

PRZEWODNIK PO WILNIE

PRZEZ D-RA WŁADYSŁAWA ZAHORSKIEGO

WYDANIE CZWARTE PRZEJRZANE I UZUPEŁNIONE
NAKŁADEM I DRUKIEM JÓZEFA ZAWADZKIEGO W WILNIE

C.D.

-PROGRAMME-

No. 6169V

DR. WŁADYSŁAW ZAHORSKI

PRZEWODNIK
PO WILNIE

WYDANIE CZWARTE
PRZEJRZANE i UZUPEŁNIONE

NAKŁADEM i DRUKIEM
JÓZEFA ZAWADZKIEGO W WILNIE
1927

ZWIEDZAJĄCYM WILNO I OKOLICE

KSIĘGARNIA

JÓZEFA ZAWADZKIEGO

w Wifnie, Wielka 7

poleca następujące wydawnictwa własne :

ALBUM WILNA, 15 widoków, form. in 4° na papierze kredowym)	3.—
ALBUMIK WILNA, 16 widoków na pocztówkach . . .	
JAROCKI ST., OKOLICE WILNA, przewodnik turystyczny z licznymi ilustracjami i mapką . .	1.60
JELEŃSKA E., KALWARJA POD WILNEM z ilustr. St. Fleurego.	1.50
PLAN M. WILNA w kolorach, ze spisem ulic i skrowidzem	1.50
SKRUDLIK M. Dr., HISTORJA OBRAZU i KULTU MATKI BOSKIEJ OSTROBRAMSKIEJ z ilustracjami . . .	
ZAHORSKI M. Dr. LEGENDY i PODANIA WILEŃSKIE z drzeworytami prof. S. Matusiaka .	6.—
w ozd. opr. płóc.	9.20

Pozatem Księgarnia poleca;

KSIĄŻKI ze wszystkich dziedzin, NUTY na wszystkie instrumenty, PISMA i MATERJAŁY PIŚMIENNE.

DZIAŁ ANTYKWARSKI.

KATALOGI na żądanie DARMO.

DZIAŁ INFORMACYJNY

(ważniejsze adresy i wskazówki praktyczne).

APTEKI (niektóre). Augustowski Witold, Mickiewicza 10. Gomiczewski Sukc., W. Pohuianka 19. Chrościeki Zdzisław, Ostrobramska 25. Domański Zygm., Dominikańska 14. Jundziłł Piotr Sukc., Mickiewicza 33. Jurkowski, Wileńska 8. Miejska, Wileńska 23. Ottowicz Walerjan, Wielka 29. Rodowicz Jan, Ostrobramska 4. Rostkowski Antoni, Kalwaryjska 4. Siekierzyński Franc. (dzierżawca prowizor Welento), Zarzecze 20. Szantyr Władysław, Legionów 24. Szyrwind i Turgiei. Niemiecka 25. Wysocki Aleksander, Wielka 3. Zajączkowski Witold, Witoldowa, Zwierzyniec.

Apteki homeopat. G-ołoński F., Królewska 5, Niementowska, Dominikańska 7.

BANKI (niektóre). Bank Polski, Mickiewicza 3, tel. 247, godz. kasowe do 1. Bank Związku Spółek Zarobkowych, Mickiewicza 1, tel. Dyr 285, 287, tel Biura 286. Wileński Prywatny Bank Handlowy. Mickiewicza 8, tel. 316. 350, 408, 445 i 816. Wileński Bank Ziemi, A. Mickiewicza 8, tel. 6-07. Bank Tow. Spółdzielczych, Oddział w Wilnie, Mickiewicza 29. Bank Handlowy Warszawski Oddział w Wilnie, Mickiewicza 17.

CIBLIJOTEKI i MUZEA. Biblioteka Publiczna i Uniwersytecka, Uniwersytecka 5, tel. 569. Czytelnie otwarte 9—18. Wypożyczalnia 12—16. Katalogi 9—15. Biblioteka Tow. im. Wróblewskich, Uniwersytecka 9. Dostępna za pośrednictwem i w lokalu Bibl. Publ. i Uniw, Biblioteka Centralna Pedagogiczna przy kuratorjum Okręgu Szkolnego Wileńskiego. Otwarta codziennie 11—13 i 17—20 w niedziele 11—13. Biblioteka i Zbiory T-wa Przyjaciół Nauk, Lelewela S. Muzeum zwiedzać można w poniedz.,

IV

środy, piątki i niedziele o godz. 12, za opłatą 50 groszy od dorosłych, 10 groszy od dzieci. Biblioteka i Czytelnia Koła Polskiej Macierzy Szkolnej im. T. Kościuszki, Nowa Aleja 2, od 5—8. Biblioteka i Czytelnia im. Tomasz Zana P. M. Szk., W. Pohulanka 14—15. Otwarta w poniedziałki od 1 — 8, i w inne dni powszednie od 10 r. do 8 w. W niedziele i święta zamknięta.

BIURA PODRÓŻY. Polskie biuro podróży „Orbis”, Mickiewicza 11, róg Śniadeckich.

CUKIERNIE i KAWIARNIE (większe). Artystyczna, Mickiewicza 11. Bronisława, Wielka 64. Rudnickiego, I róg Niemieckiej i Trockiej — II Mickiewicza 1. Sztrall B., A. Mickiewicza róg Tatarskiej, tel. 451. Sztrall K., Wielka 2, tel. 4-67, Mickiewicza 22, tel. 4-68.

CZASOPISMA, patrz Redakcje Czasopism.

HOTELE, PENSIJONATY, POKOJE UMEBLOWANE. Hotele pierwszorzędne: „St. Georges'a” (Żorża), ul. A. Mickiewicza 20; „Bristol”, ul. Ad. Mickiewicza 22; „Imperjal”, ul. Niemiecka 35; „Italja”, ul. Wielka 49; Sokołowskiego, ul. Niemiecka 1; „Europejski”, Dominikańska 1.

Hotele drugorzędne: „Litewski”, ul. Wielka 44; Hana, ul. Wielka 18. „Szlachecki”, ul. Ostrobramska 4; Nizkowskiego, ul. Bakszta 2 i inne.

Pensjonaty: Cywińskich, ul. Benedyktyńska 2.

Pokoje umeblowane: Malinowskiego, ul. Wileńska 25. Fedorowicza, pl. Katedralny 6.

JADŁODAJNIE. Jadłodajnia Hygieniczna Polskiego Tow. Tanich, Kuchem Wileńska 27.

KIPIELE i ŁAŻNIE. Agresta, róg Mostowej i Bogusławskiego. Straussa, (Zarzecze) ul. Popławska 1. Szarskiego, ulica Trocka 20. Tyszkiewicza, W. Stefańska 9.

KSIĘGARNIE, SKŁADY NUT i MAT. PIŚM. Gebethner & Wolff i S-ka, Mickiewicza 7, tel. 6-24. Jurkiewicz J. i Szalkiewicz K., Ostrobramska 23. Kiewlicz, Wielka 68. Makowski W., Ś-to Jańska 11. Mikulski W., Wileńska 25, tel. 664. Polskiej Macierzy Szkolnej, Benedyktyńska 2. Rutki K., Wielka 66, tel. 941. Stow. Naucz. Pol., Królewska 1, tel. 314. Syrkin A. G., Wielka 14. Św. Wojciecha, Dominikańska 4, tel. 845. Tow. „Ruch”, Ludwiskarska 3. Zawadzki Józef, Wielka 7, tel. 660.

- MUZEJA i BIBLIOTEKI**, patrz Biblioteki.
- POCZTA i TELEGRAF.** Urząd poczt. Wilno I, Wielka 1, czynny od 8 rano do 8 wiecz., w święta od 9—11. Urząd poczt. Wilno II, Dworzec kolejowy. Telegraf, Św. Jańska 13, czynny bez przerwy całą dobę.
- POLICJA.** Komenda P. P. m. Wilna, ul. Zawalna 56, godziny urzęd. od Sy₂—15%.
- Komisariaty.* I, Bazyljańska 6, tel. 121. II, Tyzenhauzowska 2, tel. 122. III, Tatarska 2, tel. 127. IV, Kalwaryjska 84, tel. 124. V, Wiwulskiego 8-a, tel. 128. VI, Zarzeczna 42[^], tel. 126. VII, Dworzec Kolejowy, tel. 123. Rezerwa P.P. m. Wilna, Żeligowskiego 4, tel. 302.
- PORADNIE LEKARSKIE.** Poradnia Polskiego Zrzeszenia Lekarzy Specjalistów, Garbarska 3, II p. tel. 658. Poradnia Litewskiego Stow. Pomocy Sanit. Wileńska 28.
- REDAKCJE CZASOPISM.** „Dziennik Wileński”, Dominikańska 4, tel. 448. Administr. czynna od 9—5. Redakcja czynna od 2—4. „Ekspres Wileński”, Mickiewicza 11-a, tel. 580. Przyjęcia: w administracji od 9 r. do 6 w., w redakcji od 6—7.30 w. „Głos Wileński” tygodnik, Dominikańska 4, tel. 448, godz. przyj, we wtorki i piątki od 1—2 p. p. „Kurjer Wileński”, Jagiellońska 3. „Myśl Karaimska”. Subocz 21 m. 5, godz. przyj, w piątki od 7 — 8 w. „Przegląd Artystyczny” (mies.), Tatarska 5. „Przegląd Wileński” (dwutyg.), Uniwersytecka 9-9, (od 12 — 3). „Tygodnik Rolniczy”, W. Pohulanka 7. „Słowo”, Mickiewicza 4, tel. 228, tel. drukarni 262.
- Białoruskie : „Białoruska Krynica, (tygodnik) Połocka 10 (od 9—7).
- Żydowskie : „Wilner Tog” (pismo codz.), redakcja Zawalna 32 (12—2), administracja, Trocka 13 (9—7), tel. 742.
- RESTAURACJE.** Hotelowe z dobrą kuchnią: przy hotelu „St. Georges'a”, ul. A. Mickiewicza 20; przy hotelu „Bristol”, ul. Adama Mickiewicza 22; przy hotelu „Europejskim”, ul. Dominikańska 1; przy hotelu Nizzkowskiego, ulica Bakszta 2. Prócz tego polecenia godne: Rest. Resursy Obywatelskiej (dawniej Klubu Szlacheckiego), Alickiewicza 19, od maja do jesieni w letnim pawilonie z ogrodem u stóp góry Trzykrzyskiej (dojazd od ogrodu Bernardyńskiego—b. dobra kuchnia); rest. Myśliwska ulica A. Mickiewicza 9: rest. Zacisze. Mickiewicza 25.

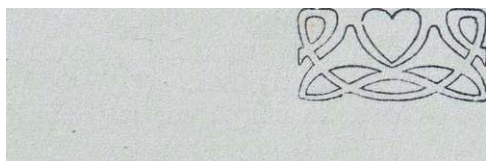
VI

SPEDYTORZY. Hartwig C., Stefańska 29, tel. 10-51.

TEATRY, SALE KONCERTOWE i KINA. Teatr Wielki „Reduta”, (repert. poważn.), W. Pohulanka 9. Teatr Polski w Sali „Lutnia” (lekka komedja), Mickiewicza 6. Teatr Letni, w ogrodzie po-Bernardyńskim. Sala Miejska, ulica Ostrobramska 5. Sala Koncertowa, ul. Dąbrowskiego 5. Kina: Miejskie, ul. Ostrobramska 10. „Jutrzenka”, ulica Wielka 70. Heljos, Wileńska 34. Polonia, Mickiewicza 22.

UNIwersYTET STEFANA BATOREGO. Rektorat, dziekanaty, sekretarjat. kwestura i intendentura — Uniwersytecka 3.

WŁADZE i URZĘDY (ważniejsze). Urząd Wojewódzki, ul. M. Magdaleny 2; godz. urz. 8%—15%. Urząd Komisarza Rządu, ul. Żeligowskiego 4. Sądy, Mickiewicza 36; 8¹/₂ — 15y₂. Komenda Policji Państw. Woj. Wil., ul. S-to Jańska 3; 8%—15%. Izba Skarbowa, ul. W. Pohulanka 10. Kuratorjum Okręgu Szkolnego, ul. Wolana 10. Dyrekcja Kolei Państw., ul. Słowackiego 2. Okr. Dyr. Poczt, i Telegr, ul. Sadowa 25. Dyrekcja Lasów Państw., ul. W. Pohulanka 24; 8% — 15y₂. Okręgowy Urząd Ziemski, ulica W, Pohulanka 24; 8 -15. Magistrat, Dominikańska 2; 8y₂—15. Kurja Metropolitalna, ul. Zamkowa 6.

Kilka wskazówek dla osób chwilowo w Wilnie bawiących.

Autor i wydawca "Przewodnika" uważali za pożyteczne ułatwić osobom bawiącym przelotnie w Wilnie poznanie przynajmniej ważniejszych jego zabytków i w tym celu umieszczają kilka wskazówek dotyczących miejsc, kościołów i gmachów, które godne są widzenia.

Wilno powstało w XIV w. na miejscu od kilku wieków istniejącej osady słowiańskiej. W ciągu 6-wiekowego istnienia przechodziło ono rozmaite koleje, ale od najpierwszych lat bezustannie trapiły Wilno klęski i nieszczęścia. Częste pożogi obracały miasto w perzynę, morowe powietrze dziesiątkowało ludność, Krzyżacy palili Wilno i uściełali trupami jego ulice i okolice, Szwedzi rabowali i burzyli miasto, ale żaden z tych najeźdźców nie sprawił tyle klęsk co Moskale. Od chwili rozszarpania Polski i przyłączenia kraju naszego do Rosji, przez wiek cały ciągnęło się pasmo cierpień, udręczeń i upokorzeń ludności wileńskiej, to też słusznie powiedzieć można, że ziemia Wilna przesiąknięta jest krwią i łzami kilku pokoleń.

VIII

Stodwudziestoletnia gospodarka moskiewska, w której gwałty i okrucieństwa grały główną rolę, pozostawiły po sobie dużo bolesnych wspomnień, związanych z ulicami, świątyniami i gmachami.

Ale nadszedł dzień wyzwolenia, o którym marzyli i za które walczyli i składali w ofierze życie, lub wolność, najlepsi tej ziemi synowie. W r. 1919 "Wilno zostało przez wojsko polskie wyrwane z rąk wrażeń, a w 1922-m wcielone do Rzeczypospolitej polskiej.

Moskale zawzięcie niszczyli wszystko, co przypominało Polskę, ale nie mogli zniszczyć miejsc samych i świątyń, które stały się naszymi muzeami.

Z dworca kolejowego droga prowadzi przez Ostrobramę. Jest to jedna z 5 bram w murach, które w XVI w. Wilno było opasane. Nad sklepioną bramą w połowie XVII w. wzniesiono kaplicę, w której w ołtarzu umieszczono przepiękny, słynący cudami obraz Naśw. Panny, malowany na desce. Przed obrazem od godz. 8-ej rano do południa bywają msze czytane, a o godz. 6 ej wiecz. litanje.

Przy kaplicy znajduje się Kościół św. Teresy wybudowany w XVII w. w stylu włoskiego baroka dla Karmelitów Bosych, którzy mieli tu klasztor, skasowany przez rząd moskiewski w r. 1844.

Nieco dalej z lewej strony ulicy znajduje się stylowa barokowa brama, za którą na obszernym dziedzińcu stoi cerkiew św. Trójcy, przerobiona z unickiego kościoła Bazyljanów, których klasztor zabrano na prawosławne seminarjum duchowne. W cerkwi zachowały się jeszcze pomniki z napisami polskimi. Za cerkwią w lewym skrzydle klasztoru na piętrze byli *więzieni Filareci, w ich liczbie Ad. Mickiewicz*. Okno jego celi jest przedostatnie. W r. 1838 było tu więzienie Konarskiego i jego towarzyszków.

Ulica Ostrobramska prowadzi na plac Ratuszowy w środku którego przy skwerze stoi dawny Ratusz przebudowany na pocz. XIX stulecia.—Na tym placu w 1774 został powieszony zdrajca Hetman Szymon Kossakowski. Przy placu wznosi się kościół św. Kazimierza fundowany przez Zygmunta III. Moskale przerobili go na soborą cerkiew, ale podczas okupacji niemieckiej świątynię zwrócono katolikom. W tym kościele błogosł. Andrzej Boboła otrzymał święcenia kapłańskie.

Od placu ratuszowego odchodzi ul. Wielka przy której znajduje się cerkiew św. Mikołaja wybudowana przez ks. Konst. Ostrogskiego, a dalej cerkiewka św. *ParasJeciuy* postawiona przez Murawjewa - wieszatiela na miejscu dawnej i w niczem do niej nie podobna. Z domów przy ulicy Wielkiej mają przeszłość historyczną: dom Ns 60 dawniej Radziwiłłów, w któ-

rym była klinika uniwersytecka; dom H. 43 należał do magnata Ościka, ściętego za zdradę z rozkazu króla Stefana Batorego. Potem był to pałac Paca, który w r. 1812 wydał tu bal dla Napoleona. Dom № 54 był własnością Chodkiewiczów. Obecnie należy do Uniwersytetu. W d. № 37 mieszkali profesorowie Uniwersytetu, między innymi sławny Józef Frank, a po nim Jędrzej Śniadecki, który tu umarł, w r. 1838.—Na rogu ul. Sw.-Jańskiej znajduje się wielka kamienica № 21 zwana „Kardynalja”, ponieważ należała ona do kardynała i biskupa Jerzego Radziwiła. W tym domu urodził się Radziwiłł, zwany „Sierotką” Obecnie mieści się tu urząd pocztowy i telegraf. Naprzeciwko Kardynalii na rogu ul. Wielkiej i św. Jańskiej znajduje się kościół Św. Jana, fundowany w r. 1387 przez Władysława Jagiełłę. Później należał on do Jezuitów, którzy założyli przy kościele Collegium, przekształcone przez Batorego na Akademię, zaś przez Aleksandra I na Uniwersytet. W kościele Jezuici witali Królów Polskich. Tu również odbyła się doktoryzacja znakomitego poety Sarbiewskiego. Przez jakiś czas St. Moniuszko pełnił w kościele św. Jana obowiązki organisty. Jest to największy z kościołów wileńskich. Są w nim pomniki: pierwszego rektora Uniwersytetu H. Strójnowskiego, Ad. Mickiewicza, L. Kondratowicza (Syrokomli) i Edw. Odyńca. Godną uwagi jest kaplica Bożego

Ciała, albo Ogińskich z pięknymi witrażami. W ołtarzu kaplicy znajduje się figura Ukrzyżowanego Zbawiciela — dar Piotra Skargi.

Do kościoła przylegają obszerne mury Uniwersytetu, zajmujące prawie cały kwartał, z ich stylowymi dziedzińcami, obserwatorium, biblioteką i piękną aulą kolumnową.

Od kościoła św. Jana rozpoczyna się ul. Zamkowa. Przy tej ulicy dziedzińce niektórych domów kapitulnych, (np. № 16) dotąd zachowały cechy XVII wieku. W domach № 26 i 24 należących obecnie do Uniwersytetu, za czasów Akademii medycznej było Collegium medicum. Tu w oficynie mieszkał przez jakiś czas Juljusz Słowacki u ojczyma prof. Becu.

Z ulicy Zamkowej na prawo wchodzi się na zaułek Bernardyński, mający przy wylocie arkę. Przy tej uliczce w d. № 11 w podwórzu nalewo na parterze mieszkał Adam Mickiewicz.

Zaułek prowadzi na placyk, na którym znajdują się 3 kościoły,

1. Kościół św. Michała, wybudowany w r. 1596 dla mniszek Bernardynek przez Hetmana Lwa Sapiechę, którego zwłoki dotąd znajdują się w sklepie pod kościołem. W r. 1655 kozacy wymordowali zakonnicę i ludność, która szukała w kościele schronienia. W lewym bocznym ołtarzu znajduje się

XII

cudowny obraz Matki Boskiej. Kościół posiada kilka stylowych renesansowych pomników Sapiehów.

2. Kościół Św. Anny, słusznie uważany za perłę wileńską, został założony w r. 1392 przez Annę żonę W. Ks. Lit. Witolda i wybudowany przez krzyżackiego mistrza murarskiego w stylu wisiano - bałtyckiego gotyku. Mała ta świątynka wprawia w zachwyt lekkością i harmonijnością szczegółów i zdaje się być utkaną z koronek.

3. Kościół św. Franciszka i Bernardyna, przylega do kościołka św. Anny. Jest to fundacja Kazimierza Jagiellończyka (r. 1415) dla O.O. Bernardynów. Z tyłu kościoła zachowała się piękna wieża gotycka. W kościele godne są uwagi pomniki renesansowe Radziwiłłów i Wiesiołowskiego, a także zakrystja o łamanem zaczynającym się od posadzki sklepieniu. Skarbiec zawiera kilka cennych pamiątek.

Ulicą św. Anny i Królewską można wejść na plac katedralny na którym wznosi się piękny kościół katedralny św. Stanisława wzniesiony w r. 1337 przez Wład. Jagiełłę po ochrzczeniu pogańskiej Litwy na fundamentach zburzonej świątyni Perkunasa. Od tej świątyni pozostała dolna część baszty na której nadbudowano wyższe piętra dzwonnicy, oraz pieczara pod ołtarzem wikarjuszowskim. Katedra była kilkakrotnie niszczone przez pożary i odbudowywana, ostatniej przebudowy w stylu neoklasycznym dokonał

prof. Gucewicz w końcu XVIII stulecia. Posągi i płaskorzeźby na frontonie są dziełem rzymianina prof. Righi.

Z katedrą są związane kilkowiekowe dzieje Wilna. Widziała ona w swych murach wszystkich królów polskich i królowe począwszy od Jagiełły i Jadwigi, obcych monarchów, wodzów i dostojników kościoła. Tu odbył się ślub Aleksandra Jagiellończyka z Heleną, córką cara Iwana III, a także ślub Katarzyny Jagiellonki z Janem, królewiczem szwedzkim. Tu również Zygmunt August potajemnie poślubił piękną Barbarę. W katedrze wobec rodziny królewskiej i dworu kazał natchniony Skarga.

Wnętrze katedry zdobią obrazy Viłlaniego, Czechowicza, Smuglewicza i innych, oraz posągi dłuta Righiego i liczne pomniki. — Z kaplic na szczególną uwagę zasługuje marmurowa kaplica królewska, czyli św. Kazimierza, którego zwłoki w srebrnej trumnie znajdują się nad ołtarzem. Ściany ozdobione są posrebrzanymi posągami Jagiellonów i wspaniałymi obrazami al-fresco sławnego Dal - Bene. Pod kaplicą złożono serce i wnętrzności Władysława IV. Tu również zostali pogrzebani Aleksander Jagiellończyk i obie małżonki Zygmunta Augusta: Elżbieta i Barbara.

W głębi lewej nawy kościoła w ścianie są za-

XIV

murowane zwłoki W. Ks. Witolda pod tablicą pomnikową i jego portretem.

Skarbiec katedralny posiada cenne gobeliny i sporo kosztownych pamiątek.

Za katedrą jest wejście ze skweru zamkowego na Górę Zamkową z basztą, pozostałą od górnego zamku wzniesionego przez Giedymina, i z minami kościoła św. Marcina. Z góry roztacza się czarujący widok na miasto, przedmieścia i malownicze okolice. Tuż za górą, przedzielona od niej Wilenką, znajduje się Góra Trzykrzyska, której szczyt wieńczy trzy białe krzyże. Na tej górze za czasów pogańskich tracono przestępców. Tu również ponieśli śmierć męczeńską na krzyżach pierwsi Franciszkanie.

Od góry Zamkowej zaczyna się Antokol, położony nad Wilją. O IV_2 kilometra od miasta w miejscu, gdzie niegdyś była świątynia bogini Mildy, wznosi się kościół św. • św. Piotra i Pawła, wybudowany staraniem Hetmana Michała Paca w r. 1668. Zwiedzający Wilno nie powinni ominąć tej świątyni. Całe wnętrze kościoła, jego filary, arki, sklepienia, ściany pokryte są 2-ma tysiącami artystycznych gipsatur, wykonanych przez mistrzów włoskich, a każda z nich jest arcydziełem; gipsatury te tworzą zachwycającą całość i stanowią dla artystów niewyczerpane źródło wzorów i motywów. W bocznych ołtarzach znajdu-

je się cudowna figura P_t Jezusa Madryckiego i również słynący cudami obraz Matki Boskiej Łaskawej.

Wracając z Antokola przez plac katedralny i ul. Biskupią wchodzimy na Plac Napoleoński, przy którym znajduje się b. pałac biskupi przebudowany przy końcu X^lIII w. w stylu neo-klasycznym. Pałac zabrany przez rząd moskiewski służył za mieszkanie generał-gubernatorom. Mieszkali w nim bawiąc w Wilnie król Stanisław August, carowie moskiewscy, oraz monarchowie innych państw, między innymi Napoleon I. W tym pałacu zatrzymuje się Naczelnik Państwa gdy do Wilna przyjeżdża.

Naprzeciwko bramy pałacu znajduje się *biblioteka uniwersytecka, archiwum* i dawne *obserwator]nm astronomiczne*, założone przez sławnego Poczobutta.

W głębi Placu Napoleońskiego widzimy mały i skromny kościółek Św. Krzyża, czyli Bonifratrów z cudownym obrazem Matki Boskiej. Kościółek stał na miejscu klasztoru pierwszych w Wilnie Franciszkanów, którzy tu w r. 1384 zostali przez pogan wymordowani.

Od tego kościołka ul. Ludwisarska prowadzi na ul. Wileńską, gdzie przy klasztorze Benedyktynek znajduje się kościół św Katarzyny wybudowany w r. 1763 w stylu pięknego baroka. We wszystkich ołtarzach znajdują się wysokiej wartości obrazy znako-

XVI

mitego Czechowicza. — Przed kościołem na skwerze niedawno postawiono skromny *pomnik St. Moniuszki*, z jego popiersiem. Pomnik został odsłonięty d. 19 września 1922.

Szczegółowe opisanie wspomnianych wyżej kościołów, gmachów i miejsc znajduje się w przewodniku.

UWAGI OGÓLNE.

Wilno, niegdyś stolica W. Księstwa Litewskiego, położone jest w dolinie przy ujściu Wilenki do Wilji i z trzech stron otoczone malowniczymi wzgórzami, których początek stanowi góra Zamkowa, znajdująca się już w obrębie miasta. Okolice Wilna, również jak Wilja słusznie słyną z piękności i malowniczości.

Ludność. Wilno w r. 1914 liczyło około 235 tys. mieszkańców. Wojna jednak wpłynęła na znaczne tej liczby zmniejszenie. Spis ludności dokonany w r. 1920 wykazał, iż w tym czasie było w Wilnie 128476 mieszkańców, w tem Polaków — 72067, Żydów — 46506, Rosjan — 4049, Litwinów — 2900 i innych narodowości — 2954.

W Wilnie zarówno za czasów Rzeczypospolitej, jak panowania rosyjskiego, tak i obecnie znajduje się główny zarząd krajem, kurja biskupa katolickiego, archidieceja prawosławna, synod ewangelicki, konsystorz różnorodnych wyznań. Od r. 1919 wznowiony został Uniwersytet Wileński, który ma wydziały: teo-

logiczny, humanistyczny, prawniczy, lekarski, przyrodniczo-matematyczny i sztuk pięknych, oraz studjum farmaceutyczne. Oprócz tej wyższej uczelni Wilno posiada sporo polskich szkół średnich i niższych i kilka szkół litewskich i białoruskich, kilka teatrów, oraz liczne towarzystwa i związki o charakterze naukowym, społecznym i dobroczynnym.

Wychodzi tu kilkanaście pism codziennych polskich, litewskich, białoruskich, rosyjskich i żydowskich.

Herb m. Wilna wyobraża św. Krzysztofa niosącego przez rzekę na ramieniu Dzieciątka Jezus.

Rzut oka na przeszłe dzieje Wilna.

Początek Wilna ginie w mrokach dziejowych. Wiadomo tylko, że już na kilka wieków przed przeniesieniem tu stolicy W. Księstwa Litewskiego, wśród puszczy przy ujściu Wilenki do Wilji była dość ludna osada słowiańska, zwana *Wilnia* albo *Wilda*.

Książę Swintorog napastowany przez krzyżaków, około r. 1272 przeniósł ze Żmudzi święte Romowe w dolinę nad Wilją i tu w miejscu, gdzie dziś stoi katedra wybudował drewnianą świątynię Perkunasa, za którą wyznaczył zgliszcze na palenie zwłok książęcych. Odtąd miejscowość ta otrzymała nazwę doliny Swintoroga.

W r. 1320 W. Ks. Lit, Gedymін przenosi z Trok do Wilna stolicę, na górze Turzej wznosi zamek warowny, zaś u stóp jej zamek drewniany zwany niższym, przeznaczając go na mieszkanie książąt i dworu. Gedymін sprowadza do Wilna z krajów ościennych rzemieślników i zawiązuje z sąsiadami

Góra Zamkowa (niegdyś Turza).

stosunki handlowe, to też Wilno wzrasta, zaludnia się, zabudowuje i nabiera znaczenia politycznego, szczególnie za Olgierda.

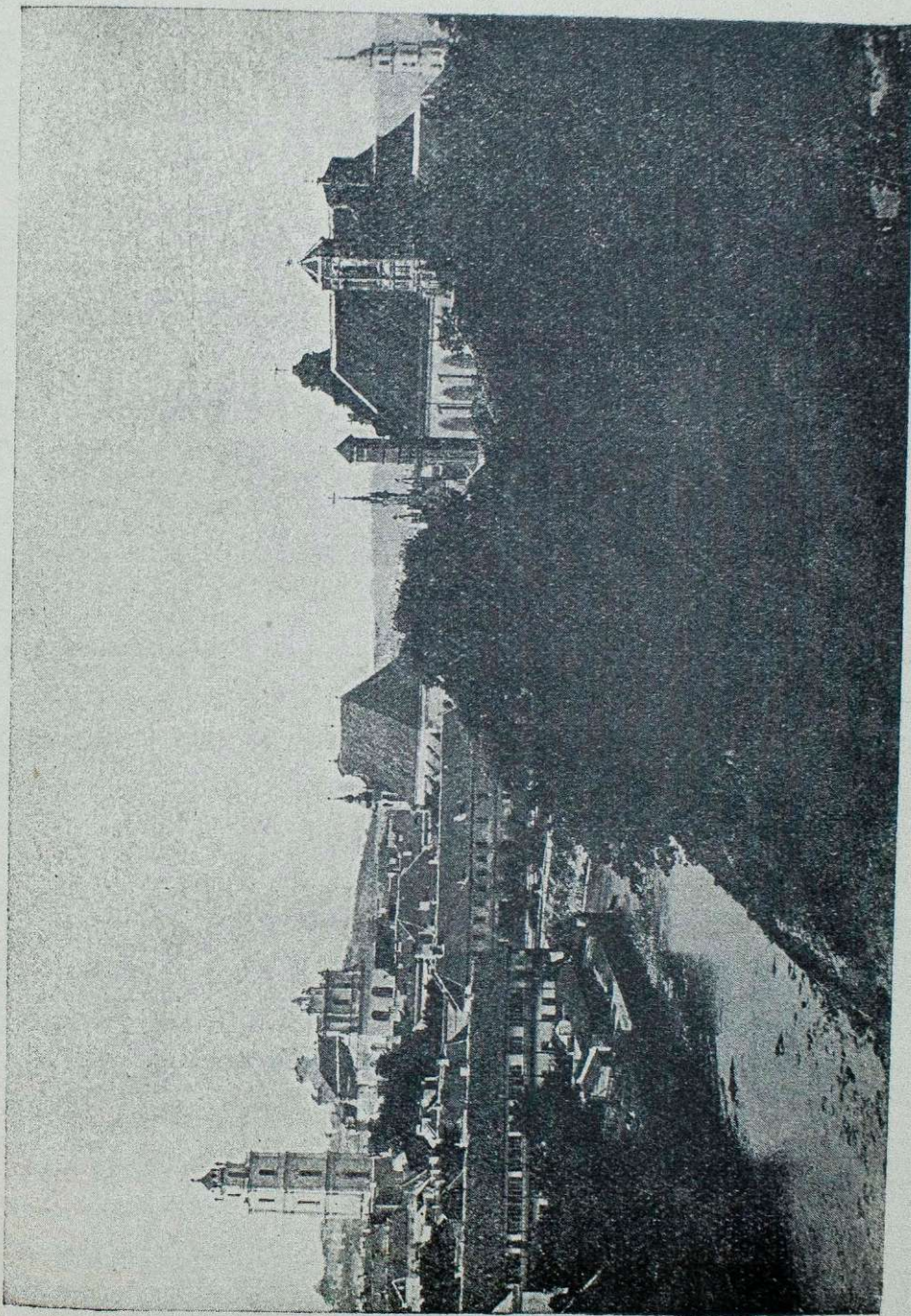
Prawie od początku swego istnienia Wilno musiało wytrzymywać częste najścia Krzyżaków, którzy nie mogąc zdobyć dzielnie bronionych zamków, pa-

lii miasto i wyrzynali jego mieszkańców. Głód, morowe powietrze i pożary niejednokrotnie nawiedzały Wilno i dziesiątkowały jego ludność.

Władysław Jagiełło, zostawszy przez małżeństwo z Jadwigą królem polskim, przyjechał razem z królową do Wilna i tu w r. 1387 w dolinie Swintoroga nad Wilją odbył się chrzest wilnian i zburzono bałbochwalnie pogańskie. Na fundamentach świątyni Perkunasa wzniesiono kościół katedralny. Jagiełło ustanowił biskupstwo wileńskie, nadał samorząd czyli prawo magdeburskie i mianował namiestnikiem okrutnego Skirgiełłę. Witold, pragnąc odebrać mu władzę, połączył się z Krzyżakami, którzy w r. 1390 w liczbie 40 tys. napadli na Wilno i wyrznęli 14 tys. mieszkańców, ale zamków zdobyć nie mogli. Potem jeszcze parę razy Krzyżacy bezskutecznie usiłowali ować Wilnem. Spokój zapanował, gdy w r. 1392 Jagiełło pogodził się z Witoldem i mianował go namiestnikiem swoim z tytułem Wielkiego Księcia Litewskiego. Pod rządami Witolda Wilno szybko wzrastać zaczęło w liczbę mieszkańców i zamożność.

W r. 1413 zostało utworzone województwo Wileńskie i ustanowiona osobna metropolja dla wyznawców obrządku wschodniego.

Istotna pomyślność Wilna zaczęła się za Aleksandra Jagiellończyka i dosięgła szczytu za Zygmun-tów. Był to złoty wiek Wilna. Znakomicie rozwi-

Ogólny widok na kościoły średmiescia.

nęły się handel i rzemiosła, założono mennicę i aptekę, miasto oprowadzono murem obronnym o pięciu bramach. Zygmunt I nadał Wilnu przywileje, uwolnił kupców wileńskich od myta, nadał cechom nowe prawa. Za jego panowania stanęła tu pierwsza papiernia i założono szpitale przy kościołach Marji Magdaleny i św. Trójcy, oraz szkoły przy kościele Katedralnym i św. Jana. Powstały drukarnie słowiańska i polska.

W r. 1522 w Wilnie nadano Statut Litewski. Ale w tym czasie miasto kilkakrotnie srodze ucierpiało od pożarów i morowej zarazy.

Zygmunt August, który od r. 1544 prawie stale mieszkał z dworem w Wilnie wiele się przyczynił do jego rozwoju i pomyślności. Król przebudował i z przepychem urządził zamek dolny, obdarzał Wilno przywilejami, budował i założył ludwisarnię. Król pozwolił miastu wysyłać posłów na sejm, urzędnikom magistratu nadał szlachectwa, a mieszczan przypuścił do wszystkich swobód krajowych, zakładał szkoły, popierał handel i sztuki piękne, to też miasto kwitło, przybyło mu sporo świątyń, gmachów okazałych i fabryk, a ludność wzrosła do 100 tysięcy.

Za panowania tego króla zaczęła się w Wilnie i w kraju szerzyć reforma kościelna. Nauki Lutra i Kalwina zyskiwały coraz to więcej zwolenników i groziły poważnem niebezpieczeństwem kościołowi

katolickiemu. Wtedy w r. 1569 biskup Walerjan Protasewicz sprowadził do Wilna Jezuitów, którzy rozpoczęli walkę z reformą i przede wszystkim ujęli w swe ręce wychowanie młodzieży. W tym celu założyli oni kolegium, które Stefan Batory w r. 1579 przekształcił na Akademię.

Przez cały wiek XVII klęski nie przestawały trapić Wilna. Pożary i morowe powietrze czyniły w mieście wielkie spustoszenie, a walka religijna pomiędzy katolikami a inowiercami nie mało przyczyniały się do upadku miasta.

Krwawemi głoskami zapisał się w jego dziejach rok 1655-ty kiedy Wilno zostało opanowane przez wojska moskiewskie. W jednym dniu wymordowali oni 20 tysięcy osób, zaś miasto zrabowali i spalili. Dopiero w r. 1661 Michał Pac odzyskał Wilno. Jan III w r. 1678 zrównał Wilno we wszystkich prawach z Krakowem.

Wojny szwedzkie również dały się Wilnu we znaki, ponieważ Szw⁷edzi dopuszczali się tu gwałtów i rabunków. W r. 1773 zakon Jezuitów został zniesiony, zaś Akademię wileńską przekształcono na Szkołę Główną Litewską.

Po rozbiorze Polski, Litwa z Wilnem została do Rosji przyłączona i w r. 1794 utworzono gubernję wileńską. W tym że roku wybuchło w Wilnie powstanie: pułkownik Jakób Jasiński na czele 400 pow-

stańców opanował miasto i wziął do niewoli przeszło 1000 rosjan, ale w d. 31 lipca Wilno znowu przeszło w ręce Rosjan po dwumiesięcznym szturmowaniu miasta. W r. 1795 zniesiono samorząd m. Wilna i wprowadzono rosyjską ustawę miejską.

W r. 1803 cesarz Aleksander I przekształcił szkołę główną litewską na Uniwersytet Wileński, który w⁷krótce zajaśniał świetnym blaskiem i wykształcił liczne zastępy światłych i dzielnych obywateli kraju. Powstawały towarzystwa, instytucje naukowe, społeczne, dobroczynne, wydawano w Wilnie kilka czasopism i drukowano sporo ksiąg, w czym szczególnie zasłużył się wydawca i księgarz uniwersytecki Józef Zawadzki.

W r. 1817 Mickiewicz, Zan i Czeczott zawiązali Towarzystwo Filomatów, z połączenia którego z „Promienistymi” powstał związek „Filaretów”. Ten jednak został wykryty, a członkowie jego uwięzieni i wysłani w głąb Rosji.

Nadszedł pamiętny r. 1812. Wojska rosyjskie opuściły Wilno spaliwszy za sobą most Zielony, a potem d. 28 Czerwca Napoleon poprzedzany przez ułanów polskich wszedł do Wilna. D. 1 lipca cesarz ustanowił tymczasowy rząd narodowy, a wyjeżdżając z Wilna d. 16 lipca pozostawił tu ciało dyplomatyczne i oddziały wojska. Straszny był odwrót przez Wilno zdziesiątkowanej armji francuskiej. 60 tysięcy

zrozpaczonych, głodnych i skostniałych od zimna żołnierzy zalało miasto i rzuciło się rabować kościoły, domy i sklepy. Zapełniły się chorymi szpitale i klasztory, ludzie marli tam tysiącami. D. 30 listop. zajął Wilno gen. Kutuzow i cesarz Aleksander podpisał tu powszechną amnestję.

Ciężkie były dla Polaków rządy cara Mikołaja I. to też doprowadziły one do powstania w r. 1831, w którym Litwa czynny wzięła udział. W Wilnie utworzył się komitet centralny, a młodzież uniwersytecka, szkolna i rzemieślnicza szła walczyć za wolność. D. 7 czerwca 1831 armja Giełguda stoczyła w Ponarach pod Wilnem nieszczęśliwą bitwę, cofnęła się na Kowno i przeszła do Prus.

Mikołaj strasznie mścił się za to powstanie i zemsta jego szczególnie dotknęła Litwę i Wilno, gdzie rozpoczęło się prześladowanie wszystkiego, co polskie. Zamykano kościoły, klasztory, szkoły. W r. 1832 zamknięto Uniwersytet, pozostawiając tylko wydział lekarski jako akademję medyko-chirurgiczną, oraz Akademję duchowną ale i te w r. 1841 usunięto z Wilna.

Miasto zalano szpiegami, więziono i wysyłano w głąb Rosji za byle co.

W 1838 wykryto w Wilnie *związek ludu polskiego* założony przez emisariusza Szymona Konarskiego, który d. 15 lutego 1839 r. został rozstrzelany na Po-

hulance, a większość związkowców zesłano na Sybir lub do katorgi. D. 25 lipca 1810 r. zniesiono Statui Litewski i wprowadzono prawo cywilne rosyjskie.

Powitanie 18G3 r. miało dla kraju i Wilna opłakane następstwa. Już w r. 1861 rozpoczęły się demonstracje patryotyczne. D. 6 sierpnia 6 tys. osób udało się na Pohulankę na spotkanie Francuzów, ponieważ rozeszła się po mieście pogłoska, że tego dnia wejdą oni do Wilna. Tu na lud bezbronny rzucili się kozacy i wiele osób zabili i zranili. — W Wilnie utworzył się miejscowy rząd narodowy, który kierował powstaniem, zaś na czele sił zbrojnych stanął Zygmunt Sierakowski.

W połowie maja 1863 przybył do Wilna z dyktatorską władzą Murawjew i niebawem więzienia i klasztory wileńskie zapełniły się podejrzanymi o sprzyjanie powstaniu. Rozpoczęły się egzekucje na placu Łukiskim. Ogółem stracono w Wilnie 37 patryjotów, zaś setki mężczyzn i kobiet wysłano do Katorgi, na Sybir, lub w głąb Rosji. Rząd rosyjski dążył do zgniecenia wszelkich objawów polskości. Polacy zostali wyjęci z pod prawa, i oddani na łaskę zgraji urzędników moskiewskich. Prześladowano język polski, zamykano i przerabiano na cerkwie kościoły katolickie, zawieszono jedyne pismo polskie „Kurjer Wileński”, zamknięto teatr polski. A jednak ta okrutna polityka eksterminacyjna nie dopięła za-

mierzzonego celu i nie zabiła ducha polskiego w społeczeństwie, które wzięło do pracy podziemnej. Powstały liczne potajemne szkoły, w których uczono dziać po polsku i wpajano miłość Ojczyzny. Przemycano z Galicji książki polskie. Młodzież szkolna uczyła się po za szkołą historii i literatury polskiej. Urządzano w domach prywatnych przedstawienia amatorskie, wygłaszano odczyty i t. d. Społeczeństwo polskie odgrodziło się murem od Rosjan i nie podtrzymywało z nimi żadnych stosunków towarzyskich, nie bywało w ich domach, teatrach, zabawach, klubach.

Po przegranej przez Rosję wojnie z Japonją prześladowanie polskości na Litwie nieco osłabło. W r. **1905** pozwolono w Wilnie na polskie przedstawienie teatralne, zniesiono zakaz mówienia po polsku, wreszcie udzielono konwencji na pismo polskie i w d. I go września ukazał się pierwszy numer „Kurjera Litewskiego”.

Ruch rewolucyjny, który ogarnął Rosję w r. 1905 odbił się również na Wilnie, które przyłączyło się do strajku ogólnorosyjskiego. Miasto na cały tydzień zostało odcięte od świata z powodu przerwania komunikacji, ustał ruch kołowy, sklepy stały zamknięte, a wieczorami ulice tonęły w ciemnościach; codziennie odbywały się tłumne wiece. Rewolucjoniści, pra-

wie wyłącznie żydzi, usiłowali steroryzować miasto rzucając bomby i zabijając policjantów.

Rewolucja jednak została stłumiona i więzienia wileńskie zapełniły się aresztowanymi. Niektórzy z nich zginęli na szubienicy.

W latach następnych już wychodziło w Wilnie kilka pism polskich. D. 8 paźdz. 1908 r. uroczyste otwarto w Wilnie stały teatr polski Nuny Młodziejowskiej, powstały towarzystwa: muzyczne „*Lutnia*” i gimnastyczne „*Sokoła*” w marcu 1907 r. *Towarzystwo Przyjaciół Nauk*. Tegoż roku wprowadzono do szkół wykład języka polskiego.

Ale już w r. 1907 rząd carski zaczął znowu wprowadzać ograniczenia i szykanować Polaków. Wysłano z Wilna biskupa Roppa i kilku księży, zabroniono używania języka polskiego na zebraniach Towarzystw, wreszcie zamknięto „*Oświatę*” i „*Sokoła*”.

Gdy -w r. 1914 wybuchła wojna europejska, w serca polaków w Wilnie wstąpiła nadzieja na lepszą przyszłość. Uwierzono odezwie W. Ks. Mikołaja Mikołajewicza i życzo zwycięstwa Rosji. W Wilnie otwarto i utrzymywano kosztem społeczeństwa polskiego kilkanaście szpitali dla rannych i chorych żołnierzy rosyjskich. Polki gorliwie pracowały, jako siostry miłosierdzia.

Rosja została przez Niemcy pokonana i na początku września 1915 r. wojska rosyjskie opuściły

Wilno do którego d. 19 września wkroczyły wojska niemieckie. Trzyletnia gospodarka niemiecka na długo będzie ludności wileńskiej pamiętną. Treść jej stanowiły bezwzględność i brutalność względem Polaków, ustawiczne rekwizycje, podatki, ograniczenia, oszukaństwa, areszty, roboty przymusowe, wreszcie rabunek. Na wiosnę 1917 r. w Wilnie był głód. Ludzie puchli z głodu, padali na ulicach i umierali.

W końcu grudnia 1918 r. Niemcy opuścili Wilno, ale nadciągała z Rosji komunistyczna armja czerwona. Miejscowa Organizacja Wojskowa zorganizowała obronę miasta i próbowała stawić opór. Młodzież szkolna i robotnicza w d. 4 i 5 stycznia 1919 r. stoczyła z bolszewikami bitwę na przedmieściach Wilna ale musiała ustąpić.

Dnia 5 stycznia bolszewicy owładnęli miastem i rozpoczęły się straszne dla ludności chrześcijańskiej rządy żydowsko-bolszewickie, które trwały 3 miesiące. Więziono osoby wskazywane przez żydów, niby sądzono je i rozstrzeliwano, brano zakładników i wywożono ich z Wilna, wyrzucano mieszkańców z mieszkań i zabierano ich dobytek, dokonywano ustawicznych rewizji, chwymano młodzież do czerwonej armji. Słowem, nie było gwałtu i okrucieństw, których niedopuszczaliby się bolszewicy względem znękaney i doprowadzonej do rozpaczey ludności wileńskiej.

I oto, gdy zdawało się, że już znikąd nie mo-

zna było oczekiwać ratunku, nagle d. 19 kwietnia 1919 r. rano w Wielką Sobotę jak piorun z jasnego nieba spadła na bolszewików 1-sza Dywizja Legjonów Polskich generała Rydza-Śmigłego, pod dowództwem pułk. Beliny i zdobywając dom za domem, ulicę za ulicą opanowała Wilno. D. 20 kwietnia wjechał do Wilna Naczelnik Państwa Wódz Naczelny Józef Piłsudski entuzjastycznie przez ludność witany.

Kraj oczyszczony od najazdów odetchnął pełną piersią i zaczął żyć własnym życiem. Dla rządzenia krajem ustanowiono Komisarjat Generalny i Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich z siedzibą w Wilnie.

Dnia 11 października 1919 r. uroczyste zostało otwarte przez Naczelnika Państwa Uniwersytet Wileński, którego rektorem został znakomity uczonek przyrodnik prof. Michał Siedlecki. Grono wybitnych profesorów, przybyłych z Krakowa, Lwowa i Warszawy wznowiło szczytne tradycje dawnej wszechnicy wileńskiej, to też młodzież, tak męska, jak również żeńska tłumnie garnęła się do tego przybytku wiedzy i prawdy.

Ale na horyzoncie znowu zaczęły gromadzić się czarne chmury; znowu zbliżyły się ku Wilnu dzikie hordy bolszewickie, siejąc po drodze zniszczenie i mord.

Przerażona ludność tłumnie opuszczała miasto, szukając schronienia w Królestwie, Wielkopolsce i na

Pomorzu. Dnia 13 lipca nieszczęśliwe Wilno po raz wtóry wpadło w ręce bolszewików, których dwumiesięczny pobyt krwawemi głoskami zapisał się w dziejach Wilna i był nieprzerwanem pasmem mąk i udręczeń jego mieszkańców. Wreszcie bolszewicy ustąpili oddając miasto litwinom, którzy u ludności polskiej pozostawili również ciężkie i przykre wspomnienie.

Tym razem na ratunek nękaney ludności pośpieszył generał Lucjan Żeligowski i dnia 9-go października na czele litewsko-białoruskiej dywizji opanovał Wilno, wypędził litwinów i ustanowił t. zw. Litwę Środkową z Tymczasową Komisją Rządzącą.

O dalszych losach Wilna miał rozstrzygnąć plebiscyt. D. 8 stycznia 1922 r. odbyły się w Wilnie i na obszarze ziemi Wileńskiej wybory przedstawicieli ludności do Sejmu w Wilnie dla dania wyrazu woli ludności o przynależności państwowej. Dn. 20 lutego tegoż roku zapadła uchwała Sejmu oizekającego w Wilnie o wcieleniu Wilna i ziemi Wileńskiej do Rzeczypospolitej Polskiej, Sejm ustawodawczy Rzeczypospolitej uchwałą w dniu 24 marca 1922 r. zatwierdził uchwałę Sejmu w Wilnie i wezwał Rząd Polski, aby objął sprawowanie władzy państwowej w ziemi Wileńskiej.

Jakoż przybyli do Wilna: Naczelnik Państwa, Prymas Kardynał Dalbor, ministrowie, oraz posłowie

sejmowi i w historycznym dniu 18-go kwietnia 1922 roku odbyło się objęcie władzy przez Rząd Rzeczypospolitej i został spisany odpowiedni akt.

W ten sposób doprowadzone zostało do końca dzieło złączenia Ziemi Wileńskiej z Rzeczypospolitą Polską.

Uroczystości, które potem nastąpiły, trwały cały tydzień. Miasto było udekorowane flagami i transparentami. W Katedrze i Ostrej Bramie odprawiano dziękczynne nabożeństwa, na placu Łukiskim odbywały się wspaniałe rewje wojskowe, zaś rauty i ucztę następowały po sobie.

Spełniło się tedy marzenie ojców naszych, stało się zadość woli ludności i odtąd Wilno, a z niem i Ziemia Wileńska stanowią z Rzeczypospolitą Polską jedną, nierozzerwalną całość.

ULICE, PLACE i DOMY.

Wilno tem się różni od innych miast, że gdy w tych ostatnich stare dzielnice zwykle znajdują się na uboczu, tu najstarsza część zajmuje środek miasta. Ulice pryncypalne na pierwszy rzut oka nie przedstawiają nic osobliwego, ale dość jest zagłębić się w boczne zaułki, wejść na dziedzińce niektórych kamienic, aby znaleźć się w otoczeniu XVII w, Ujrzymy się wśród załamań muru, ark, łuków, stylowych ganków, galeryjek i t. d. Odrębną cechą wązkich i krzywych zaułków stanowią arki poprzeczne, nadające im charakter wschodni. Takie arki można widzieć na Skopówce, zaułku Bernardyńskim, ulicy Jatkowej i zaułku św. Kazimierza.

Szczególnie charakterystyczny wygląd ma dzielnica żydowska, zwana niegdyś „Czarnem miastem”.

Ulica Ostrobramska.

Część tej ulicy od Ostrej Bramy do ul. Subocz zwała się do XVI w. Oстрыm końcem. Za Ostrą bramą zabudowań już nie było, zaś do końca XVIII w. znaczną przestrzeń zajmował cmentarz.

Dom 6 misjonarski narożny za Ostrobramą

Był tu kościół św. Józefa i Nikodema zniszczony przez pożar przy końcu XVIII w. i przerobiony na dom mieszkalny, który dotąd zachował wystawę frontową i attykę.

Dom M 11. Tu na 2-m piętrze w r. 1863 była trzymana pod domowym aresztem Apolonja Sierakowska i tu policmajster oznajmił jej, iż w tej właśnie chwili na Łukiszkach odbywa się egzekucja nad jej mężem Zygmuntem.

Dom 7 przy bramie cerkwi św. Trójcy. Był to klasztor Pp. Bazyłjanek wymurowany przez Pawła Sapiechę. Bazyłjanki osiadły w Wilnie około r. 1600.

Dom j\o 5 znany jako **M** 10 (według starej numeracji) należy do miasta i został wzniesiony w r. 1902 na miejscu starożytnego „domu gościnnego”, który w r. 1501 Magistrat wybudował dla kupców z Moskwy i Nowogrodu w celu nadzoru nad nimi. Okazały gmach dzisiejszy posiada obszerną salę koncertową, w której oprócz widowisk odbywają się zebrania i wiece. Tu w r. 1920 podejmowano Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego.

Ulice Wielka i Zamkowa.

Obie te ulice są najstarsze w mieście i mają wspólną numerację domów. Były one świadkiem wielu chwil historycznych, widziały polskich i ob-

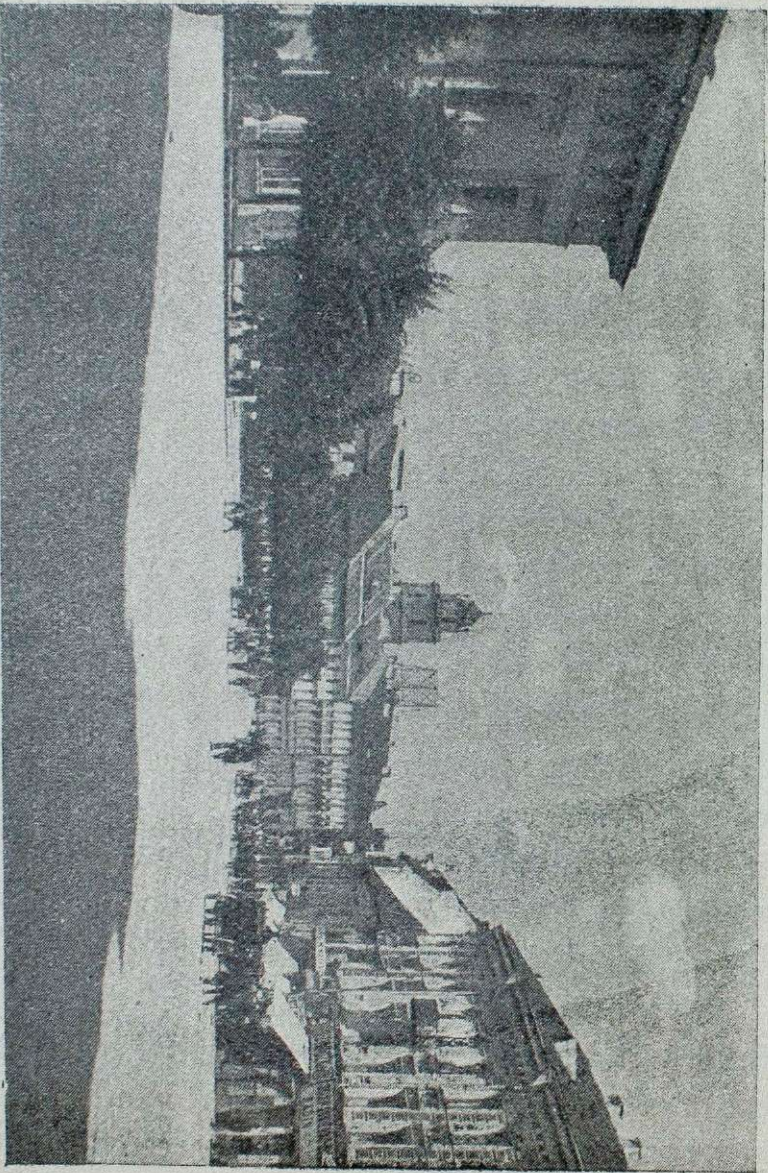
cych monarchów, tędy do Wilna wjeżdżających, wojska polskie, krzyżackie, szwedzkie, francuskie i moskiewskie. Tędy kroczyły wspaniałe procesje i pochody.

Dom 94 przy kościele św. Kazimierza przebudowany przez budowniczego Knackfussa w stylu neo-klasycznym, należał na początku XIX w. do marszałka szlachty Brzostowskiego, który ugaszczał tu powracających z wygnania konfederatów barskich, a w r. 1812 podejmował Napoleona I. W tym domu jakiś czas mieszkał książę Bassano (Murat) również jak Jomini, gubernator Wilna.

W r. 1834 rząd rosyjski oddał dom archijerejowi prawosławnemu. Mieszkał w nim i tu zmarł osławiony renegat i prześladowca unitów metropolita Józef Siemaszko.

Dom Ns 84 z drugiej strony kościoła w XVII w. należał do biskupa Eljaszewicza, który zapisał go kościołowi św. Kazimierza. W r. 1772 zajęto go na odwach. Tu w r. 1794 Jasiński, wziął do niew^Toli 1000 żołnierzy i oficerów rosyjskich.

Plac ratuszowy, dawniej rynek. Za czasów pogańskich tracono tu przestępców. Tu w XIV w. ścieżka 7 Franciszkanów. Na tym placu Stefan Batory kazał ściąć magnata Ościka przed jego własnym domem. W r. 1655 ludność wileńska próbowała na rynku stawić opór kozakom Chowańskiego, ale zo-

Ulica Wielka i Plac Ratuszowy.

stała przez nich wymordowana. W r. 1794 przed kościołem św. Kazimierza powieszono jako zdrajcę hetmana Szymona, Kossakowskiego.

W r. 1812 podczas odwrotu armii Napoleona, plac ratuszowy był zasłany trupami żołnierzy zmarłych z głodu i wycieńczenia.

Ratusz wznosił się pośrodku rynku, był piętrowy, miał wieżę z zegarem, salę posiedzeń burmistrzów, skład broni, salę sądową, archiwum, komorę dla tortur. W sieniach stały wagi miejskie i słup zwany „babą”, u którego smagano złoczyńców. Przed ratuszem z jednej strony stał pręgierz, zwany „Piłatem”, a z drugiej — szubienica. Przy końcu XVIII w. wieża zegarowa runęła, poczem profesor Gucewicz przebudował ratusz w stylu neoklasycy z domieszką renesansu i wystawił przed nim piękny portyk o sześciu kolumnach.

W r. 1845 obrócono ratusz na stały teatr polski, który po r. 1863 zamknięto i zastąpiono rosyjskim. W r. 1921 otwarto tu teatr żołnierski.

Dom N° 60, pasaż, dawniejszy pałac Gasztoldów, a od XVI wieku Radziwiłłów, od których w r. 1803 nabył go Uniwersytet i urządził tu kii niki. Zarządzał nimi prof. Józef Frank, zaś po jego wyjeździe Jędrzej Sniadecki.

Dom M 43 w XVI w. należał do magnatów Ościków. Po ścięciu Grzegorza Ościka za zdradę

stanu, Stefan Batory darował jego pałac Kacprowi Bekieszowi. W XVII w. pałac przeszedł do Paców. Zatrzymywali się w nim monarchowie polscy i obcy, gdy do Wilna przyjeżdżali, między innymi Jan III i car Piotr Wielki.

W r. 1812 mieszkał tu Joachim Murat, król Neapolitański. W tym że roku hr. Ludwik Pac wydał w tym pałacu wspaniały bal dla Napoleona.

W r. 1822 w obszernej sali pałacu miewali swe zebrania Filareci. Około połowy XIX w. kamienica ta przeszła na własność rządu rosyjskiego, który przeznaczył ją na mieszkanie dowodzącego wojskami; potem mieścił się tu sztab główny. Niemcy, zajmąwszy Wilno w r. 1915 r., odnowili pałac i urządzili w nim stałą wystawę domów pracy. W kwietniu 1921 r. przeniesiono tu dowództwo miasta z b. pałacu Chodkiewiczów.

Dom M 54 w XVI i XVII w. należał do Chodkiewiczów i w r. 1600 mieszkała w nim księżniczka słucka Zofja Olelkiewiczówna, o którą toczył się spór z Januszem Radziwiłłem. Ten próbował nawet zdobyć pałac szturmem.

W r. 1803 kamienicę tę kupił uniwersytet, po zamknięciu którego dostała się ona rządowi i była oddana pod zarząd okręgu naukowego i na mieszkanie kuratora. Od r. 1919 mieściło się tu dowódz-

two miasta Wilna, które ostatnio przeniesiono do kamienicy N2 43.

Dom M 58 posiada w dziedzińcu na ścianie stare malowidło, wyobrażające dolny zamek królewski w Wilnie.

Dom M 37 na rogu zaułka Szwarcowego, znany pod nazwą domu Franka, ponieważ prof. Józef Frank mieszkał w nim na piętrze. W r. 1812 jego mieszkanie było zajęte na kasę wojskową francuską. Po wyjeździe Franka jego mieszkanie zajął Jędrzej Sniadecki i tu umarł w r. 1838. W dziedzińcu mieszkali profesorowie Tarenghi i Capelli.

Dom JV° 34 na rogu zaułka literackiego posiada dziedziniec, który zachował cechy XVII wieku.

Dom A/b 29 należał w 1-ej połowie XIX w. do rektora uniwersytetu Szymona Malewskiego, który tu mieszkał.

Dom N° 21, zwał się dawniej „*Kardynalją**”, jako należący do kardynała i biskupa Wileńskiego Jerzego Radziwiłła. Radziwiłłowie mieszkali na piętrze i tu urodził się Radziwiłł, zwany „Sierotką”. Za Mikołaja Radziwiłła Czarnego w pałacu tym odbywały się nabożeństwa kalwińskie.

W r. 1812 mieszkał tu Wincenty hr. Krasiński dowódca pułku ułanów polskich gwardji Napoleona, oraz Dominik ks. Radziwiłł, który na czele 8 pułku ułanów pierwszy wszedł do Wilna poprzedzając Na-

poleona. W r. 1816 w Kardynalii mieszkał przez pewien czas Tomasz Zan.

W latach 30-tych w tej kamienicy od strony kościoła św. Jana była traktjerna Anny Hilsnerówny z pokoikiem na piętrze, o jednym oknie prawie naprzeciwko dzwonicy. W tym to pokoiku w roku 1831 zbierali się na narady patryjoci. Tu również w r. 1837—38 Emisarjusz Szymon Konarski spotykał się ze związkowcami. Ostatnią właścicielką Kardynalii była ks. Stefania z Radziwiłłów Wittgensteinowa. W r. 1850 gmachy te kupiono na urząd pocztowy i telegraf.

Dom N° 28 wprost ul. św. Jańskiej jest pamiątkowy z tego względu, że mieszkał w nim na wyższym piętrze J. I. Kraszewski.

Domy Js/hNh 26 i 24 należały do Uniwersytetu, zaś za czasów Akademji Medyko-Chirurgicznej przeznaczono je na *Collegium medicum*. Mieszkali tu również profesorowie Józef Jundził, Łohojko, Pelikan oraz August Becu, ojczym Juljusza Słowackiego, który także przez jakiś czas z matką i ojczymem tu mieszkał w oficynie na lewo na piętrze. W dziedzińcu znajdował się niewielki ogródek botaniczny. W r. 1843 rząd przeznaczył te domy na mieszkanie dla urzędników generał gubernatora. W r. 1919 wróciły one do wskrzeszonego uniwersytetu wileńskiego. Na pierwszym piętrze urządzono bursę i ja-

dłodajnię studencką; mieszka tu również kilku profesorów.

Dom M 17. W domu tym mieszkał znakomity przyrodnik i założyciel ogrodu Botanicznego, prof Stanisław Jundziłł, pijar.

Dom Jlh 11 był własnością Massalskich. Za czasów Uniwersytetu mieszkali tu rektorowie, skąd kamienica ta nosiła nazwę *Domu rektorskiego*. Po zamknięciu Uniwersytetu dom został zabrany przez rząd i mieściło się w nim 2-ie gimnazjum. Po wskrzeszeniu Uniwersytetu Wileńskiego w r. 1919, odzyskał on dawną własność i przeznaczył ten dom na sekretarjat, kwesturę, intendenturę oraz niektóre dziekanaty. Od strony Skopówki była szkoła malarska i miał mieszkanie Jan Rustem, tu również lokował się w r. 1812 książę Friuli Duroc.

Dom jV° 16. Kapitulny o niskiej bramie i ciekawym dziedzińcu. W r. 1812 w domu tym mieszkał marszałek Oudinot.

Dom Jfs 10 Biskupi jest b. stary, ale dzięki przeróbkom utracił dawny swój wygląd. Na piętrze znajduje się mieszkanie biskupów wileńskich. W obszernej sali jest galerja portretów biskupów. W r. 1812 lokował się tu Ks. Józef Poniatowski, w oficynie miał mieszkanie Ant. Odyniec.

Dom J^r2 6 Konsijstorza Rzymsko-Katolickiego posiada ciekawe pod względem architektonicznym

wyższe piętro. Tu zajmując dwa piętra w salach sklepionych mieści 'się *Archiwum dyecezałne*, które zawiera cenny materiał historyczny.

Dom 4 jest godny uwagi ze względu na nader ciekawą ścianę szczytową.

Od ulicy Wielkiej-i Zamkowej biorą początek następujące ulice i zaułki:

Ulice Subocz i Bakszta.

VI. Subocz prowadzi przez Baksztę około kościoła Misjonarzy na przedmieście Popławy. Nazwę jej jedni wyprowadzają od słów „z ubocza”, ponieważ leżała ona w stronie od pryncypalnej ulicy, zaś inni twierdzą, iż ulica ta dawniej zwała się „*So baczagdyż*” prowadziła ona ku noszącej tą nazwę bramie, nad którą mieszkał kat, a obowiązkiem jego pomocników było łapanie i tępienie psów.

Najwyższe miejsce tej dzielnicy z poprzeczną uliczką biegnącą wdół przy murze od najdawniejszych czasów zwie się *Bakszta* i jest najstarszą dzielnicą Wilna, bo już w XII wieku była tu osada słowiańska. Do tego wzgórza są przywiązane liczne stare podania o bazyliżku, o sobótkach czarownic, o skarbach zaklętych.

Już na początku XIV w. na wzgórzu była warownia drewniana z murowaną czworoboczną basztą. W r. 1390 krzyżacy zdobyli warownię, wymordowali

załogę i ścięli brata Jagiellowego Kazimierza Korygajłłę. Od zameczka pozostała tylko istniejąca dotąd baszta z cegły i kamienia polnego zbudowana, oraz ślady muru obronnego. Pod basztą jest wejście z piwnicy do lochów podziemnych, albo korytarzy wysokich, sklepionych o grubych murach wprowadzonych z głazów i większych cegieł. W ścianach są urządzone nisze, wentyle, znajduje się nawet studnia. Korytarz w części jest zasypany mułem i dla tego trudno orzec, dokąd on prowadził.

Przy końcu XVIII w. podziemie te służyły za schronienie zbójcom, których wyłapano i stracono.

Dom podrzutków „Dzieciątka Jezus” zajmuje znaczną przestrzeń na wzgórzu Bakszta, gdzie w XIV w. był zameczek obronny.

Założycielką domu podrzutków była Jadwiga-Teresa księżna Ogińska, Wojewodzina Trocka, która skupiła place na Bakszcie i dała pieniądze na wzniesienie domu. Poświęcenia ukończonej budowy dokonał w r. 1791 arcybiskup Siostrzeneewicz. Zarząd zakładu oddano Siostrom Miłosierdzia.

W r. 1812 musiano tu żywić 2000 żołnierzy francuskich, którzy poczynili w domu znaczne szkody. W r. 1863 wskutek starań renegata Józefa Siemaszki Murawjew odebrał zakład od Sióstr Miłosierdzia i oddał go pod zarząd urzędników. Przynoszone podrzutki były chrzczone na prawosławie. Śraier-

telność niemowląt w tym zakładzie „dobroczynnym” przewyższała 96%.

Zaulek św. Kazimierza.

Wązka ta i krzywa uliczka zachowała wygląd starożytny i posiada arkę z korytarzem nad nią. Przy bramie znajduje się:

Dom jV° 3 w którym Ad. Mickiewicz spędził u znajomych ostatni wieczór przed przymusowym opuszczeniem Wilna i improwizował wiersz „Renegat”.

Koszary Kazi mi erzowskie z lewej strony placu i przedłużenia uliczki. Był to niegdyś słynny jezuicki Dom Professów. Po skasowaniu zakonu mieszkali tu księża-emeryci. Później rząd rosyjski zabrał ten dom i przeznaczył na koszary.

Ulica Niemiecka.

Ulica ta zwana w XV w. *Gasztóldowską*, a w XVI w. *Monetową*, gdyż była tu mennica, jest jedną z najstarszych ulic wileńskich. Tu właśnie osiedli sprowadzeni przez Gedymina z miast hanzę atyckich kupcy i rzemieślnicy.

Dom Nz 35 w XVI wieku należał do magnata litewskiego Grzegorza Ościka, który z rozkazu Stefana Batorego został ścięty przed własnym domem. Później odbywały się tu sądy Trybunału. W domu tym jakoby mieszkał przez pewien czas Adam Mickiewicz,

Dom 31 kupiony w r. 1545 i przebudowany przez podskarbiego Hornostaja, który urządził tu mennicę. Zarządzał nią horodniczy wileński Ulryk Hozyusz. Ten miał dom naprzeciwko, w którym w r. 1504 urodził się kardynał Stanisław Hozyusz. W r. 1665 mennicę przeniesiono do Kowna.

Dom Js 24 pamiątkowy z tego względu, że urodził się w nim Juljusz Klaczko.

Dom JV° 22 należał do Manasewiczów, a mieszkał w nim niepopularny marszałek szlachty Aleksander Domejko, na życie którego w r. 1863 sztyletnik Bieńkowski dokonał zamachu z rozkazu Rządu Narodowego, ale go tylko ranił. Bieńkowski był ujęty i powieszony na placu Łukiskim.

Dom 9. luterański, w XVI w. należał do Morosztyna. Tu znalazł przytułek pierwszy kaznodzieja luterański Wiklef, albo Winkler. Później w dziedzińcu wybudowano kirchę. Dom ten zachował dotychczas starożytny wygląd.

Dom M 3 należał dawniej do poskarbiego Fleminga, potem do Brzostowskich. Tu na początku XIX w. mieściło się słynne kasyno, w którym odbywały się świetne zabawy. W tym domu mieszkał Stanisław Moniuszko.

Dom ^ J na rogu Trockiej, był w XVIII w. własnością znakomitego podskarbiego litewsk. Tyzenhauza. Na parterze przez pewien czas mieszkał szewc

patryjota Jan Kiliński i miał tu zakład szewski. Dom ten był przebudowany przez budowniczego Knefusa w stylu klasycznym i posiada fryz o pięknych tryglifach i metopach.

Dzielnica Żydowska.

Typowa uliczka w dzielnicy żydowskiej.

Dzielnica ta zwana dawniej *Czarne w miastem* zasługuje by była zwiedzoną. Składa się ona z uli-

czek: Szklanej, Jatkowej, Żmudzkiej, Szwarcowego zaułka, uliczki św. Mikołaja i paru innych. Wązkie i krzywe uliczki z poprzecznymi arkami zachowały swój wygląd z przed paru wieków. Kamienice wysokie, niekiedy o paru tylko oknach, lub bez bram mają drzwi niskie, żelaznemi sztabami okute. Sklepiki, to istne nory na parę łokci głębokie, w których jedyne okno jest połączone z drzwiami. Przy bramach zamiast słupka można spotkać wkopaną armatę, a dzwonki są zastąpione przez kołatki. Właściciele i właścicielki sklepików zwykle przesiadują na chodnikach. Ruch i gwar, jakie w tem Ghetto panują, nie dadzą się opisać. Przy ul. Żydowskiej znajduje się stara Synagoga, przedstawiająca ciekawy zabytek budownictwa XVII wieku (ob. Synagogi).

Zaułek Literacki.

Zaułek ten w XVIII w. nazywał się Ś-to-Michalskim. Obecną swą nazwę otrzymał od licznych księgarni i sklepów bukinistów, które tu były za czasów Uniwersytetu i Akademji.

Dom JV° 5 stanął na miejscu dawnej cerkwi św. Jana. i na pocz. XIX w. należał do Piaseckiego, ojca znanego Filarety, Kazimierza. U niego to za czasów studenckich mieszkał Adam Mickiewicz. Okno z jego pokoju umieszczone wysoko w nietynkowanym murze widoczne jest dla patrzącego z głębi uliczki.

Ulica Sawicz.

Przy końcu tej ulicy na rogu ul. Augustjańskiej znajdują się mury byłego klasztoru Augustjandw, zamkniętego w r. 1843. Dalej za kościołem N. P. M. Pocieszenia na rogu ul. Sawicz i Bakszty wznoszą się obszerne zabudowania, które również należały do Augustjanów. W r. 1803 Uniwersytet Wileński kupił od Augustjanów klasztor na pomieszczenie seminarjum głównego, w którym uczył się i mieszkał osławiony później renegat i Metropolita Józef Siemaszko, prześladowca Unji. Od r. 1833 do 1842 w gmachu tym mieściła się Akademia duchowna, po przeniesieniu której do Petersburga zabrał go rząd rosyjski i oddał prawosławnej szkole duchownej. Po odebraniu Wilna przez wojska polskie w r. 1919, gmach poakademicki wrócił do prawego właściciela, t. j. do uniwersytetu wileńskiego.

Szpital Sawicz (dom № 2) dawniej *Sióstr Miłosiernych* był fundowany w r. 1744 przez Biskupa Bogusława Gąsiewskiego, i zostawał pod opieką Sióstr Miłosiernych. Przez pewien czas prof. Józef Frank miewał tu wykłady kliniczne dla studentów. Dziś gmach szpitalny już nie odpowiada wymaganiom higieny i nauki.

Dom 6 Romerów. Na początku XIX wieku w lewym skrzydle na piętrze mieściła się loża ma-

sońska „Gorliwy Litwin”, W głębi dziedzińca miał pracownię artysta malarz Szemesz, a także Edward Romer.

Dom M> 8 Lachoiocza. W tym domu, będąc uczniem gimnazjum, mieszkał przy rodzicach Naczelnik Państwa Józef Piłsudski.

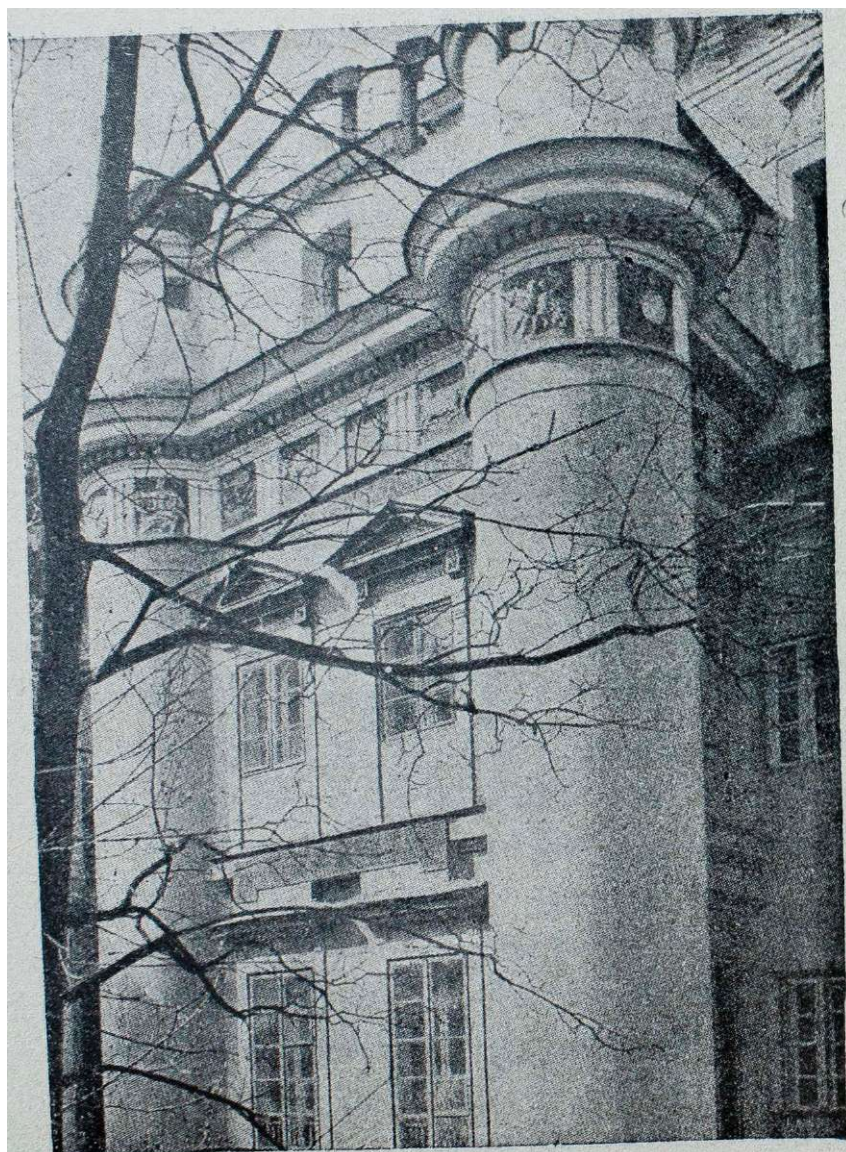
Ulica św. Janska.

W pierwszej połowie XIX całą prawą stronę ulicy idąc od kościoła zajmowały kamienice należące do uniwersytetu. Przy dzwonię była *księgarnia Józefa Zawadzkiego, słynnego wydawcy i księgarza uniwersyteckiego.*

Główny gmach Uniwersytetu.

Po zamknięciu Uniwersytetu Wileńskiego roku 1831 rząd zaborczy zagarnął jego gmachy, przeznaczając je na inne cele, ruszczył i usuwał wszystko, co mogło przypominać, iż tu był polski przybytek nauki. W gmachu głównym umieszczono pierwsze gimnazjum i czasowo szkołę realną. Inne budynki przy ul. Uniwersyteckiej i Biskupiej przeznaczono na archiwum, muzeum, bibliotekę publiczną, szkołę rysunkową, seminarjum nauczycielskie oraz na mieszkania dyrektora, nauczycieli i urzędników.

Po odzyskaniu Wilna przez Polaków w 1919 r.

**Podwórze Astronomiczne Uniwersytetu Wileńskiego,
XJ góry płaskorzeźby ze znakami zodiaku.**

główny gmach po-Uniwersytecki kosztem Rządu Polskiego został odnowiony i doprowadzony możliwie do dawnego stanu.

D. 11 października 1919 r. odbyło się niezwykle uroczyste i wspaniałe otwarcie, raczej wskrzeszenie Uniwersytetu Stefana Batorego przez Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego w obecności Marszałka Sejmu, Ministrów, Rektorów uniwersytetów polskich, kilku biskupów, Władysława Mickiewicza, nowomianowanych profesorów i licznych gości.

Uniwersytet ma wydziały: teologiczny, humanistyczny, prawniczy, lekarski, przyrodniczo-matematyczny i sztuk pięknych. Rektorem został prof. Michał Siedlecki.

W r. 1921 w Uniwersytecie było 30 profesorów, 40 zastępców i asystentów oraz około 1000 studentów i studentek.

Brama między kościołem a dzwonnica prowadzi na obszerny dziedziniec uniwersytecki, na który wychodzi facjata kościoła św. Jana. Dziedziniec do koła otaczały dawniej piękne arkady, które Moskale w części zamurowali, usunęli oni również znajdującą się w niszy na 1-em piętrze figurę Matki Boskiej i pamiątkową tablicę, ale te zostały odnalezione i ustawione na dawnym miejscu. Główne wejście do tego gmachu jest od ulicy św. Jańskiej. Na piętrze znajduje się przepiękna aula kolumnowa z galerją,

ozdobiona portretem Stefana Batorego. Z jasnych korytarzy są wejścia do audytorjów.

Na 2 gziem piętrze największą jest sala Śniadeczkich przerobiona z cerkwi gimnazjalnej. Tu wobec licznie zgromadzonych słuchaczy z miasta odbywają się wykłady powszechne z rozmaitych dziedzin nauki.

Dom 20 w XVI w. należał do Hozyusza, a w 1631 przeszedł do Kolegium Jezuickiego, które miało tu drukarnię, nosząca tytuł „królewskiej”. Gdy w r. 1803 otwarto w Wilnie Uniwersytet, drukarnia stała się jego własnością. W ostatnich latach czasów rosyjskich w domu tym mieściła się szkołka Instytutu Nauczycielskiego. Obecnie dom należy do Uniwersytetu.

Dom M 18 na rogu Uniwersyteckiej. W XVII w. była tu apteka jezuicka, a na początku XIX w. apteka uniwersytecka, którą zarządzał prof. Jan Wolfgang.

Dom M 21 jest b. stary: w XVII w. należał do Radziwiłłów, a potem do ks. Kazimierza Sapiehy. Za rządów rosyjskich, mieszkał tu gubernator cywilny, w następujących latach zajmowały tę kamienicę rozmaite urzędy i biura. Od r. 1909 oddano ją klubowi rosyjskiemu, zaś od r. 1919 w domu tym mieści się polski centralny związek chrześcijańskich związków zawodowych, do którego należy 26 związków.

Od ulicy Zamkowej zaczynają się zaułki: Skopówka, Św. Michalski i Bernardyński.

Skopówka.

Wązka ta uliczka przy wylocie na ulicę Zamkową ma starożytną poprzeczną arkę. Domy z lewej strony ulicy należały do Uniwersytetu. MieścMa się tu szkoła mała-stwa. W domu № 5 mieszkał i umarł historyk Teodor Narbutt.

Zaułek i plac Św-to Michalski.

D^m M o jest to obszerny gmach zwrócony frontem na placzyk przed kościołem. W XVII w. był tu zbór kalwiński. Blizkość z kościołem i klasztorem Klarysek była powodem ciągłych zatargów⁷ i szykan, aż motłoch podburzony przez studentów jezuickich napadł na zbór, zrabował go i zburzył. W celu uniknięcia na przyszłość podobnych zajść Władysław IV w r. 1641 rozkazał przenieść zbór „za wały”. Na początku XIX w. z polecenia Uniwersytetu prof. Szulc przebudował zrujnowane mury i nowy gmach został przeznaczony na *Laboratorium chemiczne*. Tu Jędrzej IŚniadecki wykładał chemję i przez pewien czas mieszkał. Później był tu konwikt uczniów I-go gimnazjum, za okupacji zaś niemieckiej dom pracy, przytułek, wreszcie po odebra-

niu Wilna przez polaków, klub robotniczy, tania kuchnia i biuro Białego Krzyża.

Zaułek Bernardyński.

Najwęższa ta ze wszystkich ulic wileńskich ma przy wejściu z ul. Zamkow^Tej arkę, czyli bramę. Domy przy tym zaułku są stare, zachowały stylowe bramy i ciekawe dziedzińce.

Dom № 8 Zawadzkich, należał na pocz. XIX w. do Biskupa Jana Nepomucena Kossakowskiego, w r. 1805 mieszkał tu Tomasz Zan, zaś w r. 1812 w tym domu miał rezydencję ustanowiony przez Napoleona Rząd Tymczasowy W. Ks. Litewskiego. Tu również lokował się marszałek Lefebre, książę gdański z synem Józefem hrabiem Gdańskim generałem brygady, który tu umarł d. 15 grudnia 1812 r.

Dwm 1311 jest b. stary i pamiętny z tego, że mieszkał w nim na parterze w dziedzińcu w niedużym pokoju Adam Mickiewicz, jak świadczy o tem tablica wmurowana nad bramą. Druga tablica z napisem: „Tu Adam Mickiewicz przepisywał *Grażynę*”, znajduje się w ścianie pokoju, zajmowanego przez wieszczą.

Ulica Królewska.

Od ulicy Zamkowej prowadzi do ogrodu Bernardyńskiego i ma po lewej stronie skwer zamkowy i ogród Botaniczny.

Dom M 3. Tu na piętrze mieszkał i umarł w r. 1862 Ludwik Kondratowicz (Wład. Syrokomla), okno jego pokoju znajduje się nad bramą.

Ulica Biskupia i Plac Napoleoński.

Cała ta miejscowość w XIV w. należała do Gasztolda, Namiestnika W. Ks. Olgierda. Przy wylocie ul. Biskupiej na plac katedralny była w XVI w. „Mokra Bramka”, przy której znajdował się kościółek Marji Magdaleny i pierwszy w Wilnie szpital.

Szpital Bonifratrów znajduje się przy kościele Św. Krzyża, i do niedawna leczono w nim umysłowo chorych. Zakładem rządzili do r. 1845 Bonifratrowie. Obecnie szpital obrócono na przytułek dla ubogich staruszek.

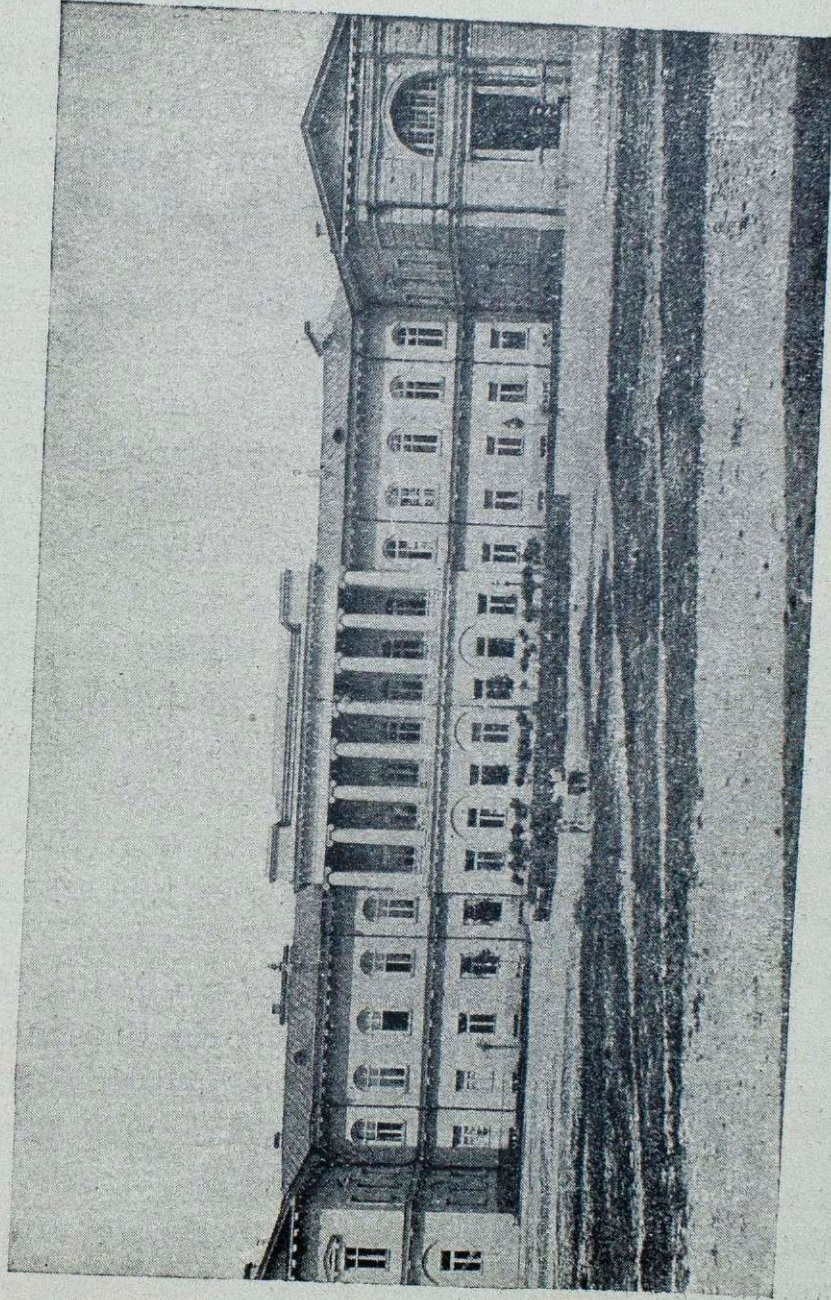
Pałac Biskupi znajduje się na rogu ulicy Uniwersyteckiej j placu Napoleońskiego, ku któremu zwrócony jest frontem i wraz z ogrodem zajmuje całą jego stronę. Za Olgierda w tem miejscu był dwór i ogrody Gasztolda, który osadził tu pierwszych Franciszkanów Minorytów. Ci jednak przez motłoch pogański zostali wymordowani. Pierwszy biskup wileński Andrzej Wasiło przy końcu XIV w. na tem miejscu wybudował pałac biskupi, w którym aż do końca XVIII w. mieszkali biskupi wileńscy. W r. 1792 prof. Gucewicz z polecenia biskupa Ignacego Mas-

salskiego przebudował pałac w stylu neoklasycznym. Po przyłączeniu Litwy do Rosji rząd zabrał pałac biskupi na osobistą własność cesarza.' Odtąd mieszkali tu generał-gubernatorowie. Chwilowo lokował się

Kościół Św. Krzyża i szpital Bonifratrów.

w pałacu Stanisław August w r. 1797, król francuski Ludwik XVIII, król pruski Wilhelm, oraz wszyscy cesarzowie rosyjscy, począwszy od Pawła I.

Pałac Biskupi. Widok od strony podwórza.

W r. 1812 pałac zajęty był przez Napoleona I który spędził w nim 3 tygodnie. Na tę pamiątkę d. 5 maja 1921 w zewnętrznej ścianie pałacu została wmurowana marmurowa tablica z odpowiednim napisem.

W tym pałacu zatrzymuje się Naczelnik Państwa Józef Piłsudski, gdy do Wilna przyjeżdża.

Gmach ten gruntownie przerobiono w r. 1832 zaś w 1903 w dziedzińcu dobudowano portyk, a nad bramą korytarz.

Pałac piętrowy w stylu neo-klasycznym jest jednym z piękniejszych budynków wileńskich. Tak od frontu, jak również od strony dziedzińca posiada piękne kolumnady. — Na piętrze znajdują się okazałe salony. W dziedzińcu na lewo jest parterowy budynek z kolumnadą. Był to dawny odwach pałacy, w którym Szymon Konarski w r. 1838 spędził pierwszą noc po uwięzieniu. W r. 1901 w budynku tym urządzono muzeum Murawjewa.

Przed pałacem niewielki skwer zajmuje środek placu Napoleńskiego. Dawniej była tu fontanna, którą w r. 1898 usunięto i na jej miejscu postawiono pomnik Murawjewa-y/ieszatiela. Gdy Rosjanie w sierpniu 1915 r. opuszczali Wilno przed inwazją niemiecką, zabrali ze sobą spiżową figurę Murawjewa, tak że pozostał tylko cokół.

Za placem Napoleńskim przed pałacem bis-

kupim jest niewielki plac kwadratowy, otoczony wysokimi murami uniwersyteckimi, z bramą prowadzącą na dziedziniec, na którym zwracają uwagę arki i potężne szkarpy. Tu znajdują się wydział rzeźby, dziekanat sztuk pięknych, oraz mieszkania niektórych profesorów.

Biblioteka Uniwersytecka. (Dom Jsi 5) znajduje się na przeciwko bramy pałacu biskupiego. Za rządów rosyjskich była tu biblioteka publiczna, która powstała w r. 1864 ze skonfiskowanych księgozbiorów klasztornych, zakładów naukowych i prywatnych, między innymi dostała się tu biblioteka historyka Teodora Narbutta. Otwarto bibliotekę w r. 1867. Liczyła ona przeszło 200 tys. tomów, oraz bogaty oddział rękopisów. Rosjanie opuszczając Wilno wywieźli bardziej cenne i rzadkie dzieła; gospodarka niemiecka również nie pozostała bez śladu. Po odzyskaniu Wilna przez Polaków bibliotekę oddano wskrzeszonemu Uniwersytetowi.

Dawniej w tym samym gmachu mieściło się również *Muzeum starożytności*, założone w r. 1855 przez hr. Eustachego Tyszkiewicza, a potem zabrane przez rząd moskiewski, który usunął z muzeum pamiątki polskie. Wznowiony Uniwersytet Wileński przeniósł w inne miejsce pozostawione przez Rosjan okazy muzealne, tak że cały ten gmach został przeznaczony na bibliotekę, czytelnię i pracownię.

Czytelnia biblioteki UniuersytecJciej mieści się na wyższym piętrze, zaś na parterze w byłej auli uniwersyteckiej znajduje się pracownia profesorska.

Archiwum, znajduje się w głównym gmachu uniwersyteckim, zajmując 5 sal i korytarz wprost facjaty kościoła św. Jana. Archiwum to jako centralne zostało założone wskutek ukazu carskiego w roku 1852. Znajdują się tu dawne akta sądowe, trybunalskie, archiwa klasztorne, ratuszowe i prywatne, jak n. p. ks. Sapiehów. W r. 1837 przewieziono do Wilna i oddano do archiwum 4822 księgi aktów grodzkich i ziemskich z Lublina. To też archiwum wileńskie jest b. bogate i liczy 26 tys. woluminów, w których jest około 13 milionów aktów i dokumentów od XIV do końca XVIII w. Gdy po odzyskaniu Wilna archiwum przeszło w ręce polskie, akta lubelskie odesłano do Lublina.

Obserwatorium astronomiczne o dwóch wieżach. jest zwrócone frontem ku placykowi przed pałacem biskupim i ma nad oknami znaki sześciu większych planet. Szczególniej godną uwagi jest ta część obserwatorium, która wychodzi na mały dziedziniec wewnętrzny; ścianę zdobią dwie olbrzymie kolumny, mające postać baszt, oraz gzyms ze znakami zodiaku i tablica marmurowa z nadpisem łacińskim.

Obserwatorium posiada piękną salę w dwa światła o 6-ciu filarach. Została ona jednak przez

Rosjan ogołocona ze wszystkich pamiątek polskich: portretów, popiersi, zegarów, przyrządów astronomicznych i t. p.

Obserwatorium założyła w r. 1758 Elżbieta z Ogińskich ks. Puzynina, a dyrektorem od r. 1763 był sławny astronom Jezuita Marcin Poczobutt-Odlanicki. On to w r. 1788 przy starym obserwatorium dobudował nowe od strony południowej. D. 8 czerwca 1876 r. wszczął się w gmachu pożar, który trwał 3 dni i sprawił niepowetowane szkody.

Ulica Uniwersytecka.

Towarzystwo Lekarskie, założone przez prof. Józefa Franka i Jędrzeja Śniadeckiego w r. 1805, mieści się w jednej sali sklepionej na parterze, którą otrzymało na własność w r. 1853. Za czasów Uniwersytetu było tu auditorjum farmaceutyczne. Profesor Farmacji Jan Wolfgang mieszkał na piętrze. Jeszcze dawniej w sali tej była apteka jezuicka. Sala niewielka, ozdobiona portretami i biustami profesorów roboty Kazimierza Jelskiego. Biblioteka liczy około 18 tyś. tomów. Z powodu ciasnoty pomieszczenia posiedzenia Towarzystwa nie mogą się w niej odbywać i miewają miejsce w czytelni biblioteki Uniwersyteckiej.

W sąsiedztwie mieściła się dawniej *Redakcja*

„*Kurjera Litewskiego*”, a od r. 1875 rosyjski Instytut Nauczycielski.

Dom N° 6 połączony z pałacem biskupim chociaż ma osobną bramę. W domu tym zamieszkali pierwsi Jezuici, sprowadzeni w r. 1569 do Wilna przez biskupa Protasewicza. Później mieściło się tu seminarjum djecezałne, założone w r. 1582 przez biskupa Jerzego Radziwiłła. Za generał-gubernatorów w gmachu tym była ich kancelarja i tajne archiwum. W 1921 r. umieszczono tu starostwo grodzkie.

Dom N° 4 kapitulny. Był tu *Alumnat Dayieski* czyli *Seminarjum dla Unitów*, założone przez Grzegorza XII-go. Dotąd zachowały się w dziedzińcu na wszystkich piętrach piękne arkady. W ostatnich czasach w celu pomnożenia dochodu z kamienicy zamurowano arki z prawej strony i przez to oszczędzono dziedziniec i dano świadectwo niekulturalności gospodarzy domu.

Z drugiego dziedzińca otwiera się piękny widok na pałac biskupi i na obserwatorjum.

Ulica Dominikańska.

Ulica ta zwana dawniej *Sw. Ducha* jest b. starą, bo już za Giedymina Dominikanie mieli tu swój klasztor i drewnianą kaplicę.

Dom Nb 16 (na rogu Uniwersyteckiej). W XVII w. należał do hr. Brzostowskich, jak świadczy o tem

napis na tablicy wmurowanej od strony dziedzińca. Od Brzostowskich dom ten przeszedł do wojewodziny Nagurskiej, a dziś jest własnością spadkobierców ks. Ogińskich. W tej kamienicy na parterze więziono Targowiczan, a na pocz. XIX wieku na piętrze przez pewien czas mieszkali wraz po przyjeździe do Wilna Jan-Piotr Frank i jego syn prof. Józef Frank.

Dum «A? 13 niegdyś pałac Pocijów. Tu wr. 1794 został ujęty na strychu, gdzie się schował, ostatni Hetman Litewski Szymon Kossakowski. Ztąd skrzepowanego powrozami powleczono go do cekhauzu, a w kilka dni potem powieszono przed Ratuszem.

Domy 5 i 3. Dawniej należały do ks. Połubińskich, od których przeszły do ks. Sapiehów. W r. 1729 ks. Antoni - Kazimierz Sapieha darował je Pijarom, którzy mieli tu swój klasztor i założyli *Collegium Nobilium* w duchu znakomitego Konarskiego. W r. 1756 wskutek intryg Jezuitów kolegium zamknięto i pozwolono Pijarom utrzymywać tylko konwikt na 26 młodzieńców. W r. 1834 rząd rosyjski 1 zabrał te kamienice i w 1848 otworzył tu *Instytut Szlachecki*, ale po r. 1863 zamknął go. Od r. 1870 aż do inwazji niemieckiej w 1915 w gmachu pijarskim mieścił się *Maryjski Instytut Panien*, przeważnie dla córek urzędników rosyjskich i wojskowych. Podczas trzyletniej okupacji niemieckiej, były tu rozmaite urzędy niemieckie, zaś po odebraniu Wilna

przez Polaków, umieszczono tu sekcję skarbową Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich i inne urzędy, a w r. 1920 komendę policji.

Dom JVs S jest b. stary. Był tu niegdyś szpital św. Trójcy przy kościele pod tem wezwaniem, fundowany w r. 1525 przez Zygmunta I, i pozostający pod zarządem Dominikanów, a potem Magistratu. Przy końcu XVIII w. szpital zamknięto, a fundusze jego przelano do generalnego szpitala św. Jakóba.

Domy J^o 4 i 2 są to gmachy *poklasztorne Dominikańskie*, które zajmują całą stronę ul. Dominikańskiej, część zaułka św. Ignacego, oraz część ul. Wileńskiej. Po kilkakrotnych pożarach dzisiejsze mury stanęły w r. 1753. W^T r. 1812 Francuzi zrabowali klasztor. W różnych czasach obracano go na więzienie dla politycznych. Więżiono tu niektórych Filaretów, uczestników powstania 1831 i 1863 oraz członków związku Konarskiego.

W r. 1863 stąd poszedł na śmierć ks. Stan. Iszora. W murach po-Dominikańskich mieściła się wtedy Komisja Śledcza. Część murów od zaułka św. Ignacego dotąd zachowała dawny wygląd więzienny.

W r. 1844 klasztor Dominikanów zamknięto i część jego między kościołem, a ul. Wileńską przeszła na własność miasta. Mieści się tu *Zarząd Miejski, Straż Ogniowa i Stacja Pogotowia Ratunkowego*,

które zostało założone w r. 1898 przez hr. Władysława Tyszkiewicza.

Ulica Trocka.

Za Giedymina była to „droga Trocka”, zaś miejsce, gdzie dziś wznoszą się mury Franciszkańskie, zwała się „Piaski”. W r. 1390 na Piaskach Krzyżacy mieli swój obóz i tu ponieśli porażkę od Oleśnickiego. — Przy kościele była dzwonnica, zwana „*Bramą Trocką*”, niezmiernie cenny zabytek dawnego budownictwa. Zburzył ją w r. 1872 osławiony budowniczy Czagin.

Mury Franciszkańskie.

Po męczeństwie pierwszych w Wilnie Franciszkanów, Piotr Grasztold sprowadził znowu 36 Mino-rytów i osadził ich na swej posiadłości na Piaskach, gdzie im klasztor i kościół wybudował. Tu Franciszkanie znowu byli umęczeni — w r. 1341 przez Tatarów i w r. 1406 przez kniazia Smoleńskiego Jerzego Światosławowicza. Zakon jednak dzięki różnym licznym dobrodziejom rósł w zamożność. W r. 1655 klasztor był świadkiem gwałtów i okrucieństw ze strony kozaków, którzy wymordował szukających tu schronienia mieszkańców. W r. 1702 znowu dopuszczali się gwałtów i rabunku Szwedzi, wreszcie i Frań-

cuzi w roku 1812 nie oszczędzili klasztoru i doprowadzili go do stanu zupełnej ruiny.

Klasztor zbudowany w kwadrat zajmował ogromną przestrzeń, miał kilka wewnętrznych dziedzińców, liczne cele, piękny refektarz, bibliotekę i archiwum. Ostatnio odrestaurowano go gruntownie w r. 1778. W r. 1862 odbywały się tu demonstracje przed figurą Matki Boskiej, która stała w niszy na rogu kościoła, a obecnie znajduje się w Katedrze. W roku następnym część klasztoru wychodzącą na wewnętrzny dziedziniec zajęto na więzienie polityczne.

W r. 1864 władze moskiewskie zamknęły kościół i klasztor. Urządzono w murach poklasztornych archiwum, lombard miejski, salę licytacyjną, skład broni, a następnie giełdę pracy, ochronkę, przytułek sług św. Zyty, czytelnię im. Adama Mickiewicza i archiwum miejskie.

Kościół Wniebowzięcia N. Maryi Panny. Był to jeden z najstarszych i najokazalszych kościołów wileńskich. Po zamknięciu go, urządzono tu w latach 1872 — 76 *Archhivum ogólne juryzdylccji rządowych*. w jakowym celu kosztem 32 tys. rubli poczyniono niezbędne przeróbki we wnętrzu kościoła, który podzielono na 5 piętr. Znajduje się tu przeszło 700 tys. dokumentów, między którymi są bardzo cenne.

Kaplica Suzinoicka stoi przy samej bramie od ul. Trockiej na miejscu mogiły umęczonych w XIV w. Franciszkanów. Początkowo stał tu słup z siedzącą na nim statuą Chrystusa ze związanymi rękami. Dzisiejszą kaplicę wybudował w r. 1708 Michał Suzin, przeznaczając ją na stawianie nieboszczyków przed pogrzebem. Po zamknięciu kościoła kaplica była opuszczona i chyliła się ku ruinie. Odnowiono ją w r. 1904 kosztem Magistratu.

Kaplica N. Panny Niepokalanego Poczęcia, znajduje się w dawnym parlatorjum klasztorne, gdzie Franciszkanie w r. 1706 ustawili w niszy figurę gipsową Matki Boskiej. Figurę w r. 1863 z rozporządzenia władzy zasłonięto deskami, zaś w r. 1890 generał gubernator Kochanow kazał Zarządowi miasta zniszczyć statuę, ale członek Zarządu Feliks Pietraszkiewicz zakrył ją ponownie deskami i tynkiem. Ten powoli odpadał i figura N. Panny częściowo się odsłaniała. W r. 1905 Ludwik Ostrejko ze składek odnowił statuę i dawne parlatorjum przerobił na kaplicę, którą poświęcił biskup Edward Ropp pod wezwaniem N. M. Panny Niepokalanego Poczęcia.

Obok kaplicy znajduje się wejście do korytarza klasztorne i na wewnętrzny dziedziniec.

Pohulanka.

Ulica ta otrzymała swą nazwę od restauracji zamiejskiej, która na pocz. XIX w. znajdowała się za rogatkami. Jeszcze przed laty 40 były tu przeważnie ogrody i dopiero w ostatnich czasach ulica się zabudowała.

Z ulicą tą są związane wspomnienia historyczne. Tu w r. 1794 stała artylerja rosyjska pod dowództwem Tuczkowa i ztąd ostrzeliwała miasto, które zdobył Jasiński, poczem uszła w góry Ponarskie. W r. 1812 przez Pohulankę wszedł do Wilna Napoleon, poprzedzony przez 8 pułk ułanów polskich ks. Dominika Radziwiłła. D. 15 lutego 1839 tędy wieziono na śmierć w prostych sankach zakutego w kajdany Szymona Konarskiego, który został rozstrzelany za rogiatką na wzgórzu na lewo. Na tę pamiątkę, przedłużenie Pohulanki za rogatkami nazwano *ulicą Szymona Konarskiego*. Wr. 1861 na kilkotysięczny tłum śpieszący Pohulanką na spotkanie Francuzów, o których ktoś puścił pogłoskę, że tego dnia wejdą do j Wilna, rzucili się kozacy i wiele osób zabili i poranili. Dziś Pohulanka jest jedną z okazalszych ulic ; 1 posiada sporo piętrowych kamienic, między innymi j gmach o 7 piętrach, w którym mieścił się przed wojną Zarząd Kolei Poleskich.

W środku Pohulanki na niewielkim skwerze

Rosjanie na pocz. bieżącego stulecia wzniesli *cerkiew Romanowską* o 5 wyzłoconych kopułach, za tą cerkwią jest wejście na *cmentarz laterański* (ob. cmentarze).

Figura św. Jacka.

Na rogu Pohulanki i ul. Sierakowskiego w końcu b. ogrodu Malinowskiego wznosi się słupek wysoki z altaną, w której znajduje się krzyż z figurą Zbawiciela. Na słupie stoi miedziana figura św. Jacka z Monstrancją w jednej, a posążkiem Matki Boskiej w drugiej ręce. U spodu wprawiona jest starożytna nieco uszkodzona tablica marmurowa z długim, niezupełnie już czytelnym napisem. Pomnik ten został postawiony w r. 1430 na pamiątkę apostołowania na Litwie św. Jacka. Odnawiano go kilkakrotnie. Ostatniego gruntownego odnowienia dokonał ks. prałat Jan Kurczewski w r. 1901. Drewnianą, spróchniałą figurę zastąpiono zupełnie podobną wykutą z miedzi według modelu art. rzeźbiarza Bałzukiewicza. Figura ta wysoka 2 metry, waży 8 pudów.

Ulica Zakrętowa.

Kolegium im. ks. Adama Czartowskiego. Jest to obszerny gmach piętrowy, zajmujący znaczną część ul. Zakretowej i ul. Sierakowskiego. Do r. 1864 był tu oddział szpitala św. Jakóba. Tu w r. 1863 był

leczone od ran Zygma. Sierakowski i z tą poszedł na śmierć. Potem, aż do opuszczenia Wilna przez Rosjan w r. 1915 w gmachu tym znacznie rozszerzonym mieściła się *szkoła junkierska*. W r. 1920 gmach oddano wskrzeszonemu Uniwersytetowi i przeznaczono na pracownie i gabinety wydziału przyrodniczego. Znajduje się tu urządzona jeszcze przez Rosjan najlepsza w kraju *stacja meteorologiczna*.

Ulica Pozawalna.

Nazwa tej najdłuższej w Wilnie ulicy pochodzi z tą, że w XVII w. znajdowała się „poza wałami”. Z prawej strony ulicy, idąc od Pohulanki, znajduje się *rynek drzewny* z halami dla handlu rybą. Tu w XVIII i na pocz. XIX w. przy wkopanym słupie chłostano publicznie złoczyńców. W r. 1905 w tem miejscu wojsko strzelało do manifestującego tłumu, przeważnie z żydów złożonego, raniąc i kładąc trupem kilka osób.

Dom M 11 Kolegium Kalwińskiego, w XVI i XVII wiekach był tu cmentarz, zaś w r. 1640 po zburzeniu przez motłoch zboru na placu św. Michalskim, dekretem sejmu przeniesiono tu świątynię kalwińską, która przetrwała do 1835 r., kiedy ją znie- j siono i wybudowano naprzeciwko, z drugiej strony ulicy dzisiejszy kościół. Dotąd w dziedzińcu i ogrodzie domu Kolegium widoczne są ślady starego cmentarza.

Dom M 42 Szpital Żydowski został założony przy końcu XVIII w. przez żydowskie bractwo szpitalne, które ten dom kupiło i w r. 1805 gruntownie przerobiło. Na ulepszenie szpitala przeznacza się część dochodu „krobkowego”. Obecnie gmach szpitalny już nie odpowiada swemu przeznaczeniu i wymaga kapitalnego remontu. Naprzeciwko szpitala znajduje się nowa synagoga żydowska (Ob. Synagogi).

Zaulek Węgierski.

Jest to uliczka, która łączy Pohulanę z ul. Nowogrodzką. Dawniej *Węgrami* zwała się cała miejscowość między bramą Trocką, a ul. Rudnicką, ponieważ tu w. ks. Olgierd miał jakoby osadzić po wojnie podolskiej jeńców wojennych Węgrów. Na początku XVIII w. stał tu pałac hr. Jana Hilzena, ale obecnie nic od tego pałacu nie pozostało. Przy uliczce znajdują się źródła węgierskie, albo t. zw. *WinTcry*, które niegdyś należały do Dominikanów i zasilaly całe miasto doskonałą wodą.

Ul. Nowogrodzka.

Dom Jfó 22 Instytut Jędrzeja Śniadeckiego. Obszerny ten gmach został wzniesiony dla pięcioklasowej *Szkoły Chemiko-Technicznej*, którą otwarto w r. 1902. Od r. 1919 kamienica należy do Uniwersytetu Wileńskiego.

go. Są tu nowo urządzone audytorja i pracownie: chemiczna, fizyczna, gabinety, prosektorjum anatomiczne, oraz mieszkania profesorów.

Ulica Wileńska.

Dom N° 5 należy do Bractwa św. Marcina (Niemców Katolików) przy kościele św. Anny i był wybudowany dla Bractwa w r. 1640 przez Baltazara Hintera, jak świadczy o tem dobrze zachowana i umieszczona nad bramą czarna tablica z napisem niemieckim. Władysław IV przywilejem z d. 30 grudnia 1646 r. uwolnił ten dom od wszelkich ciężarów. Mieścił się tu przytułek i dom gościnny, czyli pielgrzymki. Dochód z kamienicy idzie na utrzymanie kościoła św. Anny i przytułku św. Marcina około cmentarza Bernardyńskiego.

Dom 4 (brama z ulicy Akademickiej) wprost kościoła św. Katarzyny. Był to dawniej *pałac OshierczyńsJci*, który potem przeszedł do Abramowiczów. W tym domu w drugiej połowie XVIII w. urządzone był pierwszy w Wilnie teatr publiczny, w którym w r. 1785 występował znakomity Wojciech Bogusławski. Teatr przetrwał tu do r. 1796, kiedy przedsiębiorca Morawski urządził znacznie okazalszy teatr w *Domu Nb 8* (gdzie obecnie apteka) przy tejże ulicy. Przy teatrze urządzone był gustownie ogród dla

spaceru publiczności. W tym samym czasie pałac Oskierczyński został przerobiony i przeznaczony na mieszkanie gubernatorów cywilnych. Podczas okupacji niemieckiej mieszkał tu gubernator Wilna Wegner, który tu umarł.

Dom M 23 Towarzystwa Dobroczynności. W XVI w. był tu pałac Radziwiłłów. Nosił on nazwę *Januszowskiego* i znajdował się już za bramą Wileńską. Mikołaj Radziwiłł Czarny czasowo urządził tu zbór kalwiński. Podczas wojen szwedzkich pałac został spalony. Na początku XIX w. ks. Dominik Radziwiłł darował te mury nowo-powstałemu Towarzystwu Dobroczynności, które w r. 1807 założył biskup wil. Jan Nep. Kossakowski przy udziale profesora Józefa Franka.

Towarzystwo Dobroczynności ma trzy wydziały: I-szy zarządza domem ubogich, w którym mieszka około 600 pensjonarzy mężczyzn i kobiet; II-gi udziela biednym wsparcia po za murami zakładu; III-ci wydział lekarski. Oprócz tego Towarzystwo posiada przy sąsiednim zaułku Dobroczynnym dwa domy tanich mieszkań, oraz 6 domów dochodowych w różnych dzielnicach miasta. Grmach towarzystwa jest olbrzymi, z obszernym dziedzińcem, ogrodem i kaplicą katolicką. W sali posiedzeń są portrety założycieli i dobrodziejów Towarzystwa: biskupa Kossa-

kowskiego, Tomasza Wawrzeckiego, prof. Józefa Franka, jego żony i innych.

Ulica Mostowa.

Ulica ta za Olgierda zwała się „Drogą Mostową”, jako do mostu na Wilji wiodąca. W XVI w. zwano ją Senatorską dla licznych pałaców. Była to jedna z najokazalszych ulic wileńskich, ale liczne pożary obróciły w gruzy pałace i do tego stopnia wygląd ulicy zmieniły, że jakiś czas nazywano ją „Świnią”.

Przy ul. Mostowej zachowało się jeszcze kilka starych kamienic i dw^Torków, jak np. dw. rki pod A? 1.

Dom J/fh 12 S: minarjum Duchowne Katolickie przy kościele św. Jerzego, założone w r. 1582 przez kardynała i biskupa wil. Jerzego Radziwiłła. Początkowo mieściło się ono przy ul. Uniwersyteckiej w d. 6 obok pałacu biskupiego. Zreformował Seminarjum biskup Zienkowicz.

Jest to obszerny gmach z ogrodem i dziedzińcem; ma on wejścia od ul. Mostowej i od zaułka św. Jerskiego przy kościele.

Ulica Lelewela.

Wązka ta uliczka jest przedłużeniem ul. Mostowej.

Dom № 4 Towarzystwo Przyjaciół Nauk założone w r. 1907 przez grono ludzi, początkowo mieściło się w małym pałacyku darowanym Towarzystwu przez hr. Józefa Przeddzieckiego na Nowym Świecie. W r. 1913 biblioteka, archiwum i zbiory muzealne zostały przewiezione do nowego gmachu przy ulicy Lelewela. Gmach ten stanął dzięki ofiarności ś. p. Hilarego Łęskiego. W r. następnym z Towarzystwem Przyjaciół Nauk złąło się Tow. Muzeum Nauki i Sztuki, założone przez hr. Władysława Tyszkiewicza.

Dom Towarzystwa P. N. piętrowy. Na parterze mieści się kancelarja, sala posiedzeń, archiwum, biblioteka oraz sala przyrodnicza. Na piętrze znajduje się 6 obszernych sal muzealnych.

Biblioteka liczy przeszło 80 tys. tomów, w liczbie których jest sporo inkunabułów i rzadkich dzieł.

Archiwum zawiera kilkadziesiąt tysięcy numerów, między innymi archiwum konsystorza prawosławnego, korespondencje wielu wybitnych osób, sporo przywilejów i pism królewskich.

Muzeum Towarzystwa stale się wzbogaca dzięki ofiarności naszego społeczeństwa i posiada działy: przyrodniczy, archeologii przedhistorycznej, numizmatyki, medalów i sfragistyki, historyczno-obyeczajowy, etnograficzny, zbrojownię. W osobnym pokoju znajdują się zapisane Towarzystwu przez Elizę Orzeszkową składane jej dary jubileuszowe.

Muzeum posiada sporo obrazów malarzy polskich i obcych, zbiór sztychów i rycin oraz pamiątki po Mickiewiczu, Kościuszcze, Syrokomli, Kraszewskim, Klacze i innych. Dla zwiedzenia muzeum potrzebnym jest upoważnienie jednego z członków zarządu. Raz na miesiąc Towarzystwo miewa posiedzenia, na których bywają wygłaszane odczyty. Na posiedzenia te mają wstęp i goście, wprowadzeni przez członków Towarzystwa.

Zaulek Bogusławski.

Uliczka ta otrzymała nazwę od pałacu Bogusława Radziwiłła, który to pałac w XVII w. stał w miejscu, gdzie dziś znajduje się Lecznica ginekologiczna.

Ulica Nadbrzeżna.

Na początku XIX w. zwano ją bulwarem, ponieważ była wysadzona drzewami. W XVI w. cała ta miejscowość wraz z ul. Mostową i częścią Wileńskiej należała do Radziwiłłów, którzy tu mieli wspinałe pałace. W miejscu, gdzie dziś znajduje się pałac Tyszkiewiczów i dwa następne domy, były ogrody Radziwiłłowskie, urządzone z przepychem i ozdobione posągami i fontannami. Oddzielało je od zamku dolnego koryto Wilenki, na którym był most kry-

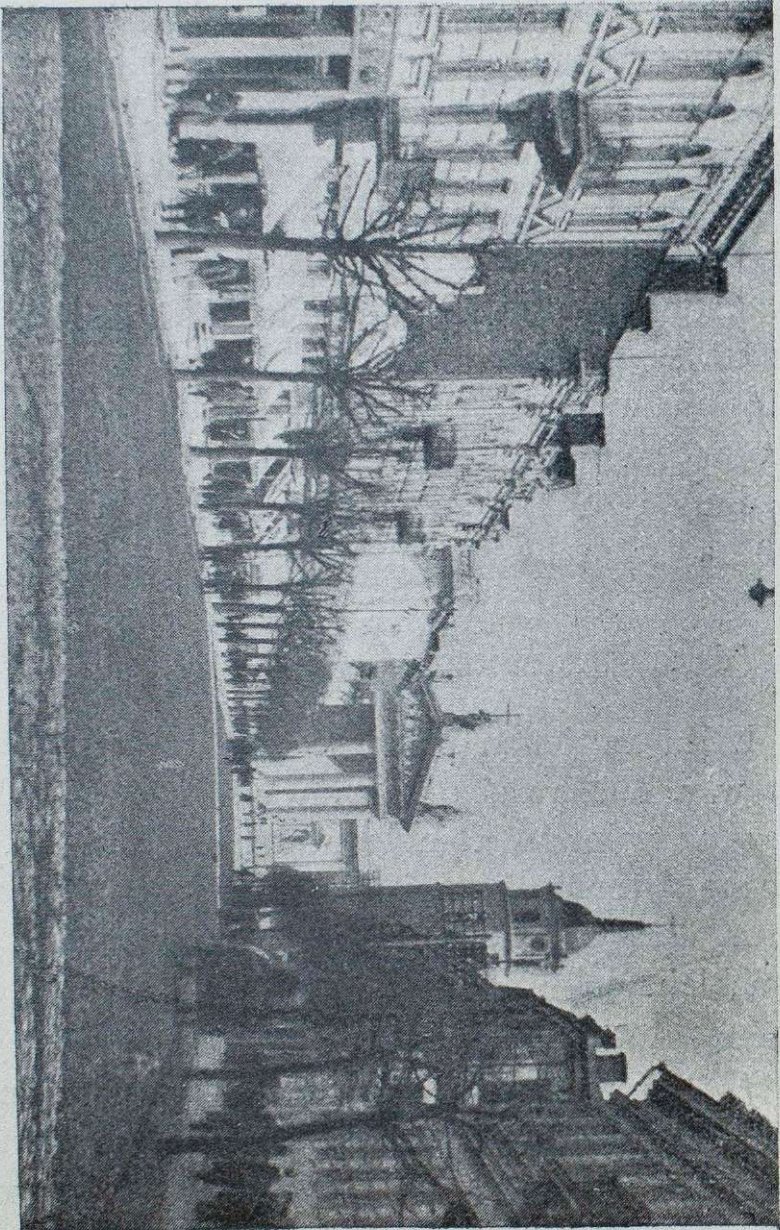
ty. Wgłębi ogrodów wznosił się pałac *Barbary Radziwiłłówny Gasztoldowej*, która w nim mieszkała z matką. W tych ogrodach król Zygmunt August miewał nocne schadzki z piękną Barbarą.

Naprzeciwko pałacowi na Wilji była wysepka (dziś ława piaszczysta), zwana *Wyspą Łabędzią*, ponieważ tu chowały się łabędzie sprowadzone przez Zygmunta dla ukochanej Barbary, która codziennie łodzią na wysepkę do swoich ulubieńców jeździła. Pałac w ruinie przetrwał do r. 1828, kiedy został sprzedany i rozebrany; cegły użyto na budowę domu J[^] 29 za Ostrą Bramą.

Ulica Adama Mickiewicza.

Ulica ta jedna z nowszych, nazwę swą otrzymała w r. 1920, zaś przedtem zwała się św. Jerską. Jeszcze w połowie ubiegłego stulecia były tu tylko nieliczne dworki drewniane, przedzielone długimi płotami i ogrodami. Dziś jest to najokazalsza z ulic Wileńskich.

Dom J[^] 6 Towarzystwa Popierania Pracy Społecznej. Dom ten został wybudowany przez znanego Filantropa Józefa Montwiłła. Mieściły się w nim założone przez tegoż *Szkoła rysunkowa, Bazar Rzemieślniczy i Towarzystwo Lutnia*, założone w r. 1904. Do Towarzystwa Popierania Pracy Społecznej należy znaj-

Ul. Adama Mickiewicza z widokiem na Katedrę.

dujący się w dziedzińcu teatrzyk, w którym odbywają się polskie przedstawienia teatralne.

Dom 13 na rogu ul. Wileńskiej. Za czasów rosyjskich był tu *Sąd wojenny*, w którym w r. 1905 sądzono sprawy polityczne i zapadały częste wyroki skazujące na śmierć. W październiku tegoż roku przed tym domem wojsko strzelało do manifestującego tłumu i zabiło 5 żydów. Podczas okupacji niemieckiej gmach oddano Litwinom, którzy go odnowili dla pomieszczenia litewskiego Rządu Tymczasowego, czyli osławionej *Taryby*. Po odebraniu Wilna przez Polaków w domu tym mieścił się *Komisariat Generalny*, zaś po odzyskaniu Wilna w październiku 1920 r. zajęła tę kamienicę, *Tymczasowa Komisja Rządząca Litwy Srodkowej*.

Skwer Św.-Jerski.

Znajduje się z prawej strony ul. Adama Mickiewicza, gdzie ją przecina ul. Wileńska.

Na tym skwerze Rosjanie postawili w r. 1865 *pomnik-Jcaplice* prawosławną pod nazwą *Sw. Aleksandra Newskiego* na pamiątkę zabitych w powstaniu oficerów i żołnierzy rosyjskich, których imiona były wyrzyte na 5 białych marmurowych tablicach, wmurowanych w ściany kapliczki. W r. 1919 bolszewicy przed opuszczeniem Wilna zburzyli kaplicę aż do podstawy.

Ulica Elizy Orzeszkowej.

Ulica ta idzie z dwóch stron skweru Św. Jerzkiego. Z prawej jej strony znajduje się brama z cmentarza kościoła Sw. Jerzego. Przy tej bramie w czasie uroczystości Bożego Ciała bywa wznoszony czwarty ołtarz.

Dom J^r2 9. Gimnazjum żeńskie im. Elizy Orzeszkowej. Na początku XIX w. dom ten należał do biskupa i profesora Dawida Pilchowskiego, który zapisał go na konwikt dla niezamożnych uczniów. Po r. 1863 kamienicę zabrał rząd i umieścił w nim w r. 1872 szkołę realną. Od r. 1920 znajduje się tu polskie gimnazjum żeńskie.

Dom 7. Żydowski Instytut Nauczycielski, który w r. 1873 został przekształcony z dawnej szkoły rabinów.

Plac Łukiski.

Największy ten z placów wileńskich znajduje się przy ul. Adama Mickiewicza, która dawniej przerywała go. Obecnie lewa część placu, dochodząca do wzgórz jest zabudowana.

W r. 1864 w lewej części placu Łukiskiego odbywały się egzekucje powstańców. W miejscu gdzie znajduje się zachodni róg gmachu sądowego nieco wgłąb ulicy *Ofiarnej*, stawiano szubienice i tu

tracono skazanych na śmierć powstańców, zaś przy wzgórzach za sądem wykonywano wyroki przez rozstrzelanie. Tu właśnie zostali rozstrzelani ks. Stanisław Iszora, ks. Ziemacki, Tytus Dalewski, zaś na szubienicy znaleźli śmierć: Zygm. Sierakowski, Bolesław Kołyszko, Laskowicz, Ignacy Zdanowicz, bracia Rewkowscy, Dorminowski, Konst. Kalinowski i wielu innych. Wszystkich tu straconych było 37 osób.

Po odzyskaniu Wilna przez Polaków na placu Łukiskim odbywają się obchody narodowe, rewje i przeglądy wojsk, odprawianą bywa Msza polowa, poświęcane sztandary i t. d, D. 23 stycznia 1920 r. na przeciwko wylotu ul. Ofiarnej położono tablicę na pamiątkę powstania styczniowego. Wtem miejscu ma stanąć *pomnik Wyzwolenia*.

Szpital Sw. Jakóba znajduje się w głębi placu między kościołem a Wilją, zajmując obszerną przestrzeń. Pierwszy rosyjski wielkorzędca kraju Repnin, skasow⁷ał wszystkie w Wilnie szpitale, za wyjątkiem Sawicz i Bonifratrów, a wzamian otworzył w r. 1799 w marach klasztoru Dominikanów na Łukiszkach generalny szpital św. Jakóba, do którego rozkazał przenieść kapitały i dochody zamkniętych szpitalów. W ostatnich czasach przy szpitalu była szkoła akuszerok oraz w osobnym domu *szkoła felczerów*.

Plac Katedralny.

Za najdawniejszych czasów był tu gaj dębowy, w którym Swintorog wybudował *świątynią Perkunasa*. W środku wznosił się ołtarz ofiarny i płonął strzeżony przez waydelotów „wieczny ogień”. Dokoła stały posągi bóstw, a w środku kamienny posąg Perkunasa. Za ołtarzem znajdowała się sklepiona izba, w której przechowywano święte *Giiuojty*, t. j. węże i żaby. Tu również odpoczywali ofiarnicy. Przed świątynią stała baszta okrągła, stanowiąca obecnie podstawę dzwonicy katedralnej. Z tej baszty kapłani ogłaszali ludowi wolę bogów i czynili postrzeżenia astronomiczne. Od południa do baszty przytykał dom arcykapłana Kriwe-Kriwejte. Za świątynią bliżej Wilji było *zgliszcze*, na którym palono zwłoki książęce, zaś pomiędzy nią, a górą Zamkową stał *Zamek dolny* wybudowany z drzewa. Cała ta miejscowość oblana wodami Wilji i Wilenki i opasana wysokim ostrokołem zwała się „*Krzywym Grodem*”.

Kazimierz Jagiellończyk zamiast drewnianego zamku wznosił murowany. Ostatecznie przebudował go i z niebывałym przepychem urządził i ozdobił Zygmunt August.

Za mostem na Wilence, która wtedy płynęła dokoła placu katedralnego i wpadała do Wilii około

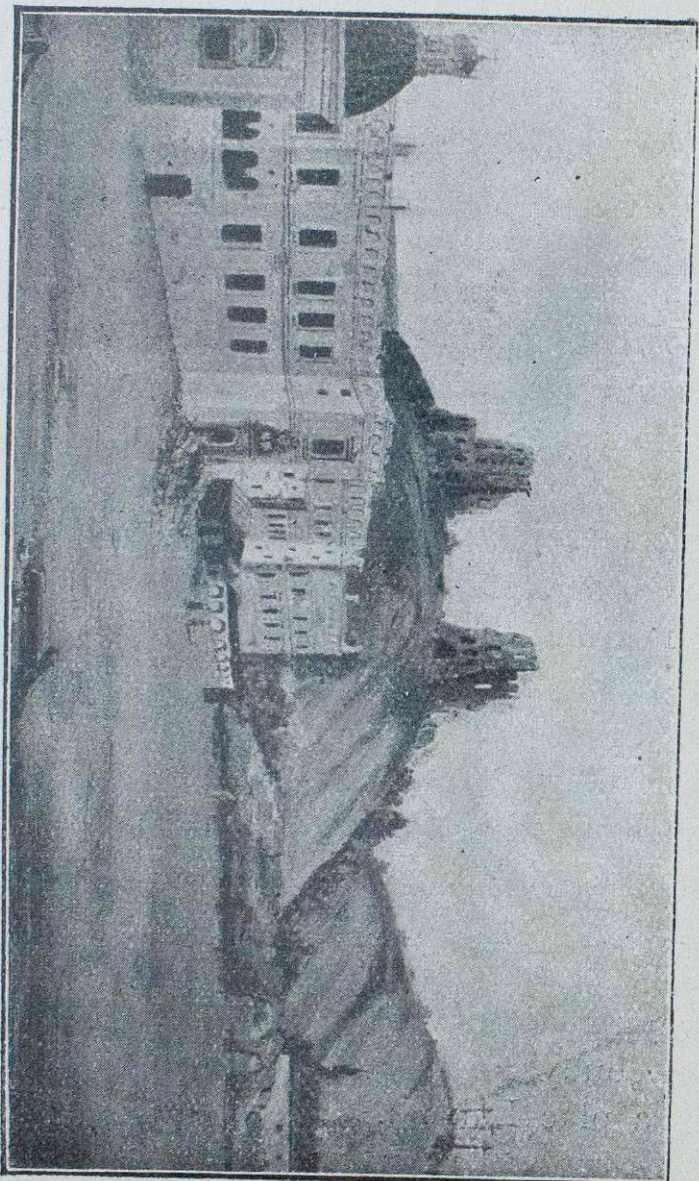
pałacu Tyszkiewiczów, znajdowała się głęboka i sklepiona *brama Zamkowa.*, do której wiodła ulica tejże nazwy.

Zamek był obszerny, połączony z katedrą krytą galerją i miał trzy podwórza, dokoła których wznosiły się budynki dworzan, służby, więzienia i gmach Trybunału.

Zamek spalił się w r. 1610. Pożar był tak gwałtowny, że z trudnością zdołano uratować królowę Konstancję z maleńkim Janem Kazimierzem. Chociaż Zygmunt Tli i Władysław IV odnowili pałac, ale odtąd stale chylił się on ku upadkowi. Zburzono go w r. 1799. Na miejscu pozostałym po tym pałacu królewskim i zwanem przez mieszkańców *cielętnikiem*, założono w r. 1881 *skwer zamkowy*. W r. 1899 administracja miejscowa postawiła na skwerze niewielki pomnik z popiersiem brązowym poety rosyjskiego *Puszkina*, przyezem koszta musiało ponieść miasto.

Na placu Katedralnym od dawnych czasów w d. 4-ym marca na św. Kazimierz odbywał się tradycyjny kiermasz, zaś w maju jarmark, czyli t. zw. „budy”. Jeden i drugi w r. 1904 przeniesiono ztąd na plac Łukiski.

W tym że roku na placu urządzono skwer i postawiono w środku jego, naprzeciwko katedry *pomnik carowej Katarzyny II* wykonany przez rzeź-

Zamek dolny i górny (w ruinie). Na prawo góra Trzykrzyska.
Widok z połowy XVIII w.

biarza Marka Antokolskiego—żyda. Odsłonięcie pomnika miało miejsce w r. 1905.

Gdy Rosjanie w r. 1915 opuszczali Wilno przed inwazją niemiecką, zabrali ze sobą spiżową figurę Katarzyny, również jak popiersie Puszkina i figurę Murawjewa. Podczas okupacji niemieckiej d. 20 października 1918 r. konna żandarmerja i policja rzuciła się na tłum wychodzący z katedry i ustawiający się ze sztandarami do pochodu patriotycznego. Wiele osób było pobitych i zranionych 3zablami.

Góra Zamkowa i zamek Górny.

Nad placem Katedralnym góruje *góra Zamkowa*, zwana dawniej „Turzą”, ponieważ do niej przywiązana jest legenda „o żelaznym wilku”, którego miał przyśnić Gedymin po zabiciu tura na tej górze.

Góra Zamkowa stała się ulubionym miejscem spaceru Wilnian, odkąd urządzono wygodne na nią wejście, gdyż roztaczające się ztąd widoki są zachwycające. Górę wieńczy ośmiokątna baszta murowana, jedyna pozostałość zamku Giedyminowego, oszpecona drewnianą nadbudówką, na której w pierwszej połowie XIX w. urządzony był telegraf optyczny. Dawniej była na górze jeszcze druga baszta, ale ją zburzył w zapędzie niszczycielskim jeden z gubernatorów wileńskich

Na wschodnim krańcu góry czerwienieją zwaliska kościoła św. Marcina, wzniesionego w stylu gotyckim przez Wład. Jagiełłę w r. 1387 na miejscu gontyny pogańskiej.

Góra Zamkowa jest wspaniałym pomnikiem sześciowiekowej przeszłości Wilna. We wschodniej jej stronie zakopywano urny z popiołami spalanych zwłok książęcych. Giedymin dosypał górę od strony wschodniej, używszy na to ziemi z wykopanego za górą kanału łączącego Wilenkę z Wilją.

Zamek górny wzniesiony z kamienia i cegły przez Giedymina był potężną twierdzą, o której zdobycie próżno się kusili Krzyżacy.

W r. 1661 bronił się w niej najeźdźca okrutny książę Myszeckij, aż przez własną załogę został Polakom wydany i na rynku ścięty. Kryte schody łączyły zamek górny z dolnym i było z niego podziemne przejście ku Wilence.

Książęta nie mieszkali w tym zamku, a tylko utrzymywano w nim załogę. W XVI w. była tu zbrojownia i ludwisarnia. Pod wieżą znajdowało się ponure i ciemne więzienie głębokie na kilka sążni Zygmunt August umieścił w zamku górnym swą bibliotekę, którą zarządzał Łukasz Górnicki. W połowie północnego zbocza góry znajduje się placyk, na którym w r. 1863 w nocy żandarmi grzebali zwłoki straconych na Łukiszkach uczestników po

wstania. Tu między innymi był pogrzebany Zygmunt Sierakowski. Na wiosnę w r. 1921 w tym miejscu ustawiono krzyż drewniany wykonany według wzoru danego przez znakomitego rzeźbiarza Antoniego Wiwulskiego.

Powiadają, że nieco wyżej grzebano zwłoki straconych w r. 1831.

Wśród ludu istnieje podanie, że parę razy do roku o północy król Zygmunt-August zjawia się na górze i wsparty o mur baszty przygląda się ukochanemu miastu.

Góra Trzykrzyska.

Znajduje się ona za górą zamkową, przedzielona od niej kanałem Giedyminowyrn. W starożytności zwała się *Łysą* i służyła jako cmentarz pogański. Potem karano na niej śmiercią zbrodniarzy. Kiejstut, zdobywszy Wilno, kazał powiesić na łysej górze Wojdyłłę—szwagra Jagiełły. Za Olgerda motłoch pogański umęczył tu 7 Franciszkanów, przybiwszy ich do krzyżów. Czterech strącono do Wilenki, zaś trzy krzyże z ciałami męczenników ustawiono na górze. Na tę pamiątkę z rozkazu Jagiełły postawiono na miejscu męczeństwa trzy olbrzymie krzyże drewniane, które wznawiano aż do r. 1864, kiedy Murawjew kazał je zrąbać. W r. 1916 ustawiono

nowe krzyże, wykonane z żelaza i betonu według modelu Antoniego Wiwulskiego.

W r. 1863 na górze Trzykrzyskiej pogrzebano ciała niektórych uczestników powstania, straconych na Łukiszkach, między innymi Ks. Ziemackiego. W połowie góry znajduje się letnia siedziba klubu szlacheckiego. Na tym miejscu w XVIII w. był dworek z woskownią Jezuitów, w której znakomity astronom i Rektor Litewsk. Szkoły Głównej Marcin Poczobutt, będąc braciszkiem jezuickim, doglądał bielienia wosku, robienia świec i warzenia miodu.

Góra Bekieszowa

znajduje się za górą Trzykrzyską nad Wilenką i najlepiej jest widzialna z ogrodu Bernardyńskiego. Góra otrzymała swą nazwę od imienia Kacpra Bekieszy, przyjaciela Stefana Batorego, zm. w Grodnie w r. 1580. Ponieważ Bekiesz, jako arjanin, nie mógł być pochowany na cmentarzu katolickim, przeto Batory pogrzebał go na szczycie góry i na mogi'e postawił pomnik w kształcie ośmiobocznej wieży. Wskutek osuwania się piaszczystego zbocza góry, pomnik runął w r. 1843. Znalezioną w gruzach czaszkę i czapkę Bekiesza oddano do muzeum starożytności.

Jeszcze przed Bekieszem były na górze groby arjanów, które w r. 1574 zniszczyli studenci jezuicy.

Ogród Botaniczny

Jeży u stóp gór Zamkowej i Trzykrzyskiej. Niegdyś były tu stajnie i ogrody królewskie. U wejścia do ogrodu stał młyn królewski, a nieco dalej pierwsza w Wilnie piarnia, założona w r. 1522.

Cały ten pusty już plac należący do prof. Mikołaja Regniera kupiła w r. 1787 Komisja Edukacyjna, przeznaczając go na ogród Botaniczny, którego założycielem był znakomity przyrodnik prof. Stanisław Jundziłł. Ogród był świetnie urządzony, posiadał przeszło 3000 gatunków drzew i roślin, oraz cieplarnie. Zdobiły go kanały, altany i wiszące mostki.

W r. 1841 ogród przeszedł na własność rządu rosyjskiego. Rzadkie rośliny sprzedano, lub oddano uniwersytetom Kijowskiemu i Dorpackiemu. W ostatnich latach rządów moskiewskich ogród służył za przytułek muzeum podkaszanej. Był tu teatr drewniany (zniesiony przez Niemców w 1917), restauracja i *caffe-chantan*.

Ogród Bernardyński

znajduje się nad Wilenką u stóp gór Trzykrzyskiej i Bekieszowej. Za czasów pogańskich był tu gaj poświęcony, który od r. 1469 stał się własnością Bernardynów. W gaju tym zakonnicy mieli browar

i miodosytnię. Po skasowaniu w r. 1864 klasztoru ogród przeszedł na własność miasta, a po uporządkowaniu oddany został do użytku publicznego. Od

Teatr letni w ogrodzie Bernardyńskim.

r. 1906 w przebudowanym w stylu secesji drewnianym budynku powystawowym mieści się teatr polski.

PRZEDMIĘSCIA.

Anto kol.

Jest to jedna z najstarszych dzielnic Wilna, bo już za Swintoroga jakoby były tu dworki. Antokol od ul. Arsenalskiej idzie wzdłuż Wilji, a następnie między wzgórzami dochodzi do Wirszupki. Część ul. Antokolskiej od Arsenalskiej do kośc. Św. Piotra w r. 1920 otrzymała nazwę *Ul. Tadeusza Kościuszki*.

Malownicze położenie Antokola było przyczyną, że nietylko magnaci budowali tu swe pałace, ale i mniej zamożna szlachta miała na Antokolu liczne dworki, których kilka przetrwało dotąd, chociaż w stanie zmienionym.

Pod górą zamkową znajduje się piętrowy dom rosyjskiego dowodzącego wojskami, od roku zaś 1920 przeznaczono go na kasyno oficerskie. Tu również wznoszą się mury dawnej *cytadeli* w której byli więzieni nasi patryjoci, począwszy od Tomasza Zana, uczestnicy powstania listopadowego, związku Konarskiego, wreszcie powstańcy w r. 1863. — Od strony północnej u stóp góry znajdują się resztki dawnego *arsenału* założonego przez Zygmunta Augusta.

Tuż za górą Zamkową widać gmach należący niegdyś do Karola Radziwiłła, wojewody Wileńskiego,

a po skazaniu go na banicję, na skarb zajęty. W gmachu tym było więzienie dla przestępców politycznych, tak zw. *M 14-ty*. W latach 1831 i 1863 więzienie to było przepełnione.

Pałac Słuszków obszerny dwupiętrowy, znajduje się na samym brzegu Wilji. Wybudował go w r. 1690 z niebywałym przepychem, nie żałując kosztów Dominik Słuszka, Wojewoda Połocki. W pałacu mieszkał czasowo król Jan III i car Piotr Wielki. Po śmierci Słuszki pałac zajęli wierzyciele. Przy końcu XVIII w. był tu browar, następnie zaś przerobiono go na koszary garnizonu Wileńskiego, a potem na więzienie, to też od dawnej świetności nic nie pozostało.

Dom M 14 posiada ogród, znany w pierwszej połowie XIX w. pod nazwą *Chiny*, ze słynną restauracją Bohla. Tu pod starym dotąd istniejącym więzaniem lubił przesiadywać Adam Mickiewicz. Bywał on częstym gościem i w ogrodzie *Tivoli* (Ne 18) u swych przyjaciół Titiusów, którzy tu mieli restaurację. W ogrodzie tym w altanie nieraz całe dni spędzał historyk Mikołaj Malinowski.

Od ulicy Antokolskiej, nie dochodząc kościoła św. Piotra i Pawła w prawo prowadzi między wzgórzami malowniczymi droga na *Popowszczyznę*. Przy tej drodze z prawej strony wznosi się wzgórze, mające kształt kopca, znane pod nazwą *Mogiły*

Giedymina. Według podania jest to kopiec usypany nad popiołami tego księcia, złożonemi tu w urnie.

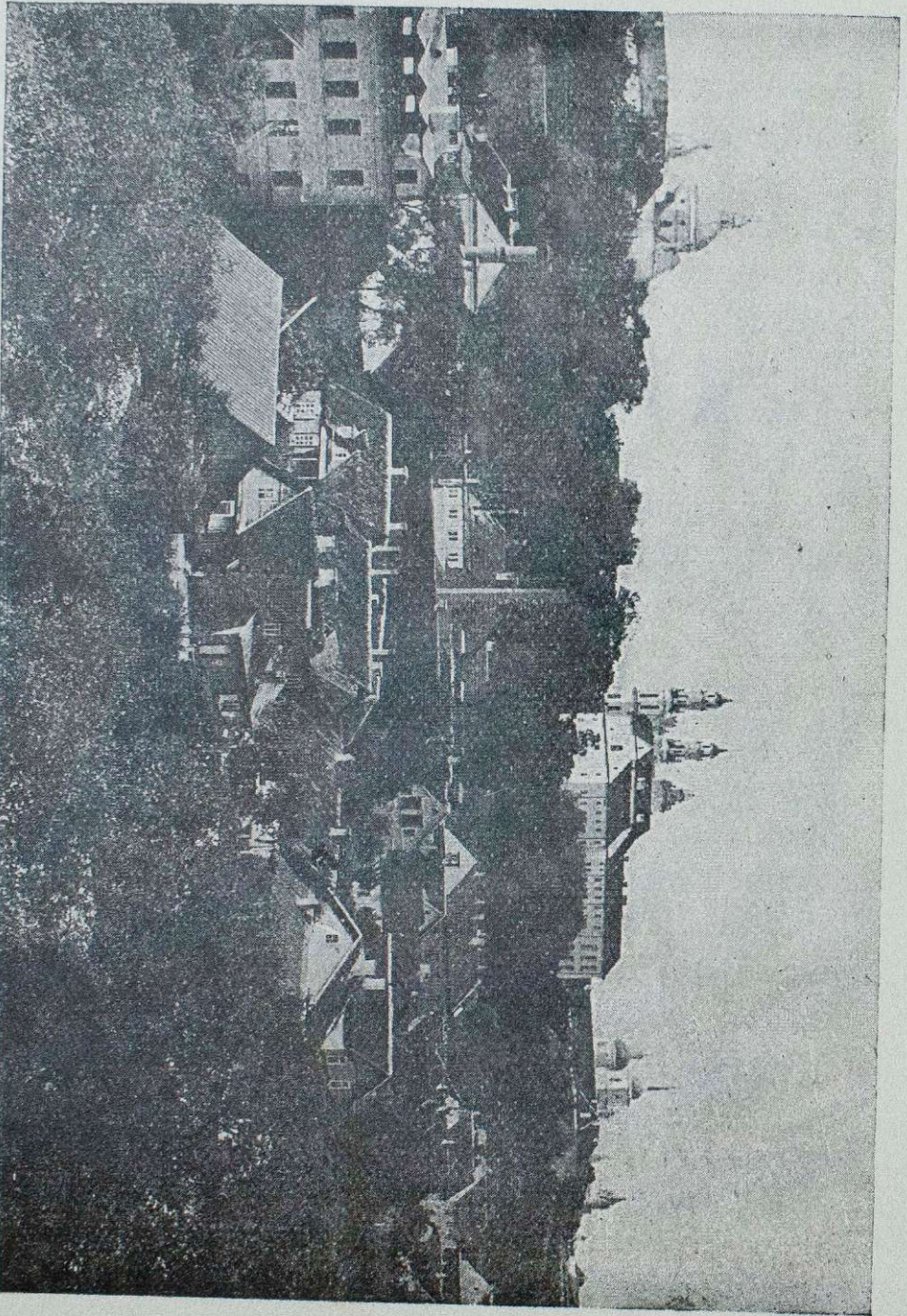
Pałac Sapieżyński znajduje się przy ulicy tejże nazwy. Pierwotnie w tern miejscu była jakaś świątynia pogańska, jak niektórzy przypuszczają, niejako panteon litewski, poświęcony wszystkim bogom. Na miejscu tej gontyny Kazimierz Paweł Sapieha wojewoda Wileński i Hetman W. Lit. wybudował okazały pałac, którego wewnątrz ozdobił freskami sławny malarz Dankers. W pierwszej połowie XIX w. pałac przerobiono na szpital wojskowy. Piękna brama ogrodu pałacowego znajduje się przy ulicy Antokolskiej.

Antokol kończy się miejscowością, zwaną *Pospieszycą*, z kąd dróżka prowadzi ku Wilji. Nad jej brzegiem dotąd są ślady fundamentów starego królewskiego pałacyku myśliwskiego, zwanego *Wirszupą*. Wybudował go Zygmunt I, a i Zygmunt August lubił tu z dworem przyjeżdżać. W XV^{III} w. przeznaczono Wirszupę na użytek arsenału i artylerji W. Ks. Lit. i dlatego otrzymała nazwę *Puszlarnia*.

Zariecz.

Na przedmieście Zariecz, znane pod tą nazwą już w XVI w. prowadzą trzy mosty.

Na początku Zarieczca znajduje się altana z Ukrzy-

Ugólny widok miasta od strony Zarzecza.

żowanym Zbawicielem. Postawiono ją około połowy XVII w. na miejscu cerkiewki Ś. Ś. Piotra i Pawła, zniszczonej przez pożar. Cmentarz cerkiewki zajmował prawie całą ulicę aż do kościoła św. Bartłomieja.

Dom M 12. Klasztor Panien Bernardynek Zarzecznych, założony w r. 1495 przez Barbarę Radziwiłłównę i Annę Olechnowiczównę. Klasztor był połączony z kościołem O.o. Bernardynów krytym mostem na Wilence. W r. 1794 w czasie bombardowania Wilna budynki klasztorne uległy zniszczeniu, ale odbudowano je w r. 1808. W r. 1864 klasztor Bernardynek skasowano, a zakonnice przeniesiono do klasztoru Pp. Benedyktynek.

Dom N° 21 należał do profesora Instytutu Szlacheckiego, historyka Aleksandra Zdanowicza. Tu w r. 1863 został uwięziony syn jego Ignacy, członek Rządu Narodowego. Młody Zdanowicz zginął na szubienicy w grudniu tegoż roku.

Za rynkiem owocowym Zarzecz dzieli się na dwie ulice: na lewo znajduje się *Popowszczyzna*, której nazwa również jak zaułka *Ponomarskiego* była znana już w XVI w. Na prawo od rynku idąca *ul. Połocka* zwała się dawniej *Szlakiem Batorowskim*, gdyż tą drogą Batory szedł na Połock. Tędy również w r. 1495 wjechała do Wilna córka cara Iwana III, Helena, dla poślubienia Aleksandra Jagiellończyka. D. 1 czerwca 1794 r. tędy podstąpił do Wil-

iią generał rosyjski Knoring i rozpoczął bombardowanie miasta.

Przy końcu ul. Połockiej znajduje się *Cmentarz Bernardyński* (ob. Cmentarze). Dalej jest malownicza miejscowość, zwana *Saską kępą*. Tu dnia 5 stycznia 1919 r. młodzież należąca do Polskiej Organizacji Wojskowej stoczyła walkę z nawałą bolszewicką, lecz przed przeważającą siłą dziczy moskiewskiej musiała ustąpić.

Ś n i p i s z k i.

Przedmieście to otrzymało nazwę od imienia mieszczanina Snipisa, któremu w. ks. Witold nadał za Wilją rozległe place.

Zielony most na Wilji łączy miasto ze Śnipiszkami. Zygmunt I. wr. 1536 polecił Ulrykowi Hozyuszowi, Horodniczemu wileńsk. zbudować most na Wilji i dochód „mostowy” przeznaczył na szpital św. Trójcy. Potem most kilkakrotnie przebudowywano. W r. 1812 wojska rosyjskie, cofając się przed Francuzami spaliły most. Przed laty 20 na miejscu dawnego drewnianego mostu, opartego na kilku murowanych izbicach, przerzucono przez Wilję most żelazny, kratowy, który nie posiada filarów i opiera się końcami na kamiennych podstawach przy obu brzegach rzeki. D. 5 września 1915 r. Ros-

BI

janie, opuszczając Wilno przed inwazją Niemców usiłowali wysadzić most, ale tylko uczynili nieznaczne uszkodzenia, które Niemcy z łatwością naprawili i tędy do Wilna weszli.

Figura Pana Jezusa.

Taż za Zielonym mostem na niewielkim zadrzewionym pagórku, wznosi się słup czworoboczny z altaną sklepioną, w której znajduje się malowana naturalnymi kolorami i słynąca cudami figura Chrystusa dźwigającego krzyż. Wzgórze jest sypane i według podania miało być wspólną mogiłą poległych w bitwie krzyżaków, inni mniemają je być mogiłą kilku tysięcy osób, zmarłych podczas zarazy morowej w r. 1710. W rzeczywistości za czasów wielkich książąt litewskich była tu mała warownia, broniąca przeprawy przez Wilję. Zameczek ten zburzony podczas wojen w XVII w., gdy w r. 1703 został wybudowany kościół św. Rafała, a przy nim klasztor. Jezuici w r. 1709 postawili na pagórku dzisiejszy słup i polecili snycerzowi wyrzeźbić figurę św. Jana. Ale w r. 1710 i następnych grasowała w Wilnie zaraza i miasto się wyludniło. Gdy Jezuici wrócili do Wilna, snycerz zamiast figury św. Jana prosił o przyjęcie figury Chrystusa krzyż dźwigającego, i opowiedział, że objawił mu się Zbawiciel i kazał wyrzeź-

bić swą figurę w takiej właśnie postaci, obiecując ochronić artystę z rodziną od zagłady. Gdy i jednemu z zakonników również okazał się Chrystus, który rozkazał, by statuę przyjęto, uczyniono to, i w r. 1720 ustawiono ją w altanie na słupie. Figura zaczęła słynąć cudami od r. 1847. W latach 1861-62 tu odbywały się patriotyczne demonstracje. Tłumy ludu na klęczkach modliły się i śpiewały pieśni patriotyczne.

Piórom^{ant} i Rybaki.

Znajdują się na prawym brzegu Wilji, zaczawszy od ulicy Kalwaryjskiej na prawo. Niegdyś stał tu jakiś pałacyk, a obecnie znajduje się gmach stacji elektrycznej. Przy końcu Pióromontu dawniej znajdował się cmentarz żydowski, którego ślady dotąd są widoczne. Dalej wprost ujścia Wilenki miejscowość na prawym brzegu rzeki nazywała się *Rybaki*, gdyż mieszkali tu rybacy. Była tu kapliczka i cmentarz, a za nim psiarnie królewskie, oraz huta szklanna. W r. 1577 Rektor Akademii Jezuickiej Stanisław Warszewiecki postawił na Rybakach dworek, w którym mieszkał Piotr Skarga i tu swe kazania układał. W r. 1701 karmelici postawili w tym miejscu drewniany kościółek św. Teresy, zaś w r. 1739 **Ogińscy, zamiast** drewnianego **wybudowali** kościół

murowany, który znano jako *kościół św. Teresy na Rybakach*. W r. 1837 wylew Wilji podmył fundamenty zamkniętego przez rząd rosyjski kościołka i do połowy go obalił, a w r. 1844 mury zostały ostatecznie rozebrane.

Ł u k i s z k i.

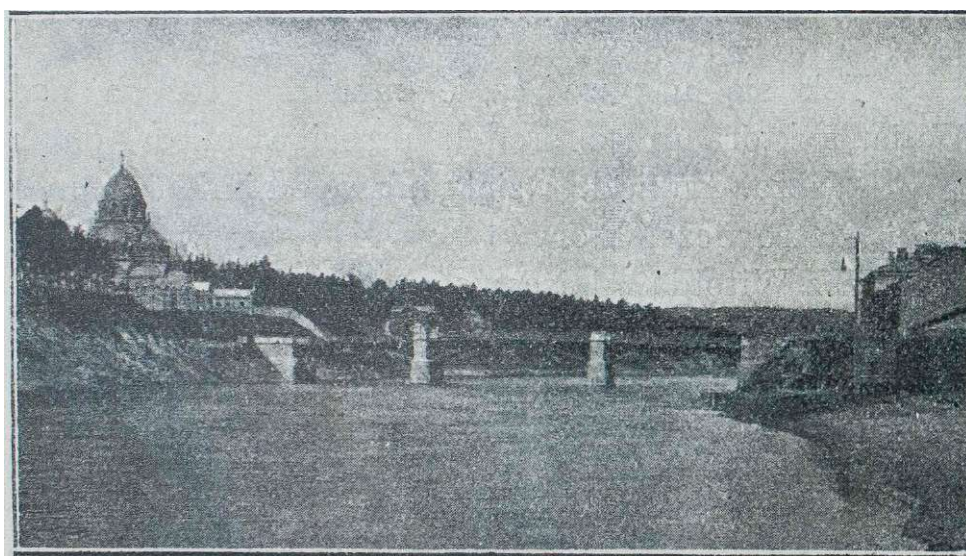
Tak się nazywa część miasta położona nad Wilją, a którą przez środek przecina ulica Adama Mickiewicza. Łukiszki wzięły nazwę od imienia kupca Łuki Pietrowicza, który tu w XIV w. w nadanej mu przez Witolda miejscowości założył osadę. W końcu tego przedmieścia około Zakrętu był pałac Mikołaja Radziwiłła Czarnego. Tu również Witold osadził Tatarów, którzy dotąd mają na Łukiszkaeh swój meczet, to też w XV w. dzielnicę zwano również *Tatarją*, albo *Łultiszkami tatarskimi*.

Z w i e r z y n i e c .

Most na Wilji, zbudowany według systemu łukowego i mający 90 metrów długości, łączy ulicę Adama Mickiewicza ze Zwierzyńcem, który w r. 1901 został przyłączony do miasta.

Cała ta miejscowość, przedstawiająca rozległy las, należała ongi do Radziwiłłów, którzy tu hodowali sarny, z kąd i nazwa „Zwierzyniec” pochodzi.

Po Radziwiłłach Zwierzyniec odziedziczył ks. Wittgenstejn, zaś od niego przeszedł do księżny Hohenloe, która sprzedała go Martinsonowi. Ten wyciąwszy znaczną ilość starych drzew, przeprowadził ulice

Most Zwierzyniecki.

i podzieliwszy Zwierzyniec na części, sprzedawał je osobom prywatnym, które pobudowały tu liczne wille i kamienice. W r. 1908 miasto wybudowało tu baraki dla chorych na choroby zakaźne.

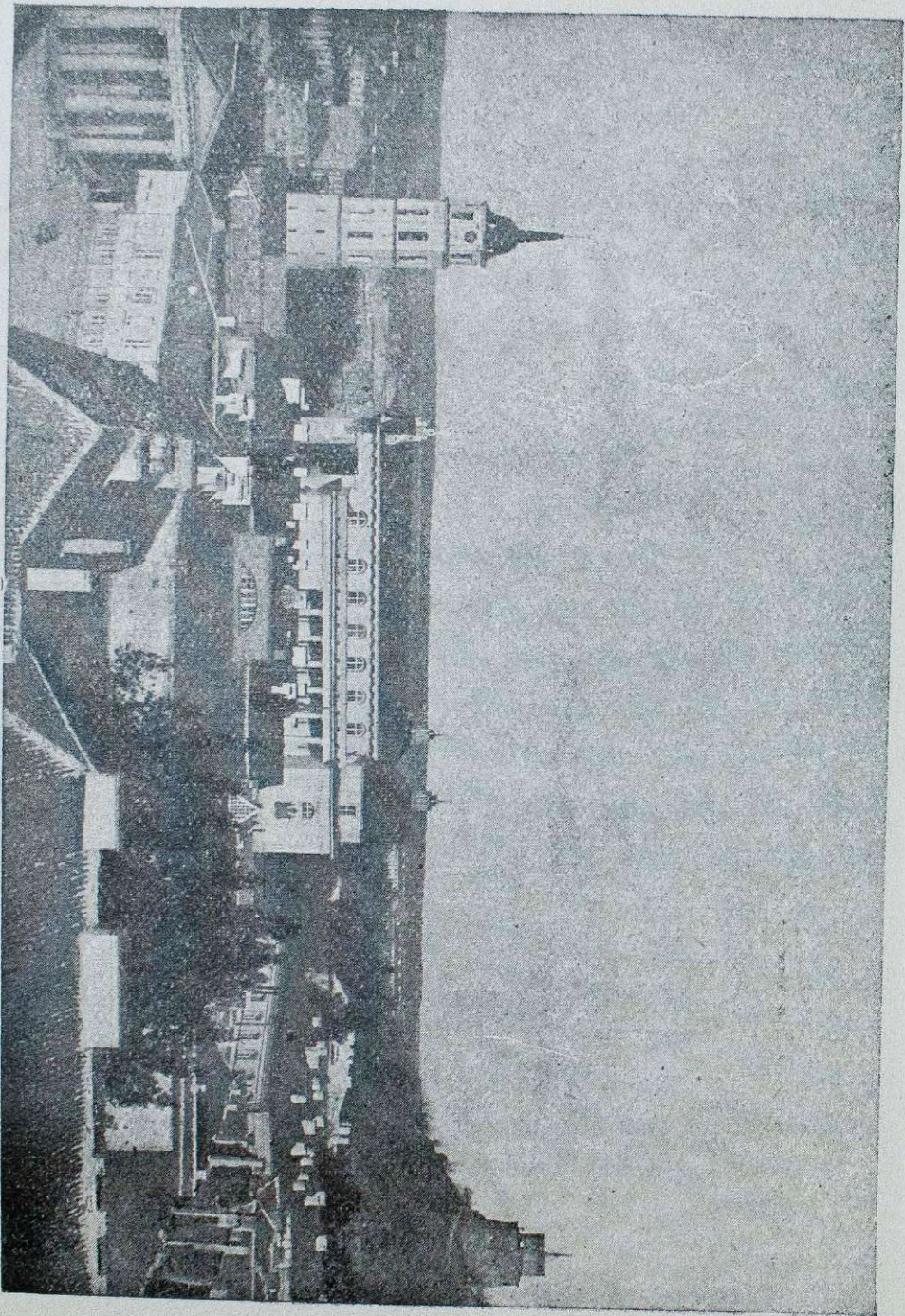
KOŚCIOŁY WILEŃSKIE.

Katedra św. Stanisława.

Kościół katedralny fundował d. 10 marca 1387 Władysław Jagiełło na fundamentach zburzonej świątyni Perkunasa (ob. plac katedralny). Katedra cztery razy stawała się pastw^Tą pożarów i była odbudowywana, zmieniając za każdym razem swój wygląd. Ostatniej przebudowy dokonał przy końcu XVIII w. Wawrzyniec Gucewicz, profesor budownictwa, i w r. 1801 biskup Kossakowski poświęcił nową katedrę.

Z kościołem katedralnym, czyli zamkowym ściśle są związane dzieje Wilna. Widział on w swych murach prawie wszystkich królów polskich, począwszy od Jagiełły, monarchów zagranicznych, wodzów, znakomitych mężów stanu, uczonych, pisarzy, ale także i wrogów: Krzyżaków, Szwedów, Moskali, Niemców. W katedrze koronowani byli mitrą wielkksiążęcą Witold i jego następcy aż do Stefana Batorego. W r. 1562 tu odbył się ślub Katarzyny Jagiellonki z Janem, synem króla Szwedzkiego. W r. 1604 przed ołtarzem uroczyście poświęcono miecz Jana Karola Chodkiewicza, udającego się na wyprawę Szwedzką.

W latach 1655—1661 przez cały czas zajęcia Wilna przez Moskali katedra była niszczona i rabo-

Ogólny widok miasta z Katedrą i górą Zamkową.

wana. Witano tu uroczyście w r. 1664 króla Jana Kazimierza i Marję Ludwikę a w 1688 Jana III Sobieskiego.

Katedra ma postać wydłużonego czworoboku z wystającymi na rogach kaplicami i jest zbudowaną w stylu neo-klasycznym, wprowadzonym przez Palladia z domieszką baroku, ale wewnątrz odczuwa się dawny rytm gotycki.

Nad kaplicą św. Kazimierza i zakrystją wznoszą się piękne kopuły z latarniami i krzyżami na złożonych gałkach. Dach na katedrze był z grubej blachy miedzianej, ten jednak Niemcy zdarli w r. 1917 i zastąpili tołem. Z obu stron katedra posiada kryte galerje o sześciu kolumnach doryckich. Tu w niszach stoją posągi gipsowe, od strony miasta — królów polskich, zaś od strony Wilji — świętych Towarzystwa Jezusowego, wykonane przez prof. Jelskiego.

Front katedry zdobi okazały portyk o sześciu kolumnach porządku doryckiego, podtrzymujących sklepienie ozdobione rozetami. Na tympanonie znajduje się wypukłorzeźba Righi'ego, wyobrażająca ofiarę Noego. Jego również dziełem są olbrzymie posągi Mojżesza i Abrahama z obu stron portyku, w głębi którego znajdują się posągi czterech Ewangelistów, a nad nimi płaskorzeźby z dziejów Apostolskich. Nad portykiem na dachu stoją na podsta

wach olbrzymie figury Śś. Stanisława, Kazimierza i Św. Heleny z wielkim krzyżem, obitym blachą, grubo w ogniu złoconą.

Przed kościołem stoi dzwonica, której podstawę stanowi dawna wieża pogańska, okrągła i nieforemna. Niektórzy przypuszczają, że jest to jedna z baszt

Katedra Św. Stanisława z dzwonicą.

dawnego muru obronnego, ale przypuszczenie to jest bezzasadne. Na tej podstawie wznosi się dzwonica o 3-ch ośmiobocznych piętrach. Zawieszona tu dzwony są przetopione z dawnych, uszkodzonych w pożarach. Na najwyższym piętrze znajduje się zegar, bijący kwadransy i godziny.

Wnętrze Katedry jest zbudowane systemem halowym o trzech jednakowej wysokości nawach, przedzielonych czworobocznymi filarami, które podtrzymują sklepienia beczkowo-krzyżowe. Chór muzyczny wspiera się na 12 filarach. Na ścianach naw bocznych na wysokości gzymsu zawieszono 16 obrazów pędzla malarza włoskiego Villani'ego. Na obrazach w prawej nawie wyobrażone są sceny ze Starego Testamentu, zaś w lewej nawie obrazy z Nowego Testamentu. W głębi naw bocznych znajdują się dwa obrazy Fr. Smuglewicza: Rozmnożenie chlebów na puszczy i Melchisedeek ofiarujący Abrahamowi chleb i wino. Pod temi obrazami stoją w niszach kolosalne posągi roboty Righi'ego: Miłość Boga i Miłość bliźniego. W nawie głównej na filarach są zawieszone dwumetrowej wysokości wizerunki dwunastu apostołów pędzla Fr. Smuglewicza. Naprzeciwko tronu biskupiego nad mensą znajduje się niewielki obraz za szkłem wyobrażający poznanie Chrystusa przez uczniów w Emmausie. Ma to być oryginał Tytiana, przywieziony z Rzymu w XVIII w. przez Sierakowskiego. Na następnym filarze znajduje się malowana przez Rafałowicza, piękna kopja Murillowskiego Niepokalanego Poczęcia Najśw. Panny, dalej obraz Ślendrańskiego: św. Kazimierz zamodlony w świetle księżycowem. Na filarze około tronu biskupiego znajduje się obraz Majeranowskiego, przedsta-

wiający Matkę Boską z obłoków błogosławiącą świętych polskich i litewskich.

W samym kościele są tylko dwa ołtarze: Wielki, czyli Kanoniczny i Wikarjuszowski.

Ołtarz Wielki stoi na miejscu pogańskiego ołtarza świątyni Perkunasa. Zasługuje w nim na uwagę arka srebrna augsburskiej roboty. Na desce srebrnej wyobrażone są w płaskorzeźbie Wieczera Pańska i obmywanie nóg Apostołom. Na arce z obu stron kryształowej altany ustawione są srebrne statuetki Śś. Stanisława i Kazimierza.

Ołtarz Wikarjuszowski znajduje się za Wielkim w portyku doryckim o czterech kolumnach koloru verde-antiquo, podtrzymujących tympanon ze znakiem Opatrzności i krzyżem obitym blachą w ogniu złoconą. Do portyku z obu stron wiodą schody o 15 stopniach. W ołtarzu znajduje się obraz Smuglewicza, przedstawiający zamordowanie Sw. Stanisława przez Bolesława Śmiałego.

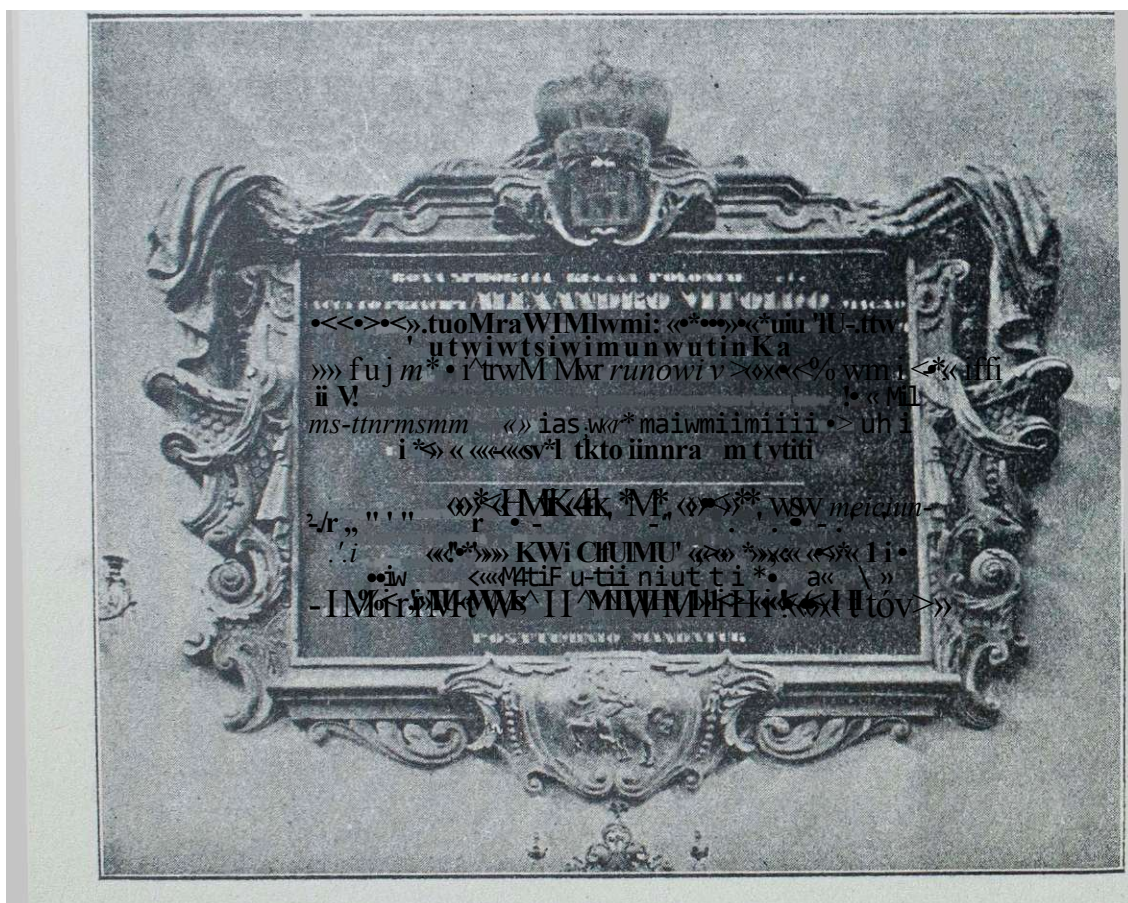
Pod ołtarzem za żelaznymi drzwiami znajduje się sklepiona pieczara o podłużnym zakratowanym okienku. Grłębsza część pieczary jakoby jest pozostałością świątyni Perkunasa. Tu miano przechowywać święte gwiwojty, t. j. gady i mieli odpoczywać wajdeloci, strzegący wiecznego ognia. Dotąd istnieje tu rodzaj kominka. Przednia część pieczary ze śladami malowideł na sklepieniu ma pochodzenie późniejsze. Była tu urządzona kaplica wskrzeszonego Piotrowina,

Pomniki i grobowce. Pod kościołem były dawniej podziemia, w których grzebano zmarłych, ale te wszystkie, za wyjątkiem biskupiego, zostały przez Gucewicza zamurowane.

Pod presbiterjum byli pochowani Kazimierz Korygajło, Aleksander Wigund, Zygmunt Kiejstutowicz, Swidrygiełło i Michał Zygmuntowicz. W osobnym sklepie w głębi lewej nawy złożono w r. 1430 zwłoki W. Ks. Witolda obok żony jego Anny, ale biskup Protasiewicz przeniósł szczątki Witolda do grobu wykutego w ścianie, gdzie dziś stoi posąg „Miłość Boga”, zaś w dawnym grobowcu książęcy kazał pochować siebie. Królowa Bona wmurowała w ścianie nad grobem Witolda tablicę z jego popiersiem i nadpisem łacińskim. Pomnik ten zniszczony przez pożar w 1610, został wznowiony w roku 1853 przez Eust. hr. Tyszkiewicza. Nad pomnikiem zawieszono portret Witolda, zaś pod tablicą w ramach rzeźbionych, mających kształt kapliczki, obrazek Matki Boskiej, malowany na desce cedrowej. Był on własnością Witolda, który po przyjęciu chrztu otrzymał go w darze od cesarza greckiego Manuela Paleologa.

Grobowiec królewski do XVII w. znajdował się pod kaplicą Niepokalanego Poczęcia N. P. JVI. Tu byli pogrzebani: Aleksander Jagiellończyk, Sw. Kazimierz i obie żony Zygmunta-Augusta: Elżbieta

i Barbara. W r. 1636 wszystkie te szczątki przeniesiono do nowego grobowca pod kaplicą Św. Kazimierza,

Tablica ku uczczeniu pamięci W. Ks. Witolda.

Niegdyś katedra miała mnóstwo pomników, ale pożary, wojny i niedbalstwo zniszczyły znaczną ich większość. Dziś widzimy tu następujące pomniki:

na filarach znajdują się tablice pomnikowe: Biskupa Benedykta Woyny, zm. r. 1615, Mikołaja Słupskiego, Bisk. Gracjanopolitańskiego, zm. w r. 1688, kanonika Marcina Szulca, księdza Olafa x\lgina Szweda, zm. w r. 1630, 13-letniej Barbary Zawiszanki i zmarłych w czasie morowej zarazy Jakóba i Anny Naporkowskich.

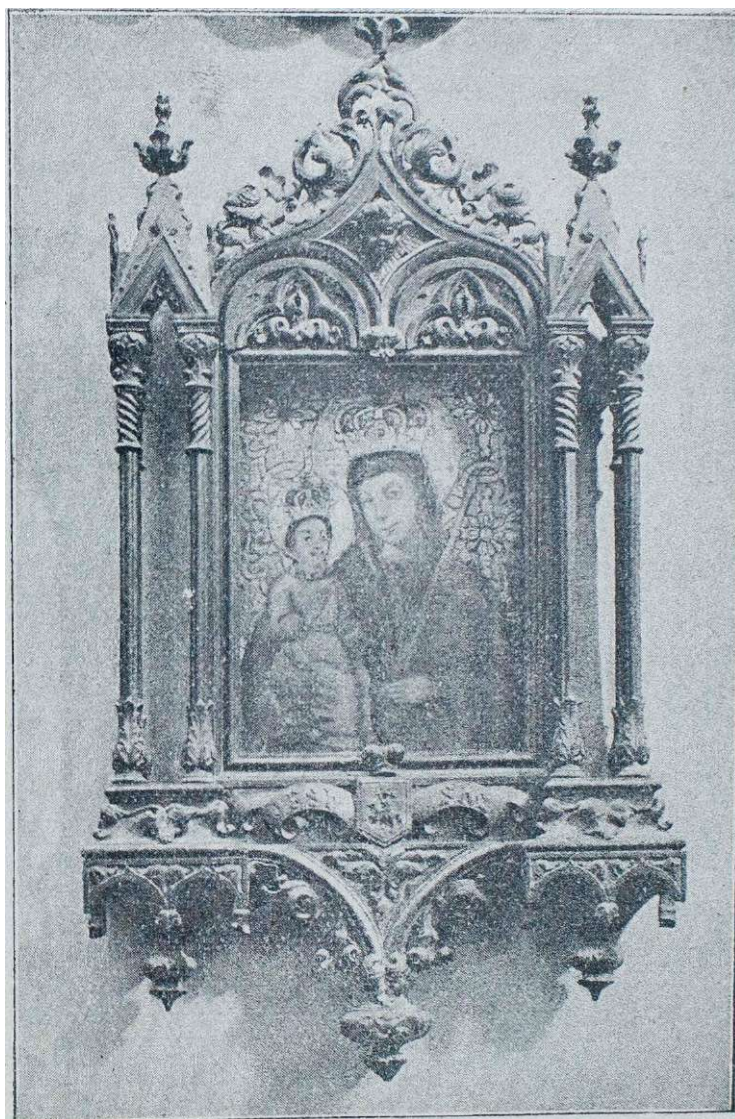
W prawej nawie znajdują się: tablica pomnikowa kanonika Adama Zabłockiego, zm. w r. 1648, tablica spiżowa biskupa wil. Andrzeja Benedykta Kłągiewicza, zm. w r. 1811. Pięknym jest pomnik biskupa wil. Jerzego Tyszkiewicza. Nad tablicą marmurową znajduje się wykonane artystycznie z brązu popiersie biskupa, każącego z ambony. Na tej że ścianie umieszczono nagrobek Katarzyny Potockiej, córki Stefana i żony Jeremiego, despoty wołoskiego, zm. w r. 1643. W tej że nawie widzimy barokowy pomnik Samuela Paca W. Chorążego Lit., zm. w r. 1627. W nawie lewej przy drzwiach zakrystyjnych znajduje się nagrobek Tomasza Wawrzeckiego, towarzysza broni Kościuszki, zm. w roku 1816. W przedsionku bocznym jest pomnik rodziny Zawiszów.

Kaplice.

1. *Kaplica Sw. Kazimierza.* Budowę kaplicy rozpoczął Zygmunt III, ale dokończył jej Władysław IV,

poezom dnia 14 sierpnia 1636 r. zostały wniesione na ołtarz zwłoki świętego królewicza, przełożone do srebrnej trumny, którą ofiarował Zygmunt III. Na tę pamiątkę na zewnętrznej ścianie kaplicy wmurowano tablicę marmurową ozdobioną tarczą z orłem i pogonią. Na tablicy wyryty odpowiedni napis łaciński.

Kaplica Sw. Kazimierza jest dziełem nadwornego budowniczego i malarza Piotra de Ry-Dankartsa i na jej budowę użyto karpackiego piaskowca i marmurów włoskich. Wybudowana w stylu rozwiniętego w duchu niderlandzkim baroku, lśniąca od marmurów, gipsów i sreber, kaplica przedstawia się wspaniale. Wiodą do niej drzwi ażurowe o pięknych marmurowych odrzwiach. Kaplica jest kwadratowa, u góry zaś ośmiokątna i posiada własną kopułę, ozdobioną gipsaturami. W każdej ze ścian w niszach, wyłożonych czarnym marmurem, stoją drewniane posrebrzane figury Jagiellonów; oraz są wmurowane staraniem prałata ks. Sawickiego tablice pamiątkowe pomnikowe Aleksandra Jagiellończyka i dwóch żon Zygmunta Augusta: Elżbiety i Barbary, a także tablica z nadpisem głoszącym, iż w grobowcu pod kaplicą są złożone serce i wnętrzności Władysława IV. Za ołtarzem na ścianie pod gipsowym baldachimem znajduje się wielka płaskorzeźba wyobra-

Obrazek N.M.P.-starożytna pamiątka po W. Ks. Witoldzie.

zająca Najśw. Pannę z Dzieciątkiem Jezus W otoczeniu cherubinów i serafinów.

Dwaj klęczący aniołowie podtrzymują trumnę ze szczątkami św. Kazimierza. Trumna hebanowa jest obłożona z trzech stron srebrnymi blachami augsburskiej roboty; na rogach jej znajdują się orły, a na wieku srebrna statuetka św. Kazimierza. Trumna ta została zrobiona w r. 1704 zamiast dawnej Zygmuntowskiej.

Pod trumną na ołtarzu zwraca uwagę ujęty w srebrną oprawę dziwny, bo trójręki obraz św. Królewicza. Według podania, malarz znalazłszy, że namalowana przezeń ręka jest nie w miejscu, pokrył ją farbą i namalował inną, zgiętą w łokciu. Gdy jednak pomimo kilkakrotnych naprowadzań farbą pierwsza ręka wciąż występowała, uznał to za cud i taki trójręki obraz ofiarował do katedry, gdzie początkowo umieszczono go na trumnie św. patrona w grobowcu królewskim. Obraz był malowany około r. 1520.

W rogach kaplicy u góry wśród gipsatur są malowidła, przedstawiające św. Kazimierza wśród aniołów.

Na ścianach bocznych znajdują się wielkich zalet freski, przypisywane Dankertsowi. Nowsze jednak badania wykazały, że są one dziełem malarza Dalbene. Malowidła te przedstawiają: złożenie do

trumny zwłok św. Kazimierza i cud wskrzeszenia zmarłej dziewczeczki Urszulki przy grobie tego świętego.

Fresk Dalbene'go: Zwłoki Św. Kazimierza.

Nad wejściem do kaplicy znajduje się balkon
czyli trybuna, która była połączoną przejściem z zam-

kiem dolnym i z niej rodzina królewska mszy świętej słuchała. Trybuna uległa przeróbce i ustawiono na niej organy.

Piękny okaz staroświeckiej snycerszczyzny przedstawia sobą przenośna ambona w kształcie kielicha osadzonego na lecącym orle. Z tej to ambony kazał Piotr Skarga wobec rodziny królewskiej i dworu.

Pod kaplicą jest sklep, do którego przeniesiono i z dawnej kaplicy królewskiej trumny ze zwłokami króla Aleksandra Jagiellończyka i małżonek Zygmunta Augusta. Budowniczy Gucewicz zawalił wejście do sklepu głazami i zamurował.

2. *Kaplica Św. Marji Magdaleny, albo Biskupia* dawniej zwała się Januszowską, jako fundowana przez Jana z Książąt Litewskich, Biskupa Wileńskiego. Od r. 1536 w sklepie pod kaplicą grzebano biskupów Wileńskich. W ołtarzu znajduje się miernej roboty, ale ciekawy jako zabytek dawnego malarstwa obraz \ wszystkich świętych, pędzla Borka z r. 1690. Na ścianie są blachy srebrne, zdjęte z trumien biskupów Zienkowicza i Masalskiego, a także pomnik biskupa Audziewicza z jego bronzowem popiersiem.

3. *Kaplica Św. Ignacego Lojoli* posiada jeden z lepszych obrazów Czechowicza. Obraz przedstawia św. Ignacego, który przed Rzymem spotyka dźwigającego krzyż Chrystusa. Malowidła na ścianach są dokładną kopją arabesków w lożach Rafaela. W kap-

Fresk Dalbene'go : Cud przy grobie Św. Kazimierza.

licy są nagrobki: Jana Radziwiłła, krajczego W. Ks. Lit. zm. w r. 1551, Zofii Wiszniewieckiej, wojewodziny Mińskiej, zm. w r. 1619 i Jana Cywińskiego, biskupa delkoneńskiego, zm. w r. 1845.

4. *Kaplica Sw. Pawła, albo Montwidowska* została przerobiona przez Gucewicza z babińca. W ołtarzu piękny obraz przedstawia cud przywrócenia wzroku św. Pawłowi przez Ananiasza. Jest to kopja Smuglewicza obrazu, znajdującego się u Kamedułów w Krakowie.

5. *Kaplica Ukrzyżowanego Zbawiciela, albo Gasztoldowska*, założona w XV w. przez Marcina Gasztolda. W ołtarzu znajduje się obraz Ukrzyżowanego Zbawiciela, uważany za najlepsze dzieło Czechowicza. Obraz przeniesiono tu w r. 1798 z kościoła św. Kazimierza.

Zasługują na uwagę wmurowano w ścianach bocznych nagrobki z XVI w. z brunatno-czerwonego marmuru w stylu renesansu.

Są to nagrobki biskupa Pawła księcia Holszańskiego i Wojciecha Gasztolda, Wielkiego Kanclerza Lit.

6. *Kaplica Św. Jana Nepomucena*, zwała się dawniej Częstochowska, także „Gaudeamus”. Założył kaplicę Biskup Tabor w r. 1495.

Biskup Aleks. Sapieha i ksiądz Mikołaj Słupski w r. 1670 wprowadzili do kaplicy Arcybractwo Imienia Maryi.

W ołtarzu znajduje się obraz Fr. Smugłowicza, wyobrażający Św. Jana Nepomucena przed królem czeskim Wacławem. Pizy bocznej ścianie jest pomnik z popiersiem biskupa Jana Nepomucena Kosakowskiego, którego zwłoki są pod kaplicą złożone.

7. *Kaplica Św. Władysława, albo Wojniańska*, najbliższa chóru muzycznego w lewej nawie, posiada w ołtarzu posąg Św. Władysława, dłuta rzeźbiarza Henryka Dmochowskiego, który poległ w jednej z potyczek w r. 1863.

8 *Kaplica Niepokalanego Poczęcia N. Maryi Panny, albo Wołłowiczowska, dawniej królewska*. Z tą kaplicą, wzniesioną w r. 1474 przez Kazimierza Jagiellończyka, wiąże się wiele wspomnień. Tu w sklepie dłuższy czas spoczywały zwłoki Św. Kazimierza. W r. 1495 biskup Tabor w tej kaplicy dawał ślub Aleksandrowi Jagiellończykowi z carówną Heleną, tu również w r. 1547 odbył się w nocy potajemny ślub Zygmunta-Augusta z Barbarą, a w kilka lat potem tenże król złożył w podziemiach zwłoki ukochanej obok pierwszej żony Elżbiety. Zygmunt III, rozpoczynając budowę kaplicy Św. Kazimierza, odstąpił kaplicę biskupowi Wołłowiczowi, który ją przerobił, powierzając ozdobienie Dankertsowi. Wtedy to zwłoki króla Aleksandra, Św. Kazimierza, Elżbiety i Barbary przeniesiono do nowej kaplicy królewskiej.

Kaplica przetrwała do dziś dnia w niezmiennym stanie.

Na prawej ścianie widzimy pomnik biskupa Eust. Wołłowicza z jego popiersiem.

W rogu kaplicy stoi statua N. Panny, która przedtem znajdowała się w niszy na rogu kościoła Franciszkanów. Przed tą figurą w r. 1863 odbywały się demonstracje patriotyczne.

9. *Kaplica Zwiastowania N. P. Maryi, albo KieżgajłowsTca*, założona w r. 1436 przez Mich. Kieżgajłłę, kanclerza Litewsk., którego tablica nagrobkowa tu się znajduje. W lewej ścianie jest wmurowana b. stara tablica pamiątkowa męczeństwa Franciszkanów, przeniesiona tu z ich kościoła. Ołtarz, wykonany w stylu korynckim podług rysunku prof. Podczaszyńskiego, ma obraz Zwiastowania N. P. Maryi, malowany przez Kanutego Rusieckiego.

10. *Kaplica Siu. Piotra* urządzona niedawno. W ołtarzu znajduje się obraz Smuglewicza: „Sw. Piotr w okowach”.

11. *Kaplica Grobu Pańskiego* zwykle zamknięta, gdyż w niej raz na zawsze jest urządzony przez prof. Podczaszyńskiego Grób Chrystusa, to też kaplica bywa otwarta w Wielki Piątek i Sobotę.

Zalcrystja posiada piękne umeblowanie. Zasługuje na uwagę prosty krzyż drewniany z figurą Chrystusa z kości słoniowej. Jest to dar W. Ks. Witolda. Na

ścianach znajdują się portrety niektórych biskupów. Z zakrystji drzwi żelazne prowadzą do archiwum i skarbcza.

Skarbiec był niegdyś bardzo bogaty, ale wojny i najścia nieprzyjaciół znacznie go spustoszyły. Zawiera on jednak i obecnie godne uwagi zabytki przeszłości: 1. Relikwiarz srebrny z częścią kości ramieniowej Św. Stanisława. 2. Monstrancję Gioraszańską, sporządzoną w r. 1535 przez Wojciecha Gasztolda, Kanclerza W. Ks. Lit. 3. Kielich gotycki, ozdobiony rubinami z XVI w. 4. Srebrną laskę przywódcy chóru śpiewaków z XVI w. 5. Relikwiarz z r. 1602 z cierniem z korony Zbawiciela i częścią drzewa Krzyża Świętego. 6. Krzyż Gasztoldowski kryształowy, sadzony kamieniami. 7. Monstrancje biskupów Tyszkiewicza i Paca. 8. Srebrne i złote puszkiki, pacyfikały, tablice i t. d. 9. Liczne staroświeckie ornaty, między innymi jeden, uważany za dar królowej Jadwigi. 10. Togę rektorską i biret Piotra Skargi. 11. Wspaniałe i b. kosztowne gobeliny, ofiarowane przez Michała Paca. 12. Księgę Arcybractwa Imienia Maryi, zawierającą własnoręczne podpisy najznakomitszych w kraju osób, między innymi Michała Korybuta, Jana III.

Archiwum mieści się w osobnej sali nad zakrystją i zawiera niezmiernie cenne materiały dla badaczy przeszłości.

Kościół Św. Jana

założony został w r. 1387 przez Wł. Jagiełłę na miejsca świątyni pogańskiej, ale dokończyli budowy własnym kosztem obywatele miasta. Dn. 10 Stycznia r. 1427 odbyło się poświęcenie kościoła pod wezwaniem Św. Jana Chrzciciela i Św. Jana Ewangelisty.

W XVI w. podczas szerzenia się na Litwie reformy kościół Św. Jana był zupełnie opuszczony, nawet ołtarze niektóre były uszkodzone. Dopiero gdy w r. 1571 Zygmunt August oddał kościół Jezuitom, został on gruntownie odnowiony i stał się najwspanialszą ze świątyń na Litwie. Jezuici założyli przy kościele kolegium, które Stefan Batory w r. 1578 przekształcił w Akademię. W kościele Św. Jana Jezuici z niezwykłą pompą witali Stefana Batorego, Zygmunta III z królową Konstancją i królewiczem Władysławem, Władysława IV z siostrą Anną-Katarzyną. Król był obecny na doktoryzacji znakomitego poety Sarbiewskiego. Witano tu również Jana Kazimierza z królową Marią Ludwiką, oraz Cara Piotra Wielkiego. W r. 1702 kościół b. ucierpiał od Szwedów, którzy zabrali srebra kościelne. W r. 1737 kościół spalił się razem z dzwonicą; odbudowano go w r. 1740. Od r. 1803 kościół należał do Uniwersytetu Wileńskiego.

Przed r. 1826 oddzielał go od ul. Ś-to Jańskiej

Kościół Uniwersytecki Sv. Jana z dzwonią.

mur wysoki z bramą, zaś ścianę od ul. Zamkowej z obu stron pomnika Chreptowiczów ozdobiły malowidła, wyobrażające zarazę morową w Wilnie w r. 1710 i ścięcie kniazia Myszeckiego w r. 1661. Wewnątrz przy 17 filarach fałszmarmurowych stały 24 ołtarze. Na sklepieniu były malowidła wyobrażające sceny z życia Ś. ś. Jana Chrzciciela i Jana Ewangelisty. W r. 1828 Rektor Pelikan przedsięwziął preróbkę kościoła, w czasie której zginęło sporo cennych pamiątek. Zniesiono mur, a prof. Podczaszyński zbudował z boku świątyni portyk.

Kościół św. Jana zwrócony frontem na dziedzińiec Uniwersytecki, zbudowany jest w stylu odrodzenia włoskiego z domieszką baroku, ale na facjacie wykazuje rytm gotycki (wertykalizm) z 2-ej połowy XVIII w. Nad głównymi drzwiami znajduje się napis: „Fundavit Ladislaus Jagiełło A. D. 1387.”

Od ul. Zamkowej wysoko na ścianie umieszczony jest pomnik Chreptowiczów, składający się ze złoczonej figury Ukrzyżowanego Zbawiciela pod paludamentem i tablicy marmurowej z wrytym na niej napisem, głoszącym, iż w ścianie ołtarza Loretańskiego złożone są zwłoki Anny z Chreptowiczów Kryszpinowej, Anny z Romerów Chreptowiczowej i Marjanny Chreptowiczówny w r. 1759.

Dzwonnica wysoka 50 metrów jest najwyższą w Wilnie budowlą i została wzniesiona w r. 1571.

Trzy dzwony o pięknym dźwięku były tu zawieszane w XVIII w. Przed inwazją niemiecką w r. 1915 spuszczone je i wywieziono do Rosji.

W bocznej kruchcie znajduje się olbrzymi posąg Św. Ignacego Lojoli, deptającego szatana.

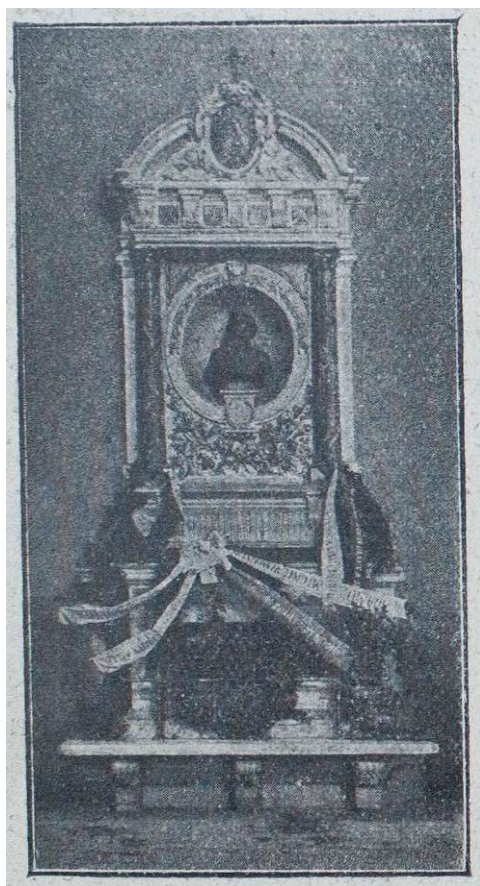
Wnętrze świątyni imponuje swymi rozmiarami. Czternaście ośmiobocznych filarów dzieli kościół na trzy jednakowej wysokości nawy. Przy filarach na konsolach są ustawione posągi świętych.

Pięknie się przedstawia w błękitnym świetle, lśniące od fałsz-marmurów i srebra „sanctuarium” o 10 zgrupowanych w 2 rzędy ołtarzach. Siedm znajduje się przy murze, z tych środkowy „Loretto” wzniesiony wysoko za w. ołtarzem. Z obu stron prowadzą doń schody zamknięte ozdobną kratą.

W lewej nawie są ołtarze: 1) Św. Ignacego; 2) M. B. Rożańcowej i 3) Św. Tekli, zaś w prawej nawie: 4) Św. Franciszka; 5) Św. Kajetana z obrazem Smuglewicza; 6) M. Boskiej Bolesnej.

Wielki ołtarz wystawiony przez Wojciecha ks. Radziwiłła Marszałka W. Ks. Lit. posiada na całej swej szerokości srebrną wyłaczaną arkę. Z każdej strony ołtarza wznosi się grupa kolumn korynckich marmurowych, podtrzymujących bogaty gzyms. W tej wystawie ołtarzowej wysoko znajduje się grupa gipsowa przedstawiająca chrzest Chrystusa. Przy

bocznych filarach są ołtarze z pięknymi obrazami Św. Jana Chrzciciela i Jana Ewangelisty.

Pomnik Adama Mickiewicza.

skiego i przez niego ofiarowane. Na tablicy wryty napis: „Adamowi Mickiewiczowi 1798.—1898”

Pomnik Edwarda Antoniego Odyńca, postawiony

Nad głównym wejściem znajduje się chór muzyczny z popiersiem Moniuszki, który tu był organistą. Organy największe w kraju zostały przywiezione z Potocka z kościoła jezuickiego. W r. 1917 Niemcy wydarli i zabrali wszystkie części metalowe organów.

Pomnik Adama Mickiewicza znajduje się przy ścianie, gdzie wieszcz, będąc studentem, zwykł był słuchać mszy. Pomnik stanął ze składek w r. 1899 i jest dziełem artysty Stryjerskiego, zaś popiersie

bronzowe zostało wykonane przez prof. G-uj-

został w r. 1901 przez synowca poety. Wykonany z białego piaskowca w stylu barokowym pomnik chybiony jest w pomysle.

Pomnik Heronima Strójnowskiego, pierwszego Rektora Uniwersytetu i Biskupa Wil. (zm. r. 18*25) mile sprawia wrażenie dzięki stylowości i czystości linii. Pomnik wzniesiony wr. 1827 według projektu prof. Podczaszyńskiego ma cztery pilastry u góry połączone arką. Z boków dwaj aniołowie gaszą pochodnie życia. Na białej marmurowej tablicy wyryty długi napis łaciński; Nad nią w zagłębieniu w kształcie konchy ustawione jest popiersie Strójnow-

Pomnik A. E. Odyńca.

skiego, roboty prof. Jelskiego. U spodu pomnika znajduje się płyta żelazna z herbem „Strzemię”.

Pomnik Ludwika Kondratowicza (Wład. Syrokomli)

Pomnik Syrokomli.

jest dziełem znakomitego artysty Piusa Welońskiego i został postawiony w r. 1908. W półsklepieniu

z czarnego marmuru na tle złocionem znajduje się popiersie poety, trzymającego jedną rękę na strunach liry, zaś drugą wspartego pod brodą. Na tablicy napis: „Tu nasz lirnik wioskowy skonał grając na lirze”. Ś. f P. Ludwik Kondratowicz (Władysław Syrokomla). 1823—1862. Rodacy”.

Kaplice.

1 *Kaplica Bożego Ciała, albo Ogińskich* istniała już w⁷ XVI w., bo w r. 1573 Piotr Skarga wprowadził do niej Archikonfraternię Bożego Ciała i Bractwo Miłosierdzia. W r. 1861 ks. Ireneusz Ogiński odnowił kaplicę i obstałował w Paryżu witraże, które dla dwóch okien zostały wykonane pod kierunkiem Wilczyńskiego. Na ołtarzu w stylu Boryckim tkwi trumna z relikwiami św. Teofila, przysłane mi przez Piusa VI w r. 1780. Wyżej znajduje się staroświecka figura ukrzyżowanego Zbawiciela, którą Piotr Skarga w r. 1573 sprowadził z Norymbergi. Na ścianie są zawieszony portrety malowane na miedzi fundatorów kaplicy, ks. Ogińskiego i jego żony, a niżej tablica pamiątkowa. W podziemiu kaplicy spoczywają w bogatych trumnach zwłoki Ogińskich w ubiorach staropolskich.

2 *Kaplica Matki Bostej Dobrej Rady i św. Antoniego*, dawniej utrzymywana kosztem krawców, po-

siada dwa ołtarze, W jednym z nich znajduje się cudowny obraz św. Antoniego w srebrnej szacie.

3 *Kaplica Sw. Anny, dawniej Niepokalanego Poczęcia N. M. Panny.* W ołtarzu w trumience znajdują się relikwie św. Wiktorji, a wyżej wielkie rozgałęzione drzewo o pniu i gałęziach złocistych i liściach zielonych z licznymi relikwjami, które również są wprawione w ozdobne ramy w stylu rococo. W tej kaplicy byw⁷a urządzany grób Pański. Za czasów Uniwersytetu była to kaplica studencka „Congregationis Minimae”.

4. *Kaplica N. P. Maryi Pocieszenia, albo Studencka „Congregationis Mediae”,* później *Sw. Cecylii*, ma ozdobny ołtarz z obrazem N. P. Maryi Pocieszenia oraz ołtarze: Św. Augustyna i Św⁷. Moniki.

5. *Kaplica św. Barbary* była utrzymywana kosztem złotników.

rr 6. *Kaplica Matki Boskiej Anielskiej,* dawniej SS. Koźmy i Damjana z piękną sztukaterją dokoła ołtarzy, była niegdyś utrzymywana przez chirurgów⁷ (cyrulików) wileńskich.

W obszernej *zakrystji* przechowuje się księga dla wpisywania członków Bractwa Miłosierdzia. Są tu podpisy kardynała Hozyusza, kilku biskupów, kanclerza Lwa Sapiehy, znakomitego wójta wileńskiego Rotundusa, i setki innych.

Kościół św. Kazimierza

przy ul. Wielkiej, założony w r. 1604 przez Zygmunta III dla Jezuitów, odznaczał się niezwyklej przepychem. Piękną renesansową kopułę zdobiła mitra wielkoksiążęca. Wewnątrz było 10 okazałych ołtarzów, z których szczególnie wspaniałym był ołtarz wielki, wśród kolumnady marmurowej, z obrazem ukrzyżowanego Chrystusa, pędzla Czechowicza (obecnie znajduje się w Katedrze). Był tu również pomnik Hetmana Wincentego Gosiewskiego, zamordowanego w r. 1662 przez zbuntowane wojsko.

W kościele Sw. Kazimierza otrzymał święcenie kapłańskie w r. 1622 Błogosławiony Andrzej Bobola. Po kasacie Jezuitów świątynia przeszła pod zarząd biskupa. W r. 1794 Jakób Jasiński, wzięwszy do niewoli 1000 żołnierzy i oficerów, zamknął ich w kościele św. Kazimierza. W r. 1812 Francuzi zajęli kościół na skład zboża i poczynili mnóstwo szkód, ale w parę lat potem odrestaurowali go Misionarze. W r. 1815 gdy nadeszła wiadomość o śmierci Tadeusza Kościuszki, w kościele Św. Kazimierza odbyło się nadzwyczajne uroczyste nabożeństwo żałobne za duszę Naczelnika. W r. 1832 z rozkazu cara kościół odebrano katolikom i przeznaczono na cerkiew „soborną” pod wezwaniem św. Mikołaja, ale dopiero w 1864 Murawjew przebudował go, przy-

Dzemu wieże frontowe niżono i zakończono kopuła* mi, również kopułką złożoną przykryto mitrę wielkością na głównej kopule. Od frontu dobudowano ganek, zaś na facjacie wymalowano trzy bizantyjskie obrazy świętych prawosławnych.

Podczas okupacji niemieckiej w tej cerkwi odbywały się nabożeństwa protestanckie dla wojska. W r. 1917 dzięki staraniom kapelana wojsk niemieckich Jezuity ks. Mukermana świątynię zwrócono katolikom i odtąd odbywają się tu nabożeństwa katolickie. W marcu r. 1919 gdy bolszewicy wtargnęli do Wilna, chcieli oni aresztować ks. Mukermana, ale lud zamknął się z nim w kościele i dopiero po 3 dniach żołdacy bolszewicy wtargnęli do świątyni, wyrwali księdza z rąk broniących go ludzi i wywieźli z Wilna.

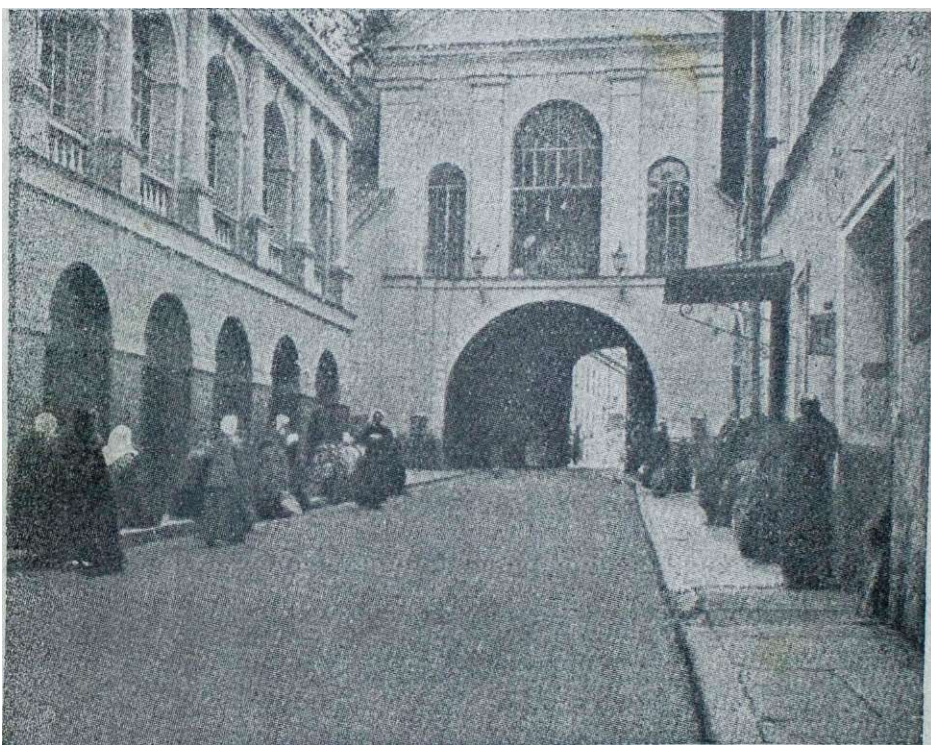
Gdy usunięto ikonostas i ikony prawosławne, kościół odzyskał dawny swój wygląd, gdyż nienaruszone zostały wystawy czterech bocznych ołtarzów oraz wspinała kolumnada w. ołtarza.

Natomiast Rosjanie usunęli chór organowy, ambonę i nagrobek Gosiewskiego.

Ostra Brama (Kaplica).

Kaplica Ostrobramska znajduje się przy kościele, le Św. Teresy nad bramą, zwaną dawniej Miednicką,

albo Ostrą. W r. 1508 Zygmunt I bramę podwyższył i ozdobił. Na tę pamiątkę na bramie od strony mostu kolejowego umieszczono pod gzymsem gipsową głó-

Ostra Brama.

Zygmunta. Gdy obraz Matki Boskiej zawieszony na bramie uległ zniszczeniu, wtedy w 2-giej połowie XVI w. zastąpiono go innym. Na ten nowy obraz

zwrócili uwagę Karmelici Bosi, w r. 1671 objęli go w swoje posiadanie i umieścili w wybudowanej nad pogłębioną bramą kaplicy drewnianej. W r. 1716 kaplica spłonęła w pożarze, ale obraz zdołano uratować. Niebawem wzniesiono nową kaplicę już murywaną, do której w r. 1760 Karmelici przybudowali zakrystję, a w r. 1830 urządzona została na ulicy galerja dla modlących się.

W r. 1773 Klemens X ustanowił przy kaplicy Bractwo Opieki N. Panny. W r. 1861—62 przed Ostrą Bramą odbywały się manifestacje patriotyczne.

Ostra Brama składa się z dwóch części: dawnej z r. 1508 i nowszej z XVIII wieku. Dawna brama wysoka, czworoboczna. Nad przejazdem za ścianą ołtarzową kaplicy jest izba, która niegdyś służyła za skład broni i schronienie załogi. Posiada ona pięć strzelnic okrągłych widocznych na zewnątrz. U góry zdobi bramę szeroki szlak sztukaterji.

Nad sklepieniem przejazdu nowszej części bramy znajduje się renesansowa, niewielka sklepiona trzema łukami kaplica, o wielkich oknach. W ołtarzu znajduje się obraz cudowny, wpuszczony do framugi i zwykle zasłonięty firankami. Obraz za wyjątkiem twarzy i rąk Matki Boskiej okryty jest srebrną, wyzłoconą szatą gdańskiej roboty z konakiem z pereł i djamentów. Nad głową N. Panny są dwie korony, jako oznaka, iż jest Ona Królową

Niebios i Królową Polski. Cały obraz pokryty jest wotami, klejnotami, orderami, medalami i t. d.

Obraz malowany na spojonych deskach dębowych, ma wysokości przeszło 2 metry, zaś szerokości

Cudowny Obraz N. M. P. Ostrobramskiej.

1 m. 40 ctm., i posiada wszystkie cechy włoskiej szkoły po-Rafaellowskiej. N. Panna wyobrażona jest do półpostaci ze skrzyżowanymi na piersiach dłońmi.

Oblicze o nieuchwytnym wdzięku i słodczy znaczne jest łagodnym smutkiem. Rys widoczny na twarzy jest spojeniem desek.

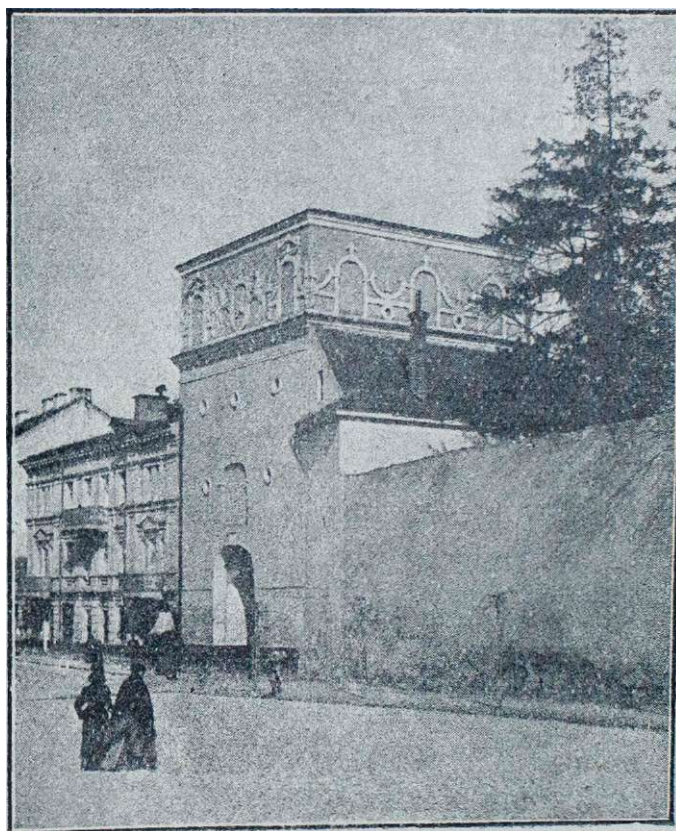
Przed obrazem codziennie od godz. 8-ej rano do południa bywają odprawiane msze czytane, a od godz. 6-ej wieczorem łitanje.

Kościół św. Teresy (Ostrobramski).

Gdy biskup wileński Eustachy Wołłowicz, sprowadził do Wilna Karmelitów Bosych, wtedy w r. 1624 bracia Dubowiczowie wybudowali dla nich przy bramie Miednickiej klasztor, zaś Stefan Pac podkanczerzy W. Ks. Lit. z żoną Amelją-Marją wznosił przy klasztorze kościół, który został poświęcony w r. 1650 pod wezwaniem św. Teresy i św. Jana od Krzyża. Z tego to kościoła w r. 1661 zbuntowani żołnierze, wywlekli modlącego się sędziwego wodza swiego Kazimierza Żyromskiego i zabili go czekaniem. W r. 1783 Michał Pocij przybudował do kościoła kaplicę, pod którą wymurował grób dla siebie. Z tej to kaplicy braciszek zakonny Celica, gdy wojska rosyjskie w r. 1794 po szturmie weszły do Wilna, strzelił i zabił pułkownika Diejewa.

W r. 1844 klasztor Karmelitów Bosych został przez rząd rosyjski zamknięty i oddany mnichom prawosławnego monasteru św. Ducha, zaś kościół św. Teresy zrobiono parafjalnym.

Kościół wybudowany jest w stylu włoskiego baroka, wprowadzonego przez Andrzeja Palladio (z końca XVI w.) i jest cennym pomnikiem krajo-

Ostra Brama od ulicy Bazylijskiej,

wego budownictwu XVII w. Wystawa frontowa o wysokim ganku ma piękne drzwi z czarnego

marmuru, kolumny granitowe i marmurowe piramidy. Od ulicy Ostrobramskiej znajduje się barokowa kaplica Pociejevska z wmurowaną w ścianie tablicą pomnikową fundatora. Wewnątrz kościoła ośm arkad podtrzymuje sklepienie głównej nawy, znacznie wyższej od bocznych, które podzielone są poprzecznymi arkami na rodzaj kaplic. Chór posiada ozdobną kratę złożoną i wspiera się na czterech arkadach. W presbiterjum z prawej strony wysoko na ścianie znajduje się tablica pamiątkowa założenia i poświęcenia kościoła. Podobna tablica żelazna z opisem odnowienia świątyni, umocowana na zawiasach zakrywa z lewej strony okno z korytarza klasztornego. Ołtarze w stylu barokowym zdobne są w gipsatury, kolumny i posągi. W w. ołtarzu znajduje się obraz niewiomego artysty, przedstawiający św. Teresę z sercem zranionem, w bocznych zaś ołtarzach obrazy są pędzla Kanutego Rusieckiego.

Kaplic w kościele jest dwie: 1) Ukrzyżowanego Zbawiciela, czyli Pociejevska i 2) Matki Boskiej Dobrej Rady.

Pod ołtarzem Matki Boskiej Szkaplernej w krypcie grobowej znajdują się trumny ze szczątkami zamordowanego w r. 1661 Żyromskiego i jego żony, w zakrystji są portrety fundatorów: Paców, Dubowicza i inne.

Kościół św. Ducha.

Kościół św. Ducha przy ul. Dominikańskiej znajduje się w tem samem miejscu, gdzie w r. 1323 była drewniana kaplica pierwszych w Wilnie Dominikanów. W r. 1441 Kazimierz Jagiellończyk wybudował tu kościół murowany, który Aleksander Jagiellończyk w r. 1501 oddał sprowadzonym przez siebie Dominikanom i wybudował dla nich klasztor. Kościół kilkakrotnie stawał się pastwą pożarów, rabowali go także Moskale, Szwedzi, Francuzi. W r. 1758 kościół i klasztor spaliły się zupełnie; dopiero w r. 1770 odbudowano go tak, jak jest dzisiaj. W r. 1844 rząd rosyjski skasował klasztor Dominikanów i odtąd kościół jest parafjalnym.

Kościół św. Ducha jest wybudowany w kształcie krzyża, posiada dwie facjaty oraz piękną kopułę z latarnią. Nad drzwiami umieszczona jest tarcza herbowa z białemi orłami, pogonią i snopem Wazów. Drzwi te prowadzą do korytarza klasztornego, którego sklepienie i ściany pokryte są wielkimi malowidłami z dziejów zakonu kaznodziejskiego.

Wnętrze kościoła barokowe, przeładowane sztucznemi marmurami, gipsaturami, złoceniami oraz figurami świętych i aniołów, ozdobionemi polichromją. Za wielkim ołtarzem znajduje się chór zakonny, W głównej nawie na filarach znajdują się

wielkie portrety kro'la Aleksandra i jego spowiednika ks. Mikołaja Korczaka.

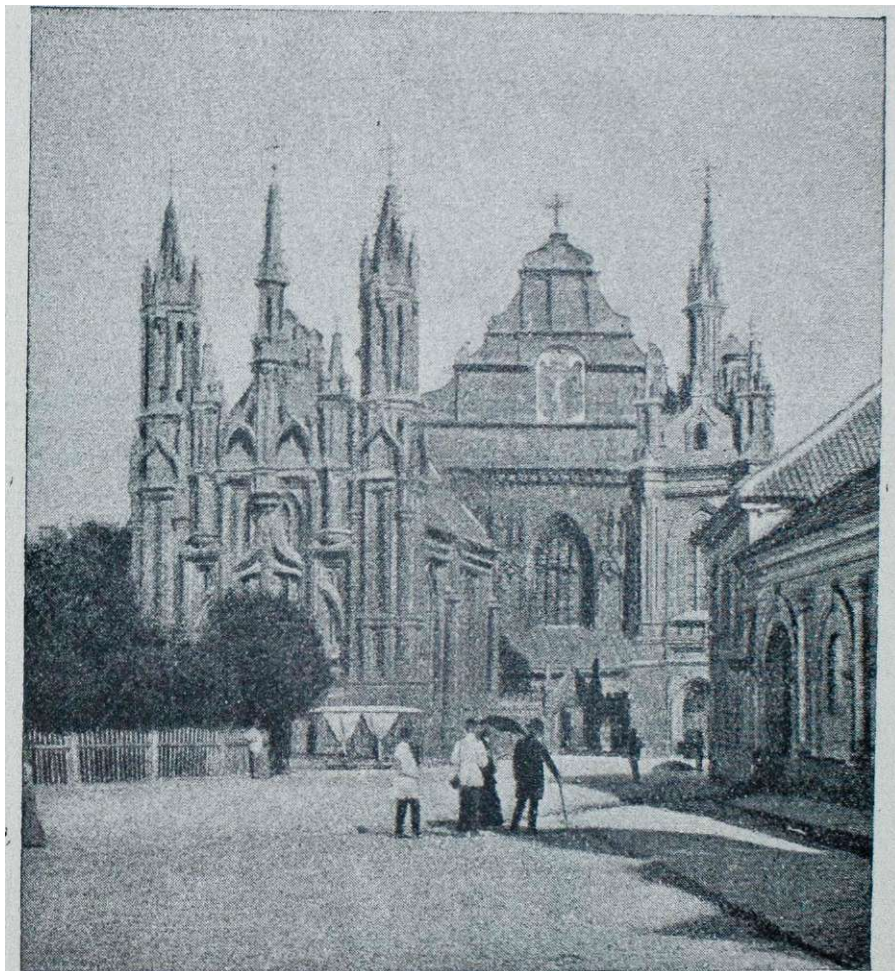
W prawej nawie jest ołtarz, przed którym w r. 1863 patryjoci zwykli byli słuchać mszy przed udaniem się do obozu powstańczego. Pod stopniami tego ołtarza znajduje się wejście do podziemi, odbudowanych po pożarach przez Antoniego Andro w r. 1759. Tworzą one istny labirynt i zdaje się, iż są dwupiętrowe. Są tu nisze i krypty, przepełnione trumnami, kośćmi i próchnem. Niektóre ciała w ubiorach staropolskich, lub habitach zakonnych nieźle się zachowały.

Kościół św. Anny.

Świątynia ta jest bodaj jedyną w Wilnie pamiętką budownictwa XIV w. i pomimo niewielkich rozmiarów cieszy się wszechświatowym rozgłosem, jako niepospolicie piękny zabytek t. zw. wiślano-baltyckiego, albo krzyżackiego odcienia gotyckiej architektury. Pomimo pożarów kościołek przetrwał do dziś dnia, chociaż nadwątlone mury i fundamenty wymagały gruntownej restauracji, którą umiejętnie dokonano w r. 1903.

Kościół św. Anny założyła w r. 1392 na miejscu pogańskiej bałwochwalni żona W. Księcia Witolda, Anna, powierzając budowę jego sprowadzonemu

z Malboga mistrzowi murarskiemu Janowi Purbaehowi, który skończył budowę w r. 1395.

Kościół Św. Anny i Bernardyny.

Po pożarach odnowiła kościół Elżbieta, pierwsza żona Zygmunta Augusta, która tu bywała na

nabożeństwie niemieckim. Szukała tu również poeciechy w modlitwie Barbara, w czasie nieobecności swego królewskiego małżonka.

Kościół jest zbudowany z żółtej, napuszczanej farbą czerwoną cegły i fundamenty są oparte na kłocach olchowych.

Przodowa wystawa o trzech lekkich ażurowych wieżyczkach, wyginanych łukach, gzymsach, słupkach i strzałach sprawia wrażenie misternej koronki. Wszystko tu jest harmonijne, lekkie, śmiałe i jednocześnie proste.

Nie dziw, że Napoleon I powiedział, że gdyby mógł, przeniósł by kościółek na dłoni do Paryża.

Wnętrze kościoła o trzech barokowych ołtarzach nie przedstawia nic godnego uwagi. Z dawnych nagrobków zachowała się tylko tablica pomnikowa Naporkowskich, zmarłych w czasie morowej zarazy w. r. 1625 i pochowanych w Katedrze.

Kościół Ś.ś. Franciszka i Bernardyna.

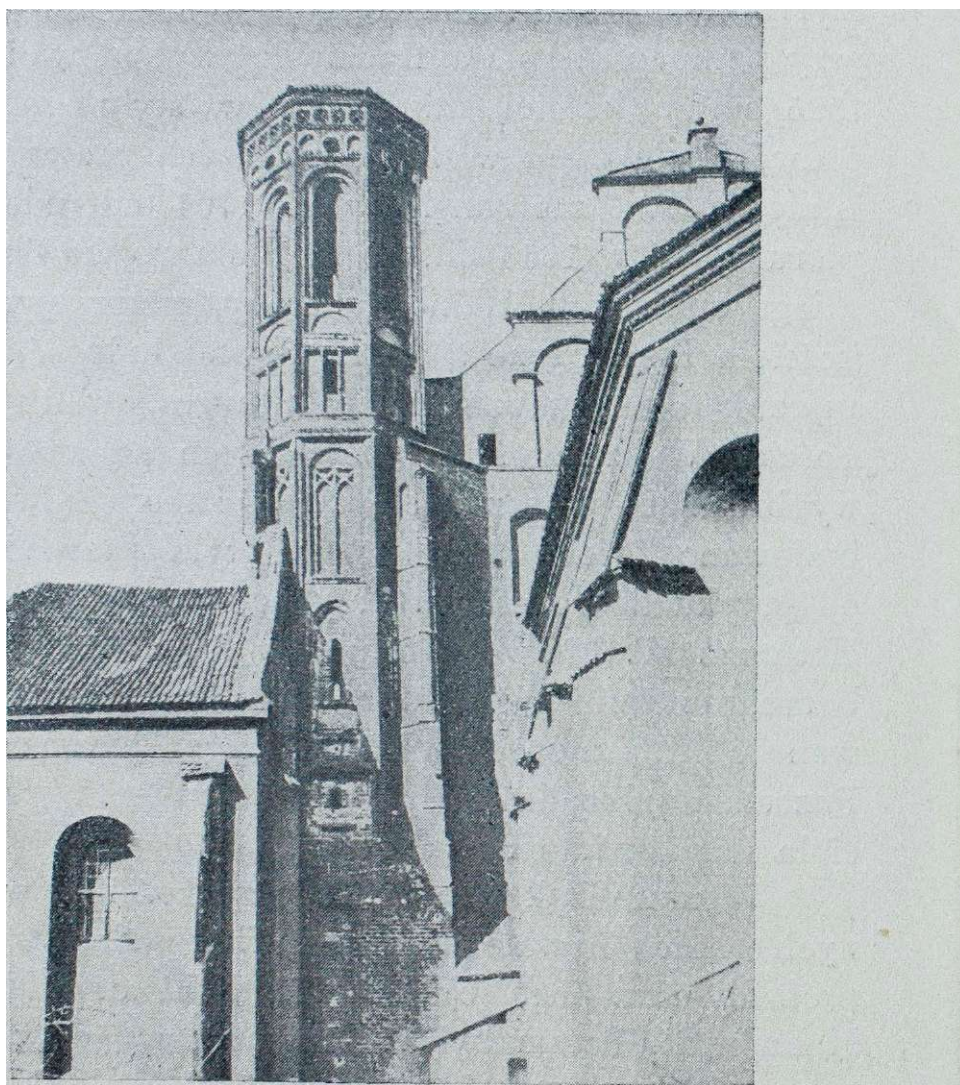
Kościół Ś.ś. Franciszka i Bernardyna znajduje się tuż za kościołkiem Św. Anny, przy zakręcie Wilenki.

Kazimierz Jagiellończyk w r. 1469 sprowadził do Wilna Bernardynów i postawił dla nich kościół drewniany i klasztor. Gdy pożar w roku 1475 znisz-

Dził kościół wraz z klasztorem, wtedy Bernardyni przy pomocy Mikołaja Radziwiłła wybudowali w r. 1525 nowy kościół murowany w stylu gotyckim o dwóch pięknych wieżach, z których prawa dotąd istnieje, lewa zaś runęła w r. 1704 od uderzenia piorunu. W r. 1655 dn. 10 Sierpnia wojska Chowańskiego opanowały Wilno, i kozacy, wtargnąwszy do kościoła Bernardynów, wymordowali ludność, która tu szukała schronienia, i naostatku zrabowali i spalili kościół. W krużgankach kościelnych są malowidła wyobrażające umęczonych wtedy zakonników. Odbudowano kościół w r. 1677 w stylu przejściowym od gotyku do renesansu przy pomocy Michała Paca Hetmana W. Lit. Bardzo ucierpiał kościół podczas bombardowania Wilna w r. 1794 i chociaż odbudowano go, ale utracił on na zewnątrz dawną cechę. Pozostała tylko dawna przepiękna wieża z tyłu kościoła i malowidło na facjacie.

W murach klasztornych przy kościele w różnych czasach bywało więzienie. Tak, podczas sprawy prof. Mianowskiego, był tu więziony historyk Mikołaj Malinowski. Potem były tu koszary, zaś od r. 1920 w części klasztoru mieści się wydział sztuk pięknych Uniw. Wileńskiego.

Wnętrze kościoła zachowało ściany i sklepienia gotyckie krzyżowo - łukowe o wystających żebrach wsparte na ośmiu filarach, które dzielą kościół na

**Wschodnia wieża kościoła Bernardynów.
(Najstarsza część kościoła).**

trzy nawy. W nawach bocznych sklepienia są w części krzyżowo-łukowe, zaś w części kryształowe.

W kościele jest 14 ołtarzów, wykonanych z drzewa jasionowego i ozdobionych piękną drewnianą rzeźbą. Wysoko nad wielkim ołtarzem w szafie wybitej ponsowym aksamitem znajduje się wielka, rzeźbiona z drzewa i pomalowana cudowna figura Ukrzyżowanego Zbawiciela. Za ołtarzem znajduje się chór zakonny, mający piękne stalle. W lewej nawie przy ścianie jest ołtarz ze starożytnym obrazem cudownym Matki Boskiej Budzkiej, przysłanym w r. 1598 z Rzymu przez Klemensa VIII Janowi Pacowi, Wojewodzie Mińskiemu. W kościele jest tylko jedna kaplica Trzech Królów, zbudowana w XVI w. pod wezwaniem św. Florjana. W ołtarzu dokoła obrazu Trzech Królów w szerokim mosiężnym obramieniu znajdują się liczne relikwje.

Z obu stron ołtarza stoją szklane trumny z woskowymi figurami św. Florjana Biskupa w szatach pontyfikalnych i św. Walentego w bogatym ubiorze dworskim. Figury te były przysłane przez jednego z papieży dla kościoła trynitarского Pana Jezusa na Antokolu. W kościele jest kilkanaście nagrobków, z których na szczególną uwagę zasługują:

1) Okazały grobowiec Piotra Wiesiołowskiego zm. w 1556. Pomnik ten z czarnego marmuru w stylu "Odrodzenia" stanął w r. 1634. Na tablicy znać ślad

kuli armatniej, która wpadła do kościoła podczas bombardowania Wilna w r. 1794.

2) Piękny jest pomnik (w lewej nawie) Stanisława Radziwiłła, Marszałka W. Ks. Lit. zmarłego w^T r. 1599. Pomnik, wykonany w stylu późnego renesansu, ma piękne motywy w rysunku i gustowną całość.

3) Na początku lew⁷ej nawy we framudze znajduje się mała trumienka marmurowa z napisem, iż jest to pomnik 7-letniego Błogosławionego Szymona Kirelisa, zamordowanego w r. 1597 przez żydów^r, którzy mu zadali 170 ran.

Zakrystja godna jest uwagi, jako ciekawy zabytek dawnego budownictwa. Posiada ona łamane kryształowe sklepienie, poczynające się od posadzki marmurowej.

Skarbiec posiada kilka cennych zabytków przeszłości: 1) Drzwu wiodące do skarbcza, kute z żelaza i ozdobione orłami jagiellońskimi, pogoniami i aniołami. Drzw⁷i pochodzą z XV wieku. 2) Monstrancja gotycka, darowana kościołowi przez Kazimierza Jagiellończyka. 3) Dwa relikwjarze z kroplą krwi Chrystusa i częstką drzewa Św. Krzyża. 4) Ornat, kapa i dalmatyka, szyte złotem przez królowę Elżbietę, matkę św. Kazimierza i przez nią ofiarowane. 5) Chorągiew bracka z XVI wieku. 6) Mszał żałobny z XVI wieku w bogatej oprawie.

Oradusy, albo Scala Christi znajdują się w kapliczce pod dzwonicą z prawej strony bramy kościelnej. Do kapliczki prowadzą schody marmurowe, zawierające w środku każdego stopnia osadzone pod szkłem relikwje, które pobożni całują wchodząc po stopniach na kolanach. W kapliczce z ołtarzem znajduje się drewniana, naturalnej wielkości figura Chrystusa („EcceHomo”). Gradusy urządzili wr. 1746 małżonkowie Miłkiewiczowie, którzy tu zostali pogrzebani. W r. 1746 papież Benedykt XIV przysłał breve, którem ustanowił „nabożeństwo stopni Chrystusa.”

Kościół św. Michała.

Kościół św. Michała i przy nim klasztor wybudował w r. 1596 dla mniszek Bernardynek Hetman Lew Sapieha na miejscu swego pałacu i sam po śmierci (1633) został w sklepie rodzinnym pod kościołem pochowany. Sąsiedztwo ze zborem kalwińskim dawało powód do ustawicznych zatargów. Doszło do tego, że gdy strzała, wypuszczona z łuku przez kalwina Piekarskiego, utkwiała w obrazie namalowanym na facjacie kościoła, inna zaś wpadła do chóru zakonnego, sfanatyzowany tłum zburzył zbór kalwiński.

W r. 1655 kozacy wpadli do kościoła, wyr-

znęli lud, który w nim się schronił, a zamordowawszy w okrutny sposób przełożoną klasztoru, zrabowali kościół i podpalili go. Odbudowano go w r. 1661.

W r. 1866 klasztor został przez rząd rosyjski skasowany, a zakonnice przeniesione do klasztoru św. Katarzyny. W kilkanaście lat potem zamknięto i kościół, ale na skutek starań książąt Sapiehów z rozkazu cara zwrócono go im i pozwolono dokonać restauracji.

Kościół św. Michała znajduje się w bliskości kościołów św. Anny i Bernardynów. Niektóre szczegóły budowy pozwalają przypuszczać, że budowniczym świątyni był Piotr Dankerts. Na facjacie znajdują się malowane na drzewie obrazy Archaniołów: Ś.Ś. Michała, Gabriela i Rafała. Przed kościołem niewysoka wieża czworoboczna z bramą, wiodącą na dziedziniec kościelny. Na wieży hełm barokowy o wysokiej latarni z wytworną kopułką. Na murze nad bramą znajduje się kopja obrazu Matki Boskiej Ś-to Michalskiej.

Wewnątrz kościół tworzy jedną hallę; przyścienne filary podtrzymują sklepienie beczkowe o wystających żebrach.

Ołtarz główny, dzieło rzeźbiarza niemieckiego w XVII w. jest wykonany z marmurów różnobarwnych i przedzielony gzymsami na pięć kondygnacji.

Inne ołtarze w stylu rococo ze sztucznego marmuru (stucco lustro) pochodzą z połowy XVIII wieku.

W lewym ołtarzu znajduje się słynący cudami obraz Matki Boskiej. Obraz malowany na deskach dębowych ma wysokości 3 metry, a szerokości 2 m. Matka Boska wyobrażona jest stojąca z Dzieciątkiem Jezus na lewej ręce. U stóp N. Panny klęczą św. Bernard z Sienny i św. Franciszek Seraficki. Obraz okrywa srebrna pozłacana szata, a dwaj aniołkowie podtrzymują koronę rubinami sadzoną.

Obraz ten, jakoby znaleziony na puszczy około r. 1518, najpierw dostał się Bernardynom wileńskim, od których wyprosił go Lew Sapieha i na własnych barkach przeniósł do kościoła św. Michała. W r. 1750 odbyła się niezwykle uroczysta koronacja obrazu dwiema złotymi koronami, które przysłał Papież Benedykt XIV.

Na największą uwagę zasługują znajdujące się w kościele pomniki, szczególnie pomnik Lwa Sapiehy, cały marmurowy, z leżącymi postaciami kanclerza i dwóch jego żon: Doroty Firlejówny i Elżbiety Radziwiłłówny. Pomnik w stylu pięknego renesansu jest dziełem Franciszka Krakowianina.

Nad drzwiami zakrystji znajduje się pomnik Jana Stanisława Sapiehy, Marszałka Lit., syna kanclerza, zm. w r. 1637 a przy prawej ścianie pomnik Teodory - Krystyny z Tarnowskich Sapieżyny zm.

w r. 1652. Wysoko na ścianie nagrobek Krzysztofa Sapiehy, Pisarza W. Ks. Lit. zm. w r. 1631.

Pod kościołem jest pięć sklepów grobowych w których złożone ciała znakomicie się zachowały wskutek mumifikacji.

Pod presbiterjum jest grobowiec Sapiehów. Spoczywają tu zwłoki Lwa Sapiehy, jego żon, synów, synowych, wnuków. W r. 1655 kozacy zrabowali bogate trumny, zaś zwłoki wyrzucili. Zakonnice wróciwszy do Wilna umieściły zwłoki kanclerza w osobnej trumnie, zaś szczątki innych ciał złożyły w jednej skrzyni. W grobowcu zakonnym dobrze się zachowały zwłoki przełożonej Doroty Siedleszczyńskiej, umęczonej przez moskali.

Mury poklasztorne obrócone na dom noclegowy i tanie mieszkania zachowały cechy swej starożytności.

Kościół Św. Mikołaja.

Kościół ten położony wśród ciasnych uliczek żydowskich, jest najstarszą w Wilnie świątynią chrześcijańską. Pierwotnie był tu kościółek drewniany, postawiony w r. 1324 przez kupców i rzemieślników, sprowadzonych przez Giedymina. Dzisiejszy murywany kościół wybudowany został w r. 1440 dla Franciszkanów przez Hawnula, Namiestnika Wileń-

skiego. Był on w stylu gotyckim, jak świadczy o tem facjata. W r. 1812 Francuzi zajęli go na magazyn i ogromnie zanieczyścili. Kościółek ani nazewnątrz, ani wewnątrz nic osobliwego nie przedstawia. Sklepienie z wystającemi żyłami opiera się na czterech filarach ośmiobocznych. W ołtarzu w zepsutym stylu włoskim jest obraz Św. Mikołaja. Kościołem władają Litwini i nauki i śpiewy odbywają się w nim po litewsku.

Kościół Św. Krzyża (Bonifratrów).

Mały ten kościółek znajduje się przy placu Napoleońskim, w miejscu, gdzie za Olgierda, Namiestnik Litewski Gasztold osadził w drewnianym klasztorze pierwszych w Wilnie Franciszkanów. W roku 1345 motłoch, podburzony przez kapłanów pogańskich, klasztor zburzył, a zakonników wymordował. Według podania na miejscu męczeństwa wytrysnęło źródło, które ujęte w studzienkę dotąd w kościele się znajduje. W r. 1543 Paweł książę Holszański biskup wileński wymurował na tem miejscu kościółek Św. Krzyża, jak świadczy o tem napis ca tablicy wmurowanej w ścianie plebanj w dziedzińcu.

W r. 1635 biskup wil. Abraham Wojna osadził w klasztorze przy kościółku sprowadzonych przez

siebie z Krakowa Bonifratrów, którzy urządzili tu szpital dla obłąkanych i zarządzali nim do r. 1843. Kościół Św. Krzyża, wybudowany w stylu barokowym, ma od frontu dwie wieżyczki i na facjacie nad kruchtą kopię cudownego obrazu Matki Boskiej.

Wnętrze kościoła zachowało wygląd starożytny pomimo odnowienia dokonanego w r. 1906. Z prawej strony jest studzienka z wodą źródlaną, której lud przypisuje własności lecznicze w chorobach oczu. W wielkim ołtarzu barokowym znajduje się spory, słynący cudami krzyż z figurą Zbawiciela, a niżej cudowny obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem Jezus, okryty srebrną wyłaczaną szatą. Pochodzenie obrazu nie jest znane.

Kościół Św. Katarzyny.

Kościół Św. Katarzyny znajduje się przy ul. Wileńskiej, zaś wejście do klasztoru Panien Benedyktynek jest od zaułka Św. Tgnacego. Benedyktynki przybyły do Wilna w r. 1622 i tu przy pomocy magnatów litewskich, szczególnie Jana Karola Chodkiewicza wybudowały kościół i klasztor, które zostały spalone przez moskali w r. 1655. Wtedy kilka Benedyktynek poniosło śmierć męczeńską broniąc swej czystości przed żołdakami.

Zakonnice odbudowały klasztor i piękny koś-

ciół, który poświęcono w r. 1703 pod wezwaniem Św. Katarzyny.

Kościół wybudowany jest według systemu halowego z absydą ołtarzową w stylu rococo, od frontu wznoszą się dwie wysmukłe wieże przykryte stylowemikopułkami. Facjata ma wśród ornamentów posągi świętych, herby fundatorów i napisy na wstęgach.

Z boku kościoła przybudowana jest kaplica Opatrzności w kształcie stylowej ośmiobocznej rotundy z piękną kopułą i latarnią. Wnętrze świątyni ma jedną hallę o wysokim i śmiało rzuconem sklepieniu, które opiera się wprost na przyściennych filarach. Całą absydę w presbiterjum zdobią piękne sztuczne marmury, które stanowią oprawę trzech ołtarzów.

r
Kościół Św. Katarzyny zasługuje na szczególną uwagę miłośników sztuki ze względu na to, iż wszystkie 15 obrazów w ołtarzach są arcydziełami znakomitego Szymona Czechowicza. Szczególnie wielkich zalet jest duży obraz znajdujący się w W. Ołtarzu i przedstawiający zaślubiny Św. Katarzyny z Dzieciątkiem Jezus.

W kościele są pomniki: Jerzego i Elżbiety Wollowiczów, zm. w r. 1769 i zmarłej w r. 1863 patriotki Antoniny z Sulistrowskich Śniadeckiej, synowej Jędrzeja Śniadeckiego, która za sprawę Konar-

skiego, była w r. 1840 więziona w klasztorze Benedyktynek.

Kaplica Opatrzności Boskiej ma piękny ołtarz z obrazem Ukrzyżowanego Zbawiciela, pędzla Czechowicza.

Kościół Św. Jerzego.

Kościół św. Jerzego znajduje się na wzgórzu przy ul. Śniadeckich, gdzie jakoby w końcu XIV w. obozem stali Krzyżacy, a za Zygmunta-Augusta była puszkarnia. Cała ta miejscowość należała do Radziwiłłów. W r. 1506 Mikołaj Radziwiłł, Wojewoda Wil. i Kanclerz W. Ks. Lit. na pamiątkę zwycięstwa nad tatarami pod Kłeckiem wybudował na tym wzgórzu kościół pod wezwaniem N. P. Maryi Śnieżnej i Św. Jerzego, a przy nim w klasztorze osadził Karmelitów. W r. 1798 Biskup Kossakowski usuwający z klasztoru zakonników, przeniósł doń seminarjum djecezjalne, dotąd tu istniejące.

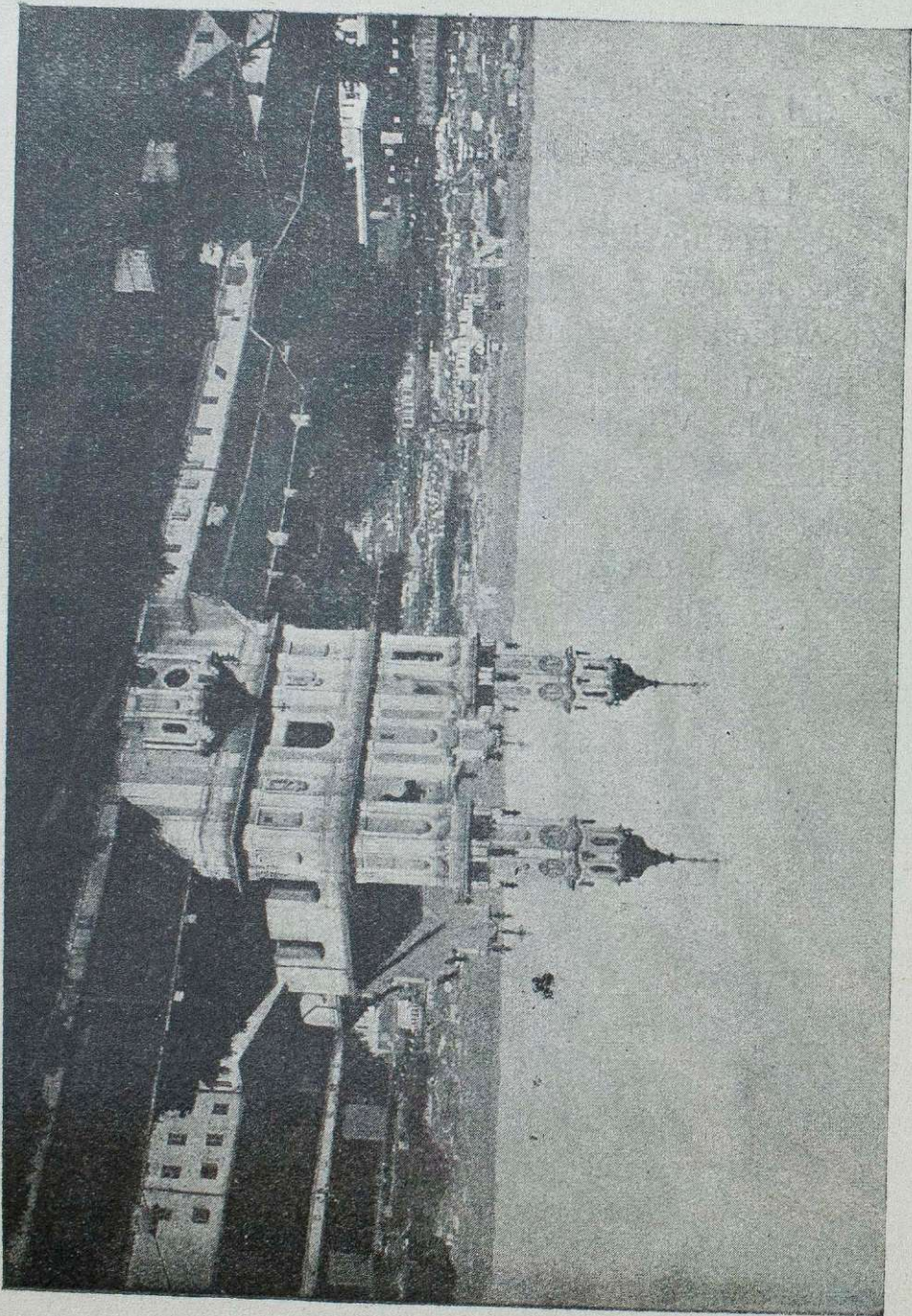
Kościół Św. Jerzego prostej architektury stoi w głębi cmentarza i ma stylu ciężką wieżę czworoboczną. Wnętrze świątyni halłowe. W presbiterjum na bocznych ścianach znajdują się malowane „al fresco” portrety Zygmunta III, Mikołaja Radziwiłła i jego żony Barbary, oraz Jerzego Radziwiłła. W ołtarzu Św. Filomeny, w ozdobnej trumnie przechowują się relikwie Św. Teresy i innych świętych.

Kościół Wniebowstąpienia (Misjonarzów).

Kościół Wniebowstąpienia był wybudowany przez Teofila Platera, Wojskiego Inflanckiego i poświęcony w r. 1730 na wyniosłości, zwanej „Górą Zbawiciela” przy ul. Subocz. Jednocześnie z kościołem stanął klasztor, w którym osadzono sprowadzonych do Wilna Misjonarzów. W r. 1812 kościół i klasztor spustoszyli Francuzi, a w r. 1839 klasztor był obrócony na więzienie, w którym trzymano niektórych uczestników spisku Konarskiego. W roku 1844 kościół zamknięto po ogołoceniu go ze wszystkich ozdób i dopiero w r. 1862 został ponownie otwarty.

Zbudowany w stylu pięknego baroku i posiadający dwie dziwnie lekkie i strzeliste wieże, kościół góruje nad miastem. Wnętrze ma trzy nawy o sklepieniach beczkowych; nawa główna jest znacznie wyższa od bocznych.

W Wielkim ołtarzu jest obraz Wniebowstąpienia Pańskiego, wykonany przez Majeranowskiego. Na bocznej ścianie znajduje się portret fundatorki stowarzyszenia Sióstr Miłosiernych „Ludwiki de Grass z towarzyszkami. Na filarze napis na tablicy marmurowej świadczy⁷, że złożono tu serce Józefa Sapiehy, Biskupa-Koadjutora wileńskiego.

Kościół Misjonarzy (Niebowstąpienia).

Kościół Serca Jezusowego. (Wizytek)

Kościół był założony przez króla Augusta II w r. 1717 dla sprowadzonych do Wilna wizytek i poświęcony w 1737. Kościół i klasztor znajdują się w pięknej miejscowości na krańcu miasta w bliskości kościoła Misjonarzów. Kościół odwiedzali królowie August II; Stanisław August, Car Paweł I. W r. 1864 z rozkazu Murawjewa Wizytki zostały wygnane i wyjechały do Wersalu. Ich klasztor oddano sprowadzonym z Moskwy mniszkom prawosławnym. Dopiero w r. 1920 kościół stał się znowu własnością katolików, zaś do klasztoru powróciły wizytki w liczbie dziewięciu.

Kościół Serca Jezusowego zbudowany w stylu barokowym znajduje się na obszernym cmentarzu, otoczonym murem, w którym jest brama, zbudowana przez Teodora Narbutta, znanego potem historyka. Wewnątrz kościoła przetrwały dawne prześliczne ołtarzowe kolumny, a także malowidła ściennie w podstawie kopuły, przedstawiające: Sw. Józefa, św. Barbarę, św. Elżbietę i św. Małgorzatę. Z siedmiu obrazów Czechowicza, które tu niegdyś były, wróciły do kościoła obrazy: Nawiedzenie, Chrystus ukrzyżowany, św. Jan Ewangelista i św. Józef.

Kościół św. Bartłomieja.

Kościół znajduje się na Zarzeczcu. W r. 1644 Jakób Proniewicz-Załamaja wybudował tu dla Kanoników Regularnych od Pokuty drewniany klasztor i kościółek, który wkrótce spalił się. Odbudował go w r. 1664 Jan Rajski, od którego nazwiska ta miejscowość otrzymała nazwę „Rajskiej góry”. Gdy i ta świątynia spłonęła, zakonnicy w r. 1788 wybudowali tu oratorium, które w r. 1824 przebudowano na kościół i dopiero w r. 1881 wzniesiono od frontu wieżyczkę. Kościółek nie odznacza się ani architekturą, ani ozdobnością i nic godnego uwagi nie przedstawia

Kościół N. P. Maryi Pocieszenia (Augustjanów)

Kościół znajduje się przy ul. Sawicz. Wybudowali go Augustjanie w r. 1768. Przy kościele był ich klasztor, który Uniwersytet kupił od nich w r. 1803 na pomieszczenie seminarjum głównego, zaś od r. 1833 do r. 1842 mieściła się tu *Akademia Duchowna*.

W r. 1812 Francuzi zajęli kościół na magazyn i poczynili znaczne spustoszenia.

W roku 1843 rząd rosyjski zabrał kościół i przerobił go na cerkiew prawosławną św. Andrzeja. Po odzyskaniu Wilna przez Polaków w r. 1919 kościół został zwrócony katolikom.

Zbudowany w stylu „odrodzenia” kościół posiada jedną wysmukłą o 4 piętrach wieżę, a wewnątrz trzy nawy, przedzielone arkadami. Rosjanie usunęli chór organowy i ambonę, to też dziś wnętrze kościoła świeci pustkami i przedstawia się ubogo. Większość obrazów, które niegdyś zdobiły świątynię, po jej zamknięciu przeniesiono do kościoła św. Jana.

Kościół św. Trójcy.

Mały ten kościółek znajduje się w linii domów przy ul. Dominikańskiej. Istniał on już w XVI w. bo Zygmunt I w r. 1536 założył przy nim szpital, na którego utrzymanie przeznaczył dochód „mostowe” z zielonego mostu. Napocz. XIX w. proboszczami byli profesorowie uniwersytetu, między innymi sławny astronom Marcin Poczubut. W r. 1821 rząd moskiewski zabrał kościół i przerobiwszy go na cerkiew Zwiastowania, oddał zarządowi poczty, a od r. 1838 zarządowi wojskowemu. W 1848 przerobiono ją zupełnie, tak że utraciła dawny wygląd. Po wyzwoleniu Wilna w r. 1919 kościół św. Trójcy wrócono katolikom. Proboszcz kościoła św. Ducha ks Kulesza dokonał restauracji, a biskup wileński poświęcił odzyskaną świątynię w lutym 1920 r. Władze duchowne oddały kościół do użytku konferencji Pań św. Wincentego k Paulo.

Kościół ma od frontu dwie niewysokie czworoboczne wieże przykryte zielonemi kopułami. Wewnątrz ustawiono 3 ołtarze barokowe.

Kościół Wszystkich Świętych (Karmelitów).

Kościół położony przy ul. Rudnickiej, również jak klasztor przy nim, założył w r. 1620 dla Karmelitów Wojciech C-hłudziński, a poświęcił w r. 1631 biskup Wojna. W r. 1812 Francuzi zajęli kościół na skład wozów.

Kościół w stylu baroka dawniej był oddzielony od ulicy murem, który w r. 1880 zastąpiono kratą żelazną. Przy facjacie ozdobionej posągami SS. Eljasza i Elizeusza znajduje się dość okazała dzwonnica o 5 kondygnacjach. Trzy nierównej wysokości nawy są przedzielone czworobocznymi filarami. Wnętrze świątyni barokowe ze sztucznymi marmurami, złoceniami, malowanemi posągami i aniołkami, posiada dziesięć barokowych ołtarzy i dwie kaplice. Kościół wskutek nieumiejętnej restauracji wnętrza w r. 1904 został zeszpecony.

Kościół ŚŚ Piotra i Pawia.

Piękny ten kościół znajduje się w malowniczej miejscowości na Antokolu, w miejscu, gdzie jakoby była niegdyś pogańska świątynia Mildy (bogini mi-

łości). Już za czasów Jagiełły był tu kościółek drewniany, który się spalił w r. 1594, również jak wybudowany na jego miejscu przez ks. Korkonosa kościółek, który spłonął w r. 1625,

Kościół ŚŚ. Piotra i Pawła.

Michał-Kazimierz Pac, Hetman W. Lit., gdy mu groziło niebezpieczeństwo od zbuntowanego wojska, ślubował, iż wybuduje okazałą świątynię, jeśli go

Bóg uratuje. Jakoż wierny sługa przewiózł swego pana na czółnie przez Wilję w bezpieczne miejsce. W r. 1668 Hetman rozpoczął, nie żałując kosztów, budowę kościoła według planu Architekta Jana Zaora i pod kierunkiem luceńskiego, budowniczego Fregdiana. Ozdobienie wnętrza Pac powierzył sprowadzonym artystom-rzeźbiarzom włoskim Piotrowi Peretti z Medjolanu i Janowi Marja Galii z Rzymu, oraz malarzowi Rzymianinowi Marcinowi de Altamonte. Siedm lat trwała praca artystów. W r. 1701 biskup Brzostowski konsekrował kościół. W r. 1702 fundator wybudował przy nim obszerny klasztor dla Kanoników Laterańskich. Hetman Pac umarł d. 4-go września 1682 r. i na własne żądanie został pochowany w krypcie pod progiem kościoła, zamkniętej płytą kamienną z napisem „Hic jacet peccator" (Tu leży grzesznik). Gdy piorun strzaskał ową płytę, Kanonicy Laterańscy, umieścili przy drzwiach kościelnych tablicę pamiątkową.—W roku 1796 r. rzeźbiarz Jan Baretto z Mikołajem Piano odnowili kościół i rozpoczęli budowę nowego w. ołtarza, ale jej nie dokończyli. Ostatecznej restauracji dokonano w r. 1902 pod dozorem osobnej komisji.

Kościół ŚŚ. Piotra i Pawła zbudowany jest na wzór kościoła watykańskiego w stylu przejściowym od renesansu do baroka i uwieńczony piękną kopułą renesansową z latarnią.

Na facjacie nad wielkim oknem między sześciu kolumnami znajduje się napis: „Regina pacis fundanos in pace^u (Królowo pokoju, utwierdź nas w spokoju). Jest to gra słów w celu upamiętnienia nazwiska fundatora.

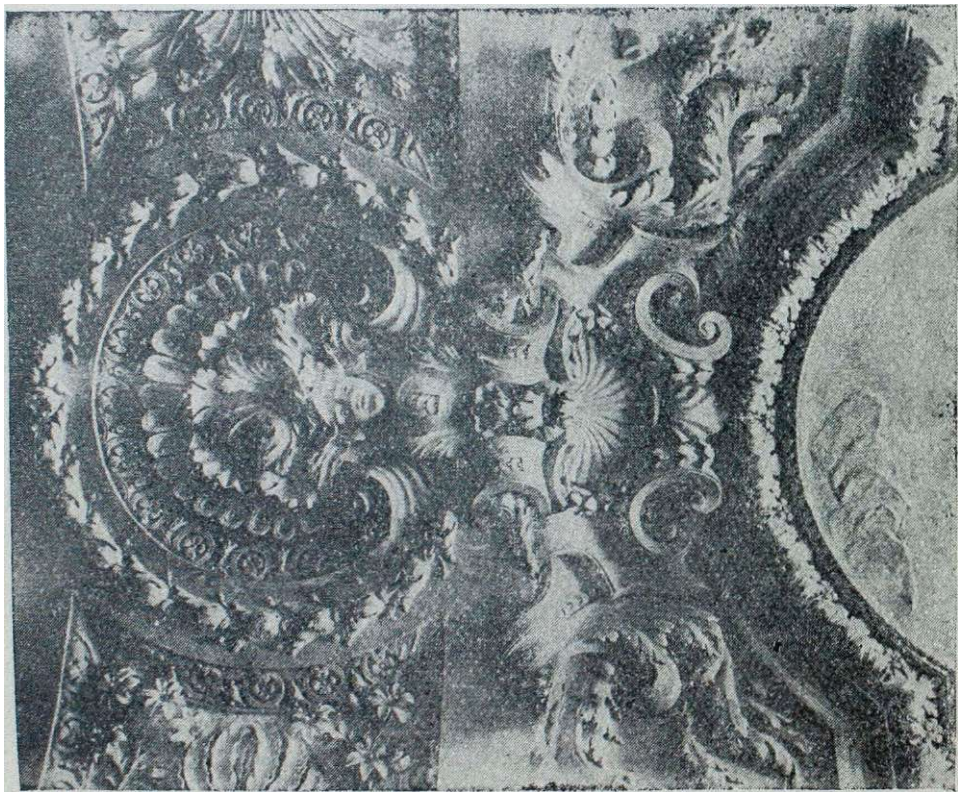
Na lewej zewnętrznej ścianie znajdował się za szkłem wielki obraz, przedstawiający morową zarazę w Wilnie w r. 1710. Cenną tę pamiątkę usunięto i zastąpiono innym lichem malowidłem.

Cmentarz dokoła jest otoczony murem z basztami na rogach, co nadaje mu wygląd kastelu. Nade drzwiami prawej baszty znajduje się nagrobkowa tablica Jana Kantego Chodaniego, profesora Uniwersytetu wileńskiego.

Kościół o trzech nierównej wysokości nawach ma ściany, arki, sklepienie i wnętrze kopuły pokryte przeszło 2-ma tysiącami artystycznych gipsatur, tworzących pełną harmonji zachwycającą całość i stanowiących dla artystów niewyczerpane źródło motywów i wzorów. W wielkim ołtarzu znajduje się jeden z najlepszych obrazów Smuglewieza, przedstawiający pożegnanie Św. Piotra ze Św. Pawłem.

W lewym ołtarzu przy kratkach w niszy stoi cudowna figura P. Jezusa Madryckiego, przeniesiona tu z zabranego na cerkiew w r. 1864 kościoła Pana Jezusa na Antokolu. Figura ta, dar papieża Inocentego XII (r. 1700) naturalnej wielkości, z drzewa

rzeźbiona, malowana, ma prawdziwe czarne włosy, spadające na ramiona. Szata czerwona, a na piersiach szkaplerz trynitarowski, który zakonnicy wdzielali na wykupionych z niewoli tureckiej jeńców.

Plaskorzeźby w kościele ŚŚ. Piotra i Pawła na Antokolu.

Ołtarz z prawej strony przy kratkach zwał się zawsze „ciemnym” od starego bardzo obrazu Ukrzyżowanego Chrystusa. Hetman Pac miał ten obraz we

wszystkich swoich wyprawach i przed nim odprawiano mszę obozową; wreszcie Hetman umieścił go w ołtarzu „ciemnym* polecając obraz opiece Kanoników Lateraneńskich.

Nie uszanowano atoli woli fundatora i przy odnawianiu kościoła w r. 1902 cenną tę pamiątkę usunięto z ołtarza i wzamian postawiono wcale nie piękną figurę św. Franciszka, patrona ówczesnego proboszcza. Obraz podziurawiony kulami tureckimi obecnie jest zawieszony na ścianie w presbiterjum. Powinien on wrócić na dawne swe miejsce.

W lewej nawie przy ścianie znajduje się bardzo piękny, ozdobiony artystyczną sztukaterją ołtarz z obrazem Matki Boskiej Łaskawej, kruszącej strzały morowej zarazy. Obraz sprowadził z Włoch w r. 1653 biskup Jerzy Tyszkiewicz w czasie grasującego w Wilnie morowego powietrza.

Na ścianie w presbiterjum zawieszony jest obraz św. Magdaleny de Pazzis, przysłany z Rzymu Michałowi Paeowi, który uważał Świętą za krewną. Piękna ambona ma kształt łodzi Piotrowej, również jak żyrandol kryształowy.

Kościół posiada nieco pamiątek po Hetmanie Pacu, między innymi jego portret, dwa olbrzymie litaury, czyli kotły miedziane zdobyte na Turkach w wyprawie Chocimskiej, wielką kasę wojskową z antabami, zamkami wewnętrznymi i malowidłami. Cho-

ragiew Bractwa Pięciu Ran Chrystusowych, przysłaną w r. 1647 przez Papieża Urbana VIII, staroświecką kosztowną monstrancję, ornaty, gobelin, dywany tureckie i inne pamiątki.

Kościół Pana Jezusa (Trynitarzy).

Na Antokolu za kościołem ŚŚ. Piotra i Pawła, o 2 wiorsty za miastem znajduje się kościół Pana Jezusa, fundowany wraz z klasztorem Trynitarzy w r. 1694-1717 przez księcia Jana Kazimierza Sapiechę, Hetmana W. Ks. Lit. W r. 1812 kościół został zrabowany przez Francuzów, zaś w r. 1864 przerebiono go na cerkiew prawosławną Św. Michała Archanioła, a klasztor zamknięto. Po wyzwoleniu Wilna przez wojska Polskie w r. 1919 kościół zwrócono katolikom.

Kościół P. Jezusa, zbudowany na wzór Trynitarzkiego kościoła Sw. Karola w Rzymie, w ośmiobok, posiada wysoką i obszerną kopułę. Nad wejściem znajduje się sztukaterja, wyobrażająca anioła błogosławiącego Trynitarza i wykupionego przezeń jeńca.

Wnętrze jest formy okrągło-ośmiościennej, ozdobione gipsaturami. Było tu siedm ołtarzów, o 4-ch filarach każdy. Moskale usunęli ołtarze, ale pozostały ich obramienia. W W. Ołtarzu była słynąca cudami, przysłana przez Papieża Inocentego XII drewniana figura Zbawiciela, którą po zabraniu świątyni prze-

niesiono **do** kościoła **Św. Piotra i Pawła**. Usunięto wtedy i pomnik Aleksandra Ks. Sapiehy, Marszałka W. Ks. Lit., syna fundatora.

Kościół św Rafała,

Kościół Św. Rafała (na lewo most Zielony).

Kościół św. Rafała na Śnipiszkach, tuż za Zielonym mostem, założony został w r. 1703 przez Michała Koszyca, Pisarza Ziems. Lit. dla Jezuitów, którzy wybudowali przy nim klasztor. Ten ostatni, również jak kościół, w r. 1775 przeszły we władanie Pi-

jarów, którzy w r. 1792 sprzedali zabudowania klasztorne na koszary wojskowe.

W r. 1832 rząd moskiewski zamknął kościół i urządził w nim skład różnych rzeczy, to też gdy wreszcie odzyskano kościół, wymagał on gruntownej restauracji.

Kościół zbudowany w stylu jezuickim ma na facjacie dwie wieże barokowe. Wnętrze barokowe o trzech nawach, przedzielonych czworobocznymi filarami i arkadami. W Wielkim Ołtarzu znajduje się obraz Czechowicza, przedstawiający Św. Rafała Archaniola, który wobec Tobiasza i jego rodziny wznosi się ku niebiosom.

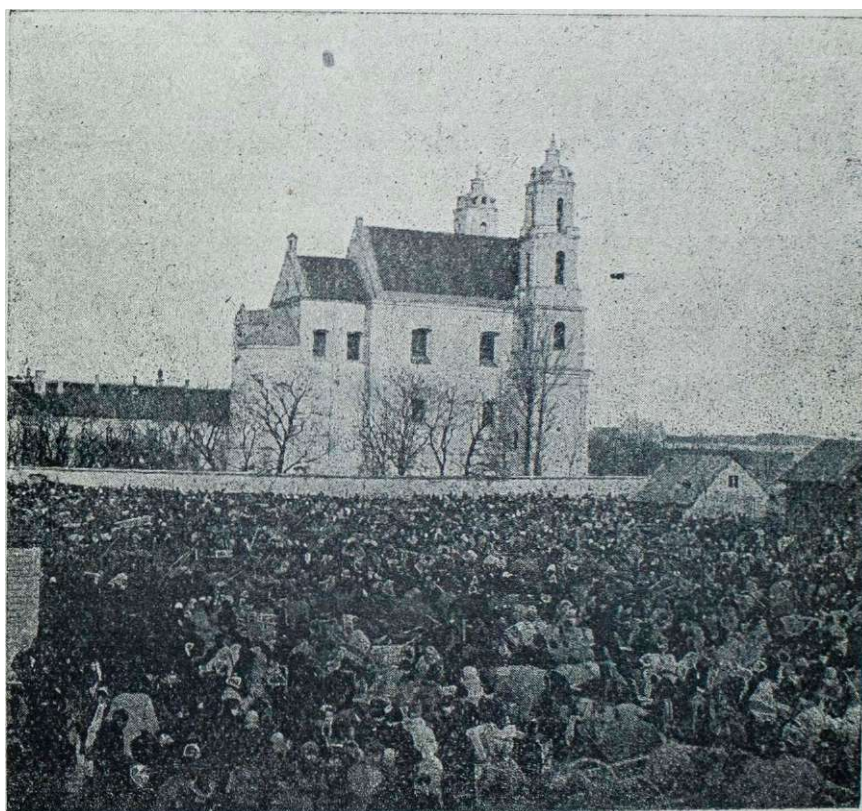
Kościół ŚŚ. Jakóba i Filipa.

r/

Kościół SS. Jakóba i Filipa przy placu Łukiskim i klasztor przy nim były wybudowane z drewna w r. 1624 przez Jerzego Litawora Chreptowicza, wojewodę mściławskiego. Drewniany ten kościół spalił się w pożarze, który w r. 1655 wznieciły wojska Kniazia Chowańskiego. Dzisiejszy kościół wybudowali Dominikanie w r. 1794. W r. 1812 Francuzi urządzili w nim lazaret.

Kościół z dwiema wieżami wybudowany jest w stylu jezuickiego płasko-pilastrowego baroka i ma nade drzwiami malowaną alfresco kopję cudownego obrazu Matki Boskiej, który znajduje się w kościele.

Wnętrze kościoła jest hallowe o nadzwyczaj śmiałym sklepieniu, które, będąc szerokim prawie na 30 metrów wspiera się tylko na bocznych ścianach, W Wielkim ołtarzu znajduje się słynący cuda-

Kościół SS. Jakóba i Filipa.

mi obraz Najśw. Panny, zwanej Łukiską z Dzieciątkiem Jezus, w srebrnej pozłacanej szacie z koroną. Obraz ten został przewieziony w r. 1619 z Rusi

przez Macieja Korwin-Gosiewskiego, Generała artylerji Lit. i przechowywał się w jego dworze w Łozdziejach, z kąd, gdy zaczął słynąć cudami, przewieziono go do Kościoła Ś. Jakóba w Wilnie.

W bocznych ołtarzach są obrazy: Smuglewicza — Św. Jakób i Lampiego — Chrystus błogosławiący dzieci.

W jedynej kaplicy przechowuje się zniszczona figura Św. Jacka, zdjęta z jego pomnika na Pohulance (Ob. Figura Św. Jacka).

Kościół Św. Stefana.

Niewielki ten kościółek znajduje się przy końcu ul. Św. Stefańskiej w pobliżu toru kolejowego. Jest on prostej budowy i nic godnego uwagi nie przedstawia, za wyjątkiem starego obrazu Św. Andrzeja Boboli.

Kościół został założony w r. 1600 przez Jezuitę ks. Wysockiego, który wybudował przy nim niewielki szpital św. Łazarza. W r. 1737 ks. Jan Turczynowicz założył przy kościele św. Stefana Zgromadzenie panien Marjawitek, które opiekowały się neofitkami-żydówkami.

W r. 1794 kościół bardzo ucierpiał podczas bombardowania Wilna. Marjawitki odnowiły go ze składek.

CERKWIE PRAWOSŁAWNE.

Cerkiew Św. Mikołaja.

Cerkiew św. Mikołaja przy ul. Wielkiej została założona w XIV w. przez Juljanę, dragą żonę Olgierda. Pożary znacznie ją uszkodziły, ale odbudował ją w r. 1514 Konstanty Książę Ostrogski, Hetman Lit. W r. 1609 cerkiew oddano Unitom, którzy władali nią do r. 1827.

Z rozkazu Murawjewa zburzono domy zasłaniające cerkiew od ulicy i dano kratę żelazną.

Cerkiew św. Mikołaja, zbudowano w stylu gotycko-bizantyjskim, ma lekką wieżycę. W r. 1863 przybudowano na pamiątkę Murawjewa kaplicę św. Michała Archanioła z piękną wyłaczaną kopułą. W kaplicy jest wielki obraz mozaikowy św. Michała Archanioła, wykonany w Petersburskiej Akademii Sztuk pięknych.

Cerkiew i monaster Św. Ducha.

Cerkiew św. Ducha i monaster przy niej wybudowało w r. 1597 bractwo św. Trójcy za zezwoleniem króla. W r. 1638 w miejscu dawnej drewnianej stanęła cerkiew murowana, która jednak spaliła się w V. 1749. Ostatnio odbudowano ją dopiero

w r. 1873. Cerkiew św. Ducha jest jedyną w Wilnie, która nigdy w posiadaniu Unitów nie była. Znajduje się ona w głębi cmentarza przy ul. Ostrobramskiej przed kościołem św. Teresy i odznacza się prostą budową o dwóch frontowych wieżyczkach z zielono malowanymi kopułami; ciężka czworoboczna dzwonnica stoi tuż za cerkwią.

Wewnątrz cerkwi przed „ikonostasem” jest wejście do podziemnej kaplicy, w której w brązowym grobowcu znajdują się pod szkłem przykryte złotogłowiem zwłoki męczenników wschodniego obrządku: ŚŚ. Jana, Eustachego i Antoniusza. Pod tym grobowcem w r. 1868 pogrzebano znanego renegata, Metropolitę Józefa Siemaszkę.

Cerkiew i monaster Św. Trójcy.

Cerkiew ta znajduje się przy ul. Ostrobramskiej i stanęła na miejscu, gdzie za czasów pogańskich tracono przestępców. Tu w r. 1347 powieszono na dębie trzech dworzan Olgierda Jana, Antonjusza i Eustachego za przyjęcie chrześcijaństwa według wschodniego obrządku.

Juljanna, żona Olgierda postawiła na miejscu ich męczeństwa drewnianą cerkiewkę. Książę Konstanty Ostrogski w r. 1514 zastąpił ją dziś istniejącą cerkwią murowaną. Data założenia monasteru nie jest

wiadomą, ale istniał on już przy końcu XV w. W r. 1608 z rozkazu Zygmunta III cerkiew i monaster oddano Bazyljanom, a jednym z ich przełożonych był św. Jozafat Kuncewicz. W r. 1812 klasztor został zajęty na szpital wojskowy, w którym większość chorych Francuzów wymarła z głodu i niedozoru.

W r. 1825 w klasztorze Bazyljanów więziono Filaretów, między innymi Adama Mickiewicza, w tychże murach więziono również w r. 1838 Szymona Konarskiego z towarzyszami i stąd poszedł on na śmierć d. 27 lutego 1839 r. To skasowaniu Bazyljanów ich kościół zabrano na cerkiew, a w murach klasztornych od r. 1845 mieściło się prawosławne „litewskie Seminarjum”

Cerkiew św. Trójcy znajduje się w dziedzińcu, na który z ulicy Ostrobramskiej wiodzie brama w stylu „odrodzenia,” za nią znajduje się druga głęboka brama, która zachowała swój wygląd starożytny. Dziedziniec z dwóch stron otaczają mury poklasztorne. Można twierdzić, że okno w celi Mickiewicza („Konrada”) jest na piętrze ostatnie przy murze, oddzielającym dziedziniec od ulicy Ostrobramskiej. Cerkiew pod względem architektonicznym nie przedstawia nic osobliwego. — Wewnątrz zachowały się obrazy Smuglewicza, mianowicie: Zbawiciel, SS. Piotr

i Paweł, św. Onufry, św. Bazyli, św. Makrena i św. Mikołaj.

W „ikonostasie” w bogatych ramach do inwazji Niemców, znajdował się czczony przez prawosławnych, jako cudowny, obraz matki Boskiej Odigitrii, w srebrnej pozłacanej szacie z XIV w. ale przerobionej w r. 1816. Obraz ten, malowany na deskach, jest według podania dziełem św. Łukasza Ewangelisty i przywieziony został do Wilna w r. 1494 przez Helenę, córkę cara Iwana III, a żonę Aleksandra Jagiellończyka.

W cerkwi jest kilka pomników, między innymi piękny okaz renesansu — nagrobek burmistrza wileńskiego Ofanasja Bragi, zm. w r. 1576.

Przy lewej ścianie znajduje się wielka tablica grobowa zmarłych w połowie XVIII w. sióstr Jeleńskich, z których jedna była przełożoną klasztoru pp. Bazyljanek. Na tablicy wyryty napis polski i wiersz głoskami słowiańskimi.

Po wyzwoleniu przez wojska polskie Wilna w r. 1919 w murach poklasztornych mieści się gimnazjum białoruskie, w którym niewiele jest uczniów białorusinów, za to sporo żydów.

Cerkiew św. Paraskewy (Piatnicka).

Mała ta cerkiew znajduje się przy ul. Wielkiej. Według bałamutnego podania miała ją wybudować

Marja, żona Olgierda w r. 1345 na miejscu świątyni Ragutisa, bożka pijaństwa. Oczywiście niema w tern słowa prawdy gdyż taki bożek nie istniał, a zresztą kapłani pogańscy nie pozwoliliby przerobić swoją świątynię na cerkiew.

Prawdopodobnie stanęła ona znacznie później. W r. 1708 car Piotr Wielki ochrzcił w tej cerkiewce murzyna Hanibala, dziada poety Puszkina. W r. 1611 oddano ją unitom, którzy wcale o nią nie dbali i nie podtrzymywali, tak że w XIX w. była to ruina z zapadłym sklepieniem i w takim stanie, ukryta w dziedzińcu domu przetrwała do r. 1864. Z rozkazu Murawjewa dom zburzono, a cerkiewkę odbudowano na nowo, nie uwzględniając dawnego wyglądu.

Na zewnętrznej jej ścianie wmurowano trzy tablice, z wrytymi napisami: bajeczkę o Ragutisie, o ochrzczeniu Hanibala i o odbudowaniu cerkwi w 1865 r.

Metropolitalny Sobór Przczystej Bogarodzicy.

Sobórna ta cerkiew znajduje się na Zarzeczcu nad Wilenką. Założyła ją według podania w r. 1346 Juljanna, żona Olgierda i po śmierci była w niej pogrzebana.

W r. 1416 Witold utworzył dla Litwy i Rusi

osobną metropolję. Pierwszym metropolitą był Grzegorz Cemblan, a potem św. Makary. Wtedy to sobór Przekzystej uczyniono metropolitalnym.

W r. 1609 Metropolita Ign. Pocij w tej cerkwi ogłosił unję i odmówił modlitwę za papieża. W r. 1794 podczas bombardowania Wilna sobór ten tak znacznie ucierpiał, iż musiano go zamknąć. W r. 1808 cesarz Aleksander I oddał cerkiew Uniwersytetowi Wil., który w jej murach urządził teatr anatomiczny, klinikę i muzeum weterynaryjne. Po zamknięciu Akademji Medyko Chirurgicznej, gmach byłej cerkwi obrócono na koszary wojskowe, a później mieściła się tu kuźnia miejska. W r. 1864—68 z rozkazu Murawjewa odbudowano sobór według projektu akademika Riezanowa.

Sobór Przekzystej, wybudowany w stylu gruzińskim, jest jedną z piękniejszych cerkwi wileńskich, chociaż w niczem nie przypomina dawnej cerkwi. Wnętrze jest obszerne i jasne. W ścianach są wmurowane tablice z wyrytymi nazwiskami Rosjan, poległych w r. 1863. Znajdujące się tu po zabraniu na cerkiew kościoła Wizytek obrazy Czechowicza, w r. 1920 zostały zwrócone prawym właścicielkom.

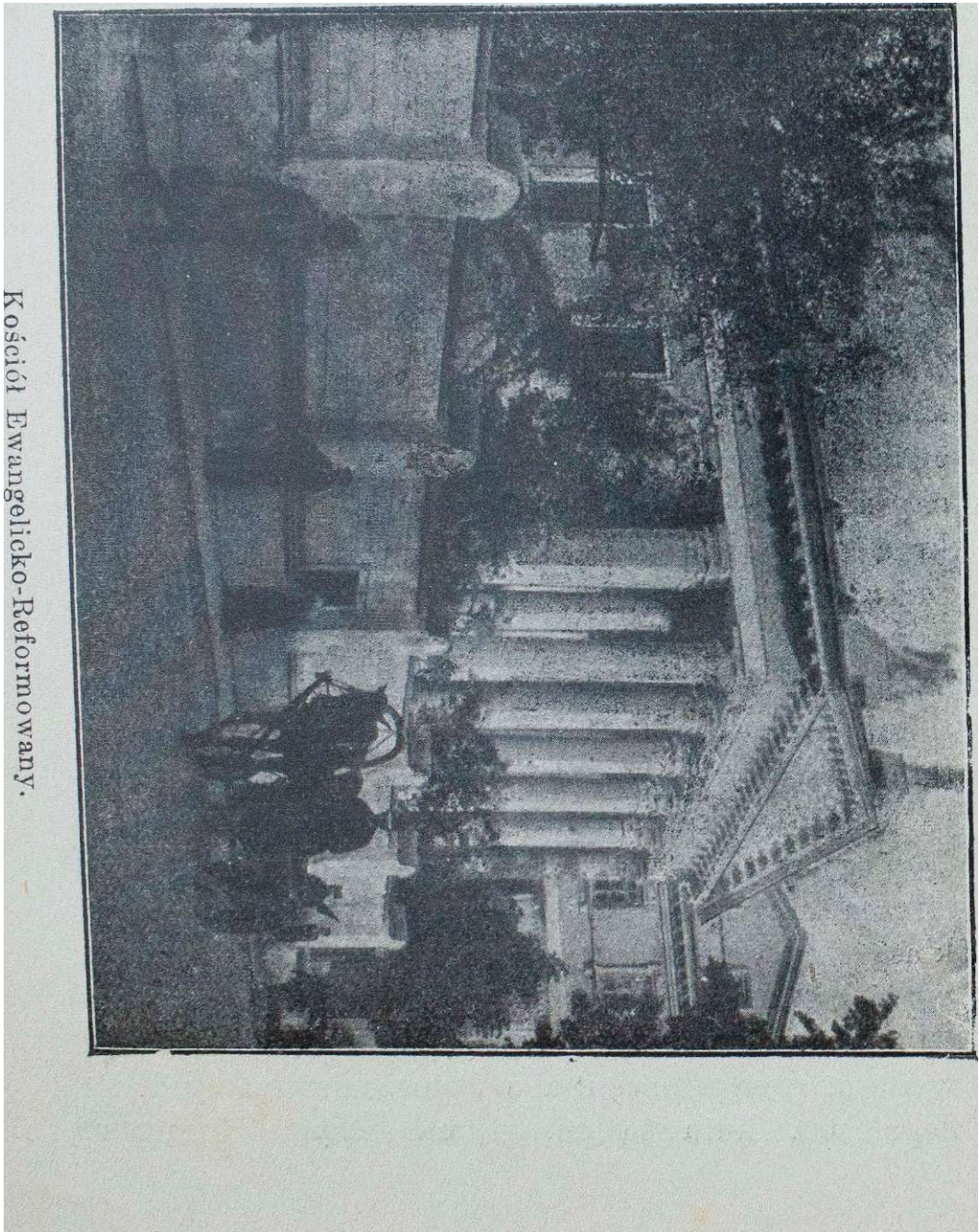
W ostatnich czasach swego tu panowania Rosjanie wybudowali w Wilnie cerkiew Romanowską na Pohulance, św. Aleksandra Newskiego na Nowym Świecie, Znamieńską w Zwierzyńcu i Sw. Michała (cerkiew

szkołę) na Śnipiszkach. Tę ostatnią cerkiew Niemcy obrócili na tartak, a potem urządzono w niej stację elektryczną.

Świątynie innych wyznań.

Kościół Ewangelicko-Reformowany (Kalwiński).

Kalwiniści od r. 1555 mieli zbór w pałacu księcia Mikołaja Radziwiłła Czarnego, naprzeciwko kościoła św. Jana, zaś od r. 1579 w nowym gmachu naprzeciwko kościoła św. Michała. Zbór ten po trzykroć (w latach 1591, 1611 i 1639) był burzony przez motłoch z namowy uczniów jezuickich. Wtedy w r. 1640 wyrokiem sądowym, potwierdzonym przez Władysława IV, kazano przenieść zbór za obręb miasta—za wały. Tu kalwiniści na cmentarzu swoim (którego ślady na dziedzińcu kolegium kalwińskiego są dotąd widoczne) postawili drewniany kościół. Dopiero w r. 1835 został wybudowany po drugiej stronie ul. Pozawalnej dzisiejszy kościół w stylu klasycznym według planu Prof. Podczaszyńskiego. Sześć kolumn korynckich podtrzymują fryz z tympanonem, ozdobionym rzeźbą prof. Kaz. Jelskiego, wyobrażającą Chrystusa w otoczeniu rzeszy ludu. Jego też dłuta są posągi na szczycie frontonu,

Kościół Ewangelicko-Reformowany.

mianowicie: Wiara w postaci stojącej niewiasty z krzyżem i dwaj klęczący aniołowie. W r. 1906 wznowiono na frontonie złocone polskie napisy, usunięte z rozkazu władzy w r. 1863, mianowicie: „Dajcie cześć Panu” i „Pokój wam”. Wnętrze kościoła nic osobliwego nie przedstawia.

Kościół Ewangelicko-luterski.

Kościół znajduje się przy ul. Niemieckiej, ukryty w dziedzińcu domu A^e 5. Kamienica ta należała w XVI w. do kupca Morsztyna, który dał u siebie schronienie kaznodziei luterskiemu Janowi Wiklelowi, ten jednak musiał uciekać z Wilna przed wzburzonym tłumem. Wkrótce potem luteranie wybudowali w dziedzińcu domu Morsztyna drewniany kościółek, który jednak spalił się w pożarze. Dzisiejszy kościół stanął w r. 1744. Przeniesiono do niego ocalony z pożaru dawny ołtarz, wzniesiony jeszcze w r. 1624 przez Burmistrza wileńsk. Gibela. Ołtarz w stylu przejściowym od renesansu do baroka o sześciu kolumnach, ma pomiędzy nimi wielki krzyż z figurą Chrystusa, a dokoła drewniane połączane figury ŚŚ. Piotra i Pawła oraz czterech Ewangelistów.

Wnętrze kościoła utrzymane jest w stylu „odrodzenia” XVI wieku. Godną jest uwagi Chrzcielnica z 1741 r. jako okaz dawnej snycerszczyzny.

Meczet Mahometański.

Meczet znajduje się przy ul. Łukiskiej. Jest to prosty budynek drewniany z minaretem, uwieńczonym półksiężycem. Wybudowano meczet około połowy XIX w. na miejscu dawnego, fundowanego przez Witolda, który tu w r. 1394 osiedlił jeńców tatarskich.

Główna Synagoga

znajduje się przy ul. Żydowskiej i została wybudowana jakoby w 1542 r. Jest to ciężki czworoboczny gmach piętrowy z okratowanymi i zaopatrzonymu w okienice oknami, nad którymi od frontu całą szerokość budynku zajmuje drewniana galerja z takimiż słupami. Całość przedstawia się oryginalnie i ma wygląd starożytny. W^Tewnątrz cztery kolumny podtrzymują sklepienie—kopułę.

Nowa Synagoga chóralna (Tagarot-Hakodasz).

Została wybudowana przy ul. Pozawalnej w r. 1903 w stylu maurytańskim i posiada piękną kopułę. Nad frontem ozdobionym rozetami ustawione są tablice marmurowe Prawa Mojżeszowego. Wewnątrz na galeryi są miejsca przeznaczone dla kobiet. Chór dla śpiewaków mieści się na osobnej galerji, na której są ustawione organy.

CMENTARZE.

Cmentarz Rossa.

Piękny ten cmentarz leży za plantem kolejowym w malowniczej dolinie, w której Litwini za czasów pogańskich obchodzili święto Rossy, od którego cała ta miejscowość wzięła swą nazwę. Cmentarz, założony w r. 1760, należy do kościoła św⁷. Jana; zaś kaplicę gotycką wybudował w r. 1841 ostatni wizytator Misjonarzy ks. Józef Bohdanowicz oraz Prof. Uniw. wil. Jan Waszkiewicz, który ofiarował do kaplicy piękny obraz: zdjęcie Chrystusa z krzyża. Przy końcu ubiegłego stulecia Dr. Hilary Raduszkiewicz wybudował przy kaplicy oratorjum z dzwonnica i grobowcem dla siebie. W bliskości kaplicy znajdują się dwie katakumby z mnóstwem nisz, zawierających trumny i zakrytych tablicami pomnikowemi.

Przed murem otaczającym cmentarz koło bramy znajdują się dwa rzędy mogił z prostymi krzyżami drewnianymi. Na każdym z nich pod świętym obrazkiem i orłem polskim, wypisane imię i nazwisko tu pogrzebionego. Są to mogiły bohaterów, poległych przy zdobywaniu Wilna w kwietniu 1919 r. Na cmentarzu Rossa nie wiele jest pomników odznaczających się artystycznym wykonaniem. Należą do nich: sarkofag marmurowy nad grobem

Milewskiej, oraz pomnik Salmonowiczówny, na którym bronzowy anioł-dziewica, krusząc pęta ziemskie, wznosi się na skrzydłach ku niebiosom. Jest to dzieło art. rzeźbiarza Wasilkowskiego.

Jeżeli na Rossie brak pomników artystycznych, za to na każdym kroku spotykamy wyryte na kamieniach imiona zasłużonych mężów i niewiast. Wprost bramy znajduje się mogiła Wilczyńskiego, znanego wydawcy „Albumu wileńskiego”.

Na t. zw. „górcie literackiej” spoczął snem wiecznym: *Ludwik Kondratowicz (Wład. Syrokomla)*, zm. dn. 3 września 1862 r. Tuż znajduje się kamień grobowy historyka *Mikołaja Malinowskiego*, a dalej wielki krzyż kamienny nad grobem *Eustachego hr. Tyszkiewicza*, uczonego archeologa i pisarza. Są tu również pomniki: *Antoniego Glińskiego*, (autora „Bajarsza Polskiego”), *Adama Jochera*, bibliografa i bibliotekarza Uniw. wil., pianisty i kompozytora *Szachny*, sławnego w Europie gitarzysty *Marka Sokoloiuskiego*, zasłużonej na polu pedagogicznym *Kłęczkowskiej*.

Z profesorów Uniwersytetu i Akademji Medyko-Chirurgicznej wileńskiej zostali na Rossie pogrzebani i mają tu nagrobki: *Ks. Tomasz Hussarzewski*, prof. historii powszechnej, zm. w r. 1807, *ks. Platon Sosnowski*, prof. teologii, zm. w r. 1827, *Tomasz Życki*—prof. matematyki, zm. w r. 1839. Tuż za kaplicą znajduje się pomnik prof. chirurgji *Józefa Korzeniom-*

slciego, zm. w r. 1878, a w stronie katakumb nagrobek poety i prof. literatury *Euzebiusza Słowackiego*, ojca Juljusza (zm. w r. 1814). Na pomniku wyryty przedśmiertny wiersz poety.

Na Rossie również zostali pogrzebani: *Feliks Rymkiewicz*, prof. medycyny praktycznej, *Wincenty Herberski*, dyrektor kliniki terapeutycznej, *Jan O'Connor*, prof. kliniki medycznej, *August Becu*, prof. fizjologia ojczym J. Słowackiego, *Franciszek Smuglewicz*, prof. malarstwa, *Zygmunt Rewkowski*, prof. matematyki, *Stanisław Hryniewicz*, prof. języków starożytnych, *Antoni Marcinkowski*, redaktor „Kurjera Wileńskiego”, *Józef Montwiłł*, znany filantrop i działacz społeczny, ks. prałat *Jan Kurczewski*, historyk, pierwszy prezes Towarzystwa Przyjaciół Nauk i wielu innych zasłużonych obywateli kraju.

Cmentarz Bernardyński.

Znajduje się na Zarzeczcu przy ul. Połockiej nad stromym brzegiem Wilenki. Cmentarz założony został w r. 1810 przez Bernardynów, jak świadczy o tem napis na tablicy, umieszczonej na kapliczce z figurą Ukrzyżowanego Zbawiciela w głębi cmentarza. Kaplica pogrzebowa z podziemiem i wysokim gankiem stanęła w r. 1838. Ma ona w ołtarzu piękną figurę Chrystusa na Krzyżu. Na lewo od bramy cmentarnej znajdują się katakumby, wymagają-

ce już restauracji. W nich są tablice grobowe *Stefana Stubielewicza*, prof. fizyki w Uniwersytecie Wileńskim, żony *Pinabla*, prof. literatury francuskiej, *Ruszczyca*, kapitana wojsk polskich, zm. w r. 1815. Była tu tablica Lefevbr'a, hrabiego Gdańskiego zm. w r. 1812, ale ta zaginęła.

Na cmentarzu znajdują się nagrobki: *Józefa Jundzilla*, przyrodnika, prof. Uniwersytetu, *Stanisława Jiindzilla*, prof. i założyciela ogrodu botanicznego, *Konstantego Porcyanki*, prof. chirurgji, *Zacharjasza Niemczewskiego* prof. matematyki, *Jana Skidela*, prof. Uniwersytetu, *Ludwika Sobolewskiego*, uczonego bibliografa. Przed kilku laty odnowiony został pomnik *Leona Borowskiego*, poety, prof. wymowy, poezyi, nauczyciela Adama Mickiewicza. Na pomniku wyryty piękny wiersz Marji Konopnickiej. Są tu również pomniki artystów malarzy wileńskich: *Szemesza*, *Zienkiewicza*, *Rypińskiego*, *Kanutego Rusieckiego* i jego syna *Bolesława*, profesorów *Oorskiego* i *Polińskiego*, prałata *Herburla*, historyka, *Tekli lwickiej*—filantropki, *D-ra Józefa Kowalskiego* opiekuna i przyjaciela Ad. Mickiewicza, poety *Lgnącego Szydłowskiego*, D ra med. i poety *Stan. Rosolowskiego*, *Aleksandra Zdanowicza*, historyka i jego syna *Ignacego*, powieszzonego na Łukiszkach w r. 1863.

Oprócz wyżej wymienionych na cmentarzu Bernardyńskim zostali pogrzebani: *Maciej Każyński*

dyrektor teatru w Wilnie i syn jego *Djonizy*, znany artysta dramatyczny, prof. anatomji *Jan Lobenwejn*, prof. mirieraiogji *Ignacy Jakowicki*, *Herkulan Abramowicz*, dyrektor teatru polskiego w Wilnie, księżna *Radziwiłłowa*, wnuczka księcia wojewody „Panie Kochanku”, żona Dominika Radziwiłła, *A. Ilolownia* biskup greko-unicki, zm. w r. 1831.

Cmentarz św. Stefana.

Cmentarz ten skasowany w r. 1865, znajduje się przy kościele św. Stefana, jednocześnie z którym był założony w r. 1600 ym. Z osób tu pogrzebanych należy wymienić: *Dawida Pilchówskiego*, Biskupa-Sufragana wil. i profesora, zm. w r. 1818-ym, *Mikołaja Regnjera*, prof". medecyny, zm. w r. 1800, *Anioła Dowgirda* prof. logiki i filozofji moralnej w Wileńskiej Akademji Duchownej.

W tylnej ścianie kościoła jest wmurowana tablica pomnikowa *Wawrzyńca Gucewicza*, profesora budownictwa.

Cmentarz Antokolski.

Położony jest za kościołem św. Piotra i Pawła w pięknej miejscowości. Z ludzi zasłużonych spoczywają tu: *Józef Zaioadzki*, słynny wydawca i księgarz Uniwers. Wil., zm. w r. 1838 i *Karol Rafahwicz*, zdolny artysta-malarz zm. w r. 1861.

Cmentarz Ewangelicki.

Cmentarz ten wspólny dla wyznawców kalwińskiego oraz luterańskiego obrządków założony został przy ul. Mała Pohulanka w r. 1806 przez Godfryda Hahna. W r. 1819 ukończono budowę kościołka na cmentarzu i zawieszono dzwony, odlane przez Wennera. Kościółek z jedną wieżyczką frontową, choć nie wielki, ale ładny, ma w posadzce kilka płyt grobowych z XVI i XVII w., przeniesionych tu z dawnego cmentarza, między innymi widzimy *Littów* (r. 1556 do 1600), *Andrzeja Rigno*, *Andrzeja Moellera*, Asesora W. Księstwa Lit., zm. w r. 1780. W zewnętrznej ścianie kościoła wmurowany jest nagrobek *Tobiasza Bicewicza*, podpułkownika 4-go pułku piezego, zm. w r. 1785.

Na cmentarzu Ewangelickim, jak i na innych cmentarzach wileńskich, spoczęło nie mało ludzi zasłużonych Ojczyźnie i nauce. Tu zostali pogrzebani profesorowie Uniwersytetu Wil.: *Jan Fryderyk Nizkowski*, prof. chirurgji, zm. w r. 1816, *Aleksander Woelk*, prof. położnictwa, *Adolf Abicht*, nadzwyczaj popularny prof. patalogji, zm. w r. 1860, *Adam Ferdynand Adamowicz*, prof. weterynarji, potem dyrektor kliniki terapeutycznej, *Wawrzyniec lir. Puttkamcr*, mąż „Maryli” zm. w r. 1856, *Albert Žameit*, zdolny malarz-pejzażysta i *Dr. Juljan Titius*, znany fiiant-

rop, prezes 3-go wydziału Towarzystwa Dobroczynności.

Cmentarz Prawosławny

znajduje się za żelaznym mostem kolejowym przy trakcie lidzkim. Cmentarz założono w r. 1815. Znajduje się tu pomnik — kaplica na mogile poległych w r. 1863 rosyjskich oficerów i żołnierzy, których nazwiska są wyryte na tablicach marmurowych. Na tym cmentarzu pogrzebani zostali: *Bazyli Kisłow* pierwszy dyrektor Instytutu Szlacheckiego, *Andrzej Bułhakow*, senator i derektor poczt na Litwie, *Paweł Kukolnik*, profesor historji i cenzor, *Ign. Łopaciński*, kapitan wojsk polskich, Legji Nadwiślańskiej.

Cmentarz Żydowski.

Od r. 1487 Żydzi grzebali swoich zmarłych za Wilją. Cmentarz ten skasowany w r. 1831 istnieje dotąd na Pióroinoncie i zachowały się jeszcze na nim stare nagrobki. Nowy cmentarz żydowski otwarty w r. 1831, znajduje się w górach przy drodze z Popowszczyzny na Antokol. Jest on podzielony na ośm kwater, w których grzebią zmarłych, zależnie od ich zamożności i znaczenia.

OKOLICE WILNA.

Nie wiele jest miast w Polsce, które by miały takie, jak Wilno okolice. W jakąkolwiek stronę wyjedziemy za miasto, wszędzie spotykamy się z malowniczymi widokami.

Belmont.

Nazwę tę otrzymały malownicze, pokryte roślinnością wzgórza nad Wilenką, znajdujące się za traktem Połockim. U podnóża wzgórz kryją się w⁷ zieleni wille i dworki. Na prawo bliżej rzeczki jest zabudowana letniami domkami miejscowość, zwana *Karlsbadem* od źródła zawierającego żelazo i inne sole.

Belmont pamiętny jest ztąd, że był ulubionym miejscem spacerów Promienistych, którzy z Tomaszem Zanem urządzali tu majówki.

Markucie.

położone są naprzeciwko Belmontu w wąwozie z drugiej strony Wilenki. W XV w. był tu pałac Heleny, żony Aleksandra Jagiellończyka. Markucie przeszły od Heleny do magnata Unkowskiego, następnie do Kisków, Chodkiewiczów i innych. Obecnie są one własnością Puszkina.

Żelazna Chatka

w odległości 1¹/₂ wiorsty od miasta w bliskości toru kolejowego, dawniej była ulubionem miejscem spacerów wilnian. W r. 1862 tu był punkt zborny pierwszej partji powstańców wileńskich.

Z a k r ę t

otrzymał swą nazwę od położenia nad Wilją, przy jej zakręcie. Miejscowość ta należała do Radziwiłłów, potem przez Stanisława Radziwiłła, Marszałka W. Księstwa Lit., była darowana Jezuitom, którzy na początku XVIII w. wybudowali, w Zakręcie pałac i urządzili w nim kaplicę. W r. 1710 podczas zarazy morowej pogrzebano w jednej mogile Jezuitów, którzy padli ofiarą przy niesieniu pomocy zadżumionym.

Po skasowaniu Jezuitów kupił Zakręt w r. 1774 biskup wil. Massalski, po którym drogą spadku przeszedł do hr. Potockiego. Ten sprzedał Zakręt hr. Zubowowi, od niego zaś kupił tę posiadłość generał-gubernator wil. Beningsen i urządził tu letnią rezydencję. W r. 1812 odbył się w Zakręcie wspólny bal dla Aleksandra I i wtedy otrzymano wiadomość o zbliżaniu się Napoleona. Francuzi zajęli pałac na szpital wojskowy, który się spalił, przy czem wszyscy chorzy zginęli w ogniu. Aleksander I, upodobawszy sobie Zakręt, kupił go od Beningsena za 12 tys. dukatów.

Obecnie Zakręt oddany został Uniwersytetowi Wił., który urządza w nim ogród botaniczny.

Przy drodze, wiodącej do Zakrętu, znajduje się murowana kapliczka, zwana Repninowską, ponieważ postawił ją pierwszy gubernator wojenny na Litwie Repnin na mogile swojej żony, zmarłej w r. 1796.

Z a m e c z e k

znajduje się za Zwierzyńcem na malowniczym lesistem wzgórzu nad Wilją. Wspominają go kroniki krzyżackie. Był tu niegdyś zamek Wirszyłów, zwany *Suderwą*, później do końca XVIII w. należał on do Jezuitów. Mieszkała tu powieściopisarka Olimpia hr. Mostowska, autorka powieści „Strach w Zameczku”.

W bliskości folwarku znajduje się mogiła krzyżaków, którzy byli rozbici nad rzeczką Suderwianką.

K a r o l i n k a

leży na drodze do Zameczku nad Wilją w uroczej miejscowości. Było to niegdyś ulubione miejsce spacerów wilnian i uczącej się młodzieży, która tu w pobliżu karczemki urządzała majówki i zabawy. Widoki, jakie się ztąd na miasto i okolice roztaczają, są zachwycające.

P o n a r y

Droga stanowiąca dalszy ciąg Wielkiej Pohulanki wiedzie w malownicze góry Ponarskie, które przerywa kolej warszawska z tunelem na 9-ej wiorście. W XVIII wieku trakt ten był bardzo ożywiony, jako główna arterja handlu z zagranicą, ale niebezpiecznie było puszczać się tędy w drogę bez eskorty wojskowej z powodu band rozbójniczych, które napadały na podróżnych.

Według podania, jeszcze za czasów pogańskich niejaki Dowojna postawił w Ponarach pierwszą na Litwie kaplicę katolicką. Na tem że miejscu Jezuici założyli cmentarz i wybudowali nową kaplicę.

W r. 1794, gdy Jasiński zdobył Wilno, generał rosyjski Tuczakow przez Ponary wprowadził artylerję. Tu w r. 1812 Magistrat m. Wilna witał Napoleona i wręczył mu klucze miasta.

W r. 1831 Giełgud stoczył w Ponarach bitwę z Rosjanami, lecz został rozbity i cofnął się na Kowno.

Szeszkinie.

Od Zielonego mostu na Snipiszkach ulica Włkomierska prowadzi ku górze *Szeszkinie*, którą oddziela od miasta równina, zwana *polem Szeszkińskiem*. Na tej równinie W. Książę Skirgiełło stoczył

w r. 1390 krwawą bitwę z krzyżakami. Bitwa trwała od rana do zachodu słońca i całe pole było usłane trupami. Skirgiełło został rozbity i schronił się do zamku wileńskiego.

Wojenne pole, Trynopol, Kalwarja.

Ulica Kalwaryjska na Snipiszkach idzie od Zielonego mostu na północ i przechodzi w drogę Werkowską, przy której znajduje się obszerna równina, t. zw. *Wojenne pole*. Na równinie tej niegdyś stały wojska cara Piotra Wielkiego. Tu w r. 1812 Napoleon I robił przegląd swej wielkiej armji. Gdy w lipcu 1920 r. bolszewicy po raz wtóry owładnęli Wilnem, zwykli byli mordować nieszczęśliwe ofiary między innymi i na wojennem polu.

Po opuszczeniu przez nich Wilna, osobna komisja odkopała mogiły i znalazła zwłoki mężczyzn i kobiet w straszliwy sposób zmasakrowane, powiązane drutami kolczastymi, z połamanymi kończynami i rozbitymi czaszkami.

Droga werkowską przechodzi koło *Trynopolu*, położonego w malowniczej miejscowości nad Wilją na wzgórzu wśród zieleni drzew. Trynopol należał do Trynitarzy, którzy mieli tu kościół i klasztor, założony przy końcu XVII w. przez biskupa wil. Brzostowskiego. Rząd moskiewski przerobił kościół

na cerkiew, zaś klasztor trynitarSKI oddał archirejom prawosławnym, którzy tu spędzali letnie miesiące.

Tu zaczyna się *Kalwcirja*, w pagórkowatej zalesionej miejscowości. Urządzono ją w XVII w. na pamiątkę oswobodzenia Wilna od Moskali w r. 1661. W lesie na wzgórzach rozrzucone są liczne stacje, kapliczki, mostki i. t. d. a góruje nad tym wszystkim kościół kalwaryjski, zbudowany w r. 1664 przy klasztorze Dominikanów przez Biskupa wil. Jerzego Białozora. Kościół znajduje się na wzgórzu i prowadzą do niego wysokie schody. W r. 1812 Francuzi zupełnie spustoszyli kościół, ale odrestaurował go przeor Dominikanów ks. Magnuszewski. Podczas Zielonych Sw^Tiątek dziesiątki tysięcy pobożnych z różnych stron kraju śpieszą do Kalwarji w celu obejścia stacji.

W e r k i.

Urocza ta posiadłość leży za Trynopołem na wyniosłości nad Wilją. Nazwę swą wzięła ona od litewskiego słowa „werkt”, co znaczy płakać, - ponieważ, według podania, W. Ks. Litewski, polując w lasach werkowskich, posłyszał płacz niemowlęcia, którego kolebka była umieszczona na dębie w orłem gnieździe. Książę dał chłopcowi imię Lizdejko od słowa „lizda”—gniazdo, a miejscowości, gdzie to się działo dano nazwę „Werki”. Wychowany przez księ-

cia Lizdejko został arcykapłanem. On to miał wytłumaczyć Giedyminowi wieszczu sen o żelaznym wilku, za co otrzymał nazwisko Radziwiłła.

Władysław⁷ Jagiełło w^r r. 1387 darował Werki biskupom wileńskim. W XVII w. stanął tu pałac, w którym w r. 1639 biskup Abraham Wojna z niezwykłym przepychem przyjmował Władysława IV.

W r. 1780 Werki przeszły na własność Biskupa Massalskiego, który wybudował piękny pałac według projektu i pod kierunkiem Gucewicza, oraz założył park i oranżeryję. Masalski zapisał Werki swej krewnej księżnej de Ligne. Następnie należały one kolejno do Potockich, Wittgenstejnów, Hohenloe i innych.

Pałac o wspaniałych komnatach posiadał bogatą zbrojownię, bibliotekę, galerję obrazów, zbiory archeologiczne, ogród zimowy, zwierzyniec. Wszystko to zostało wywiezione, sprzedane, lub zmarnowane.

W r. 1831 gen. Dembiński stoczył pod Werkami bitwę z Rosjanami, lecz musiał się cofnąć.

Z tarasu parku pałacowego roztacza się przepiękny widok na dolinę Wilji.

Zielone jeziora, albo Krzyżaki.

znajdują się za Werkami w odległości 2 mil od Wilna. Według podania stoczona tu była krwawa

bitwa z Krzyżakami, którzy trupami swojemi usiali dno i brzegi jeziora. Położone wśród leśnych wzgórz w niezwykle uroczej miejscowości jezioro odznacza się tem, że woda w niem mieni się prześliczną jasnozieloną barwą.

Niemieź.

Jest to wieś położona w pięknej miejscowości, i o milę od Wilna odległa. Tu na żyznych wzgórzach W. Ks. Witold osadził Tatarów. Miał on tu pałac w którym spędzał lato z rodziną.

Pod Niemieżą Aleksander Jagiellończyk w lutym r. 1496 spotkał i poraż pierwszy powitał przyszłą swą żonę Helenę, córkę cara Iwana III.

Miejsce to również pamiętne jest zawartą d. 3 listopada 1656 r. umową J**a Kazimierza z carem Aleksym Michajłowiczem.

Rybiszki.

Znajdują się za miastem w bliskości Markuć przedzielone od nich zielonym jarem i położone na górze. Była tu dawniej sala masońska, a potem bardzo uczęszczana restauracja podmiejska.

Burbiszki.

Za przedmieściem Kominy, na stromej górze otoczony wzgórzami i gaikami znajduje się folwark

BurUszki, które należały dawniej do księży Misjonarzy. Później był tu przytułek dla dzieci. Jest to najwynioślejsza miejscowość z okolic Wilna.

Dalsze okolice Wilna.

Nowa Wilejka.

Z ulicy Połockiej prowadzi droga do odległego od Wilna o 9 wiorst miasteczka Nowej Wilejki, położonego przy stacji kolei żelaznej tejże nazwy. Po drodze mija się *Puszkarnią*, *Papiernią* i niezwykle malownicze *Kuezkuryszki*.

Nowa Wilejka położona nad rzeczką Wilenką wśród leśnych wzgórz, w uroczej miejscowości, posiada kilka fabryk. Nad miasteczkiem góruje niedawno wybudowany kościół, a na prawo w odległości 1½ wiorsty na wzgórzu widać opuszczone i na wpół zrujnowane obszerne zabudowania szpitala dla obłąkanych, który był tu urządzony na 1000 osób według wszelkich wymagań nauki.

Micku ny.

Położone o 5 wiorst za Nową Wilejką wśród pięknej miejscowości, pamiętne są z tego względu,

że ta często spędzał lato *Juljusz Słowacki*. Dotąd zachowała się weranda, oraz rozłożysty wiąz, pod którym poeta lubił siadywać.

Lantwarów.

Leży przy stacji tejże nazwy kolei Wilno-Warszawa i należy do hr. Wład. Tyszkiewicza, który ma tu pośród prześlicznego parku pałac, wybudowany w stylu angielskiego gotyku z ozdobną wieżą. Przy parku i na brzegach pięknego jeziora w pobliżkim lesie rozrzucone są liczne wille do wynajęcia na letni pobyt.

Jaszuny.

Miasteczko i dobra nad rz. Mereczanką, położone przy stacji tejże nazwy kolei żelaznej poleskiej, do końca XVIII w. były własnością Radziwiłłów, potem przeszły do Balińskich. Piękny pałac był wybudowany według planu prof. Padczaszyńskiego. Na cmentarzu miejscowym znajdują się groby sławnego matematyka i rektora Uniwers. Wił. *Jana Śniadeckiego* i historyka *Michała Balińskiego*.

T r o k i .

Jest to miasteczko powiatowe, odległe o 10 w. od Lantwarowa. Założył je W. Książę Lit. Giedymin.

W. Ks. Kiejstut wybudował na wyspie na jeziorze Grałwe potężny zamek, którego malownicze ruiny ściągają do dziś dnia licznych turystów. W zamku tym urodził się W. Ks. Witold. Tu również mieszkali Swidrygiełło, Skirgiełło, okrutny Zygmunt Kiejstutowicz i Kazimierz Jagiellończyk. Zamek ten

Ruiny Zamku Trockiego na wyspie.

zburzony został przez Moskali w r. 1655. Na brzegu jeziora są również ruiny zamku lądowego. W starej Farze, założonej przez Witolda, znajduje się w W. Ołtarzu koronowany obraz cudowny Matki Boskiej Trockiej, darowany Witoldowi przez cesarza bizantyjskiego.

SKOROWIDZ

(liczby oznaczają stronice)

Akademja duchowna . . .	32	Św. Ducha . . .	
Alumnat pajeski	46	Św. Michała	158
Antokol	75	Św. Mikołaja	153
Apteka uniwersytecka . .	36	Św. Paraskewy	156
Archiwa:		Św. Trójcy	154
Centralne	44	Romanowska	53. 158
Djecezalne	26	Znamieńska	158
Juryzdykcji rządowych	50	Chiny	
Katedralne	103	Cielętnik	
Miejskie	50	Cmentarze:	
Tow. Przyj. Nauk	59	Bernardyński	165
Arsenał	75	Ewangelicki	168
Aula uniwersytecka	36	Prawosławny	169
Barak dla chor. zaknżn . . .	84	Rossa	163
Belmont	110	Św. Piotra (Antokolski)	167
Biblioteka publiczna	43	Św. Stefański	167
„ Tow. Przyj. Nauk . . .	59	Żydowski	169
Uniwersytecka	43	Collegium Czartoryskiego	53
Bramy dawne:		„ Kalwińskie	54
Ostra	17	Medicum	24
Subocz	26	Nobil. Pijarów	47
Wileńska	57	Cytadela	—
Zamkowa	67	Domy niektóre:	
Burbiszki	177	Biskupów	25
Cerkwie:		Dzieciątka Jezus	27
Św. Aleksandra Newsk. . .	158	Franka	23
Przeczystej Bogarodzicy	157	Kapitulne	25
		Kardynalja	23
		Kliniki	21

Miejski ^ 10	18	Kaplica Scala Christi . . .	129
Ościka	21. 28	„ Suzinowska . . .	51
Professów jezuick. . . .	28	„ w Ponarach . . .	173
Rektorski	25		
Dzieje Wilna	2	Kaplice prawosławne:	
Dziedziniec Uniwersytecki	35	„ Repninowska . . .	172
		„ św. Aleks. Newsk. 63	
		„ św. Michała (Mu-	
		rawjewa) . . .	153
Figury:		Kardynalja	23
P. Jezusa na Antokolu	145	Karlsbad_____	170
P. Jezusa na Snipiszkach	81	Karolinka	• , « • • • X ¹⁷⁹
P. Jezusa na Zarzeczu .	77		
Matki B. Niepok. Pocz.	102		
Sw. Jacka	53		
		Klasztory:	
Góry:		Augustjanów 32.	140
Bekieszowa	72	Bazyłjanów.	155
Ponarskie	—	Bazyłjanek	18
Rajska	140	Benedyktynek	134
Szeszkinie	173	Bernardynów.	124
Trzykrzyżka	—	Bernardynek	79
Zamkowa	69	Bonifratrów.	134
Zbawiciela	137	Dominikanów	4 8
Gradusy (Scala Christi) .	120	Franciszkanów . . . 49.	133
Herb m. Wilna	2	Jezuitorów.	28
Instytut Jędrz.Śniadeckiego	55	Kanoników Lateraneńs.	144
„ Maryjski	47	„ Regularn.	140
„ Nauczyc. żydowsk. 64		Karmelitów Trzewicz-	
„ Szlachecki	47	kowych 136.	142
Jaszuny.	179	„ Bosych	118
Kalwarja	174	Klarysek	129
		Marjawitek	152
		Misjonarzy.	137
		Pijarów.	47
Kaplice katolickie:		Trynitarzy	148. 174
Kaplica na cment. Bernar-		Wizytek	139
dyńskim	165	Kliniki_____	21
„ na cment. Rossa .	163	Kolegium kalwińskie . .	54
„ N. P. M. Niep. Pocz. 51		Komendantura m. Wilna.	22
„ Ostrobramska . . .	114	Komisarjat generalny . .	63

Komis, rząd. Litwy Środ- kowej	63
Konsystorz katolicki . .	25

Kościół:

Katedralny św. Stani- sława	85
św. Anny	122
św. Bartłomieja	140
św. Ducha	121
ś. ś. Franciszka i Ber- nardyna	124
ś.ś. Jakóba i Filipa	150
św. Jana	104
św. Jerzego	136
św. Katarzyny	134
św. Kazimierza	113
św. Krzyża (Bonifratrów)	133
św. Michała	129
św. Mikołaja	132
Pana Jezusa	148
ś.ś. Piotra i Pawła	142
Pocieszenia N. P. Maryi	140
św. Rafała	149
Serca Jezusowego (Wi- zytek)	139
św. Stefana	152
św. Teresy	118
św. Trójcy	141
Wniebowstap. Pańsk.	137
Wszystkich Świętych	142
W Trynopolu	174

Kościół nieistniejące:

Wniebowzięcia N. P. M.	50
ś.ś. Józefa i Nikodema	18
św. Marcina	70
św. Teresy na Rybakach	83

Kościół Ewang.-Reform.	159
„ Ewang.-luterny	161
Krzyżaki (Zielone jeziora)	176
Kuczkuryski	178
Lantwarów.	179
Lecznica ginekologiczna	60
Lochy na Bakszcie	27
Loża masońska	32
Ludność Wilna	1
Lutnia.	61
Łukiszki	83
Markucie	170
Meczet mahometański	162
Mickuny.	178
Mogiła Giedymina	76
Mogiła Zyg.Sierakowskiego	71

Monastery prawosławne:

Św. Ducha	153
Św. Trójcy.	154

Mosty:

Zielony.	80
Zarzeczne.	77
Zwierzyniecki	83

Muzea:

Starożytności	43
Tow. Przyjaciół Nauk	59
Niemieź	177
Nowa Wilejka	178
Obserwat. astronom	44
Obraz M. B. Ostrobramsk.	117

Ogrody:

Bernardyński	73
Botaniczny	73

Pałace:

Barbary Radziwiłłówny	61
Biskupi	25. 39
Brzostowskich	19. 46
Chodkiewiczów	22
Flemingów	29
Oskierczyński	56
Ogińskich	47
Paców	22
Radziwiłła Bogusława	60
Radziwiłłów (Kardyna- nalja)	23
Sapieżyński	77
Słuszków.	76
Papiernia	178

Place:

Plac egzekucyj w r. 1863 .	64
„ Katedralny	66
„ Łukiski	64
„ Św. Michalski	37
„ Napoleoński	39
„ Ratuszowy	19
Poczta i telegraf	23

Pomniki w kościołach:

<u>Gasztolda</u>	100
Gosiewskiego hetm.	114
Holszańskiego biskupa	100
Mickiewicza	108
Odyńca	108
Sapiehów.	131

Strojnowskiego rektora	109
Syrokomi	110
Tyszkiewicza biskupa .	93
Wawrzeckiego	93
W. Ks. Witolda	91
Ponary.	173
Pośpieszka.	77
Przytułek Dziec. Jezus .	26
Puszkarnia.	77. 178
Ratusz.	21
Rybiszki.	177
Rynek drzewny 3	54
„ owocowy	79
Wilja.	66
Wilenska.	66
Sala miejska koncertowa	18
Saska Kępa.	80
Sąd Wojenny.	63
Seminarjum katolickie 32	58
„ prawosławne	155

Skwery:

Katedralny.	67
Pałacowy.	42
Św. Jerski	63
Zamkowy.	67
Stacja meteorologiczna .	54

Świątynie pogańskie:

Mildy.	142
Perkunasa	66
Ragutisa.	156
Wszystkich bogów	77
Synagogi	162
Szeszkinie.	173

Szkoły:

Chemiko-techniczna . . .	55
Duchowna prawosław.	32
Junkierska	54
Realna	64

Szpitala:

Bonifratrów.	39
w Wilejce (obląkanych)	178
Sawicz.	32
Św. Jakóba.	65
Św. Trójcy.	48
Zakaźny w Zwierzyńcu	84
Sztab wojenny.	22
Taryba.	63

Teatry:

Dawniejsze.	56
W Ratuszu.	21
Polski w Lutni	61
Letni w ogrod. Benard.	74
Żołnierski.	21

Towarzystwa:

Dobroczynności	57
Doraźnej pomocy lek.	48
Lekarskie	45
Lutnia.	61
Popierania pracy społ.	61
Przyjaciół Nauk	59
Troki	179
Tivoli	76
Trynopol	174
Uniwersytet	1. 33

Ulice i zaułki:

Adama Mickiewicza	60
Antokolska.	75
Bakszta.	26
Bernardyński zauł	38
Biskupia.	39
Bogusławski zauł.	60
Dominikańska	46
Elizy Orzeszkowej	64
Kalwaryjska	174
Konarskiego Szymona.	52
Królewska.	38
Lelewela.	58
Literacki zauł.	31
Łukiska.	83
Mostowa	58
Nadbrzeżna.	60
Niemiecka.	28
Nowogródzka.	55
Ofiarna.	64
Ostrobramska.	17
Pióromont	82
Pohulanka W.	52
Połocka.	79
Ponomarski z.	79
Popow ⁷ szczyzna	76. 79
Pozawalna.	54
Rybaki.	82
Sawicz.	32
Skopówka	37
Snipiszki.	80
Subocz.	26
Szlak Batorowski	79
Św. Jańska.	33
Św. Kazimierza z.	28
Św. Michalski z.	37
Św. Stefańska	152
Tadeusza Kościuszki	75
Trocka.	49

Uniwersytecka.	45	Wirszupa.77
Wielka.18	Wojenne pole	174
Wileńska.56	Zakręt.171
Wilkomierska178	Zameczek.172
Węgierski z,	55	Zarząd miejski (Magistrat)	42
Żakietowa	53	Zamek dolny	65
Zamkowa.18	„ górny	79
Zarzecz.77	na BaV ^cie	26
Zwierzyniec.83	„ na Snipiszkach	81
Żydowska dzielnica	30	Zielone jeziora.176
Werki.175	Żelazna Chatka.171
Wingry, źródła	55		

C U K I E R N I E

K. SZTRfiL

WIELKA 30
Tel. 467.

MICKIEWICZA 22
(obok Bystoluj
Tel. 468.

POLECAJĄ :

CUKRY 1 CZEKOLADY
WŁASNEJ FABRYKI.

%

D. H. „BŁAWAT WILEŃSKI”

Stanisław Borkowski i Otton Puchalski

Wilno, Wileńska 31, tel. 382.

Posiada stale na składzie:

Kamgarny, gabardiny, sukna, wełny, cienkie płótna, madapolamy, przes'cieradła, kołdry, poduszki, ręczniki, pończochy, skarpetki, bieliznę damską i męską. Towary jedwabne, firanki. Korty, korciki i wiele innych rzeczy.

WYBÓR WIELKI.

CENY NISKIE.

POLSKA SPÓŁKA FOTOGRAFICZNA

„POLFOT”

WILNO, UL. AD. MICKIEWICZA 23.

Największy wybór wszelkich artykułów
fotograficznych.

Wykonanie robót amatorskich.

Na prowincje wysyłka za zaliczeniem

W. BORKOWSKI

I) Mickiewicza 5,
tel. 372.

W I L N O

II) Ś-to Jańska 1,
tel. 371.

ZWIEDZAJĄCYM WILNO POLECA:

Albumy i pocztówki z widokami Wilna. Widoczki
Wilna na szkle. Przewodniki i plany miasta. Oprócz
tego wszelkie materiały piśmienne, biurowe, szkolne,
malarskie. Obrazy, ramy, lalki, zabawki.

Bilety wizytowe.

» **KSIĘGARNIA | SKŁAD NUT**
f Gebethnera & Wolffa i S-ki

O
LJ

WILNO, ul. Ad. Mickiewicza Nr. 7.
 Tel. 624.

©

Stale: zaopatrzona w dzieła nGukowe ze wszystkich gałęzi wiedzy, literaturę piękną i obcą. Podręczniki szkolne dla szkół powszechnych, średnich i wyższych. Nuty i nowości muzyczne w ogromnym wyborze.

o

Y

Zamiejscowym wysyłamy odwrotną pocztą

•

•

8S§

ATA
W

LECZNICA I SZPITAL
LITEWSKIEGO STOW. POMOCY SANITARNEJ
 WILNO, WILEŃSKA 28.

W Przychodni przyjmują lekarze specjaliści chorób wewnętrznych, nerwowych, kobiecych, chirurgicznych, oczu, gardła, uszu i nosa, wenerycznych i skórnych. W szpitalu oddziały: wewnętrzny, chirurgiczny, ginekologiczny, położniczy i oczny, gabinet Roentgena, leczenie chorób promieniami, fotografowanie, prześwietlanie. GABINET DENTYSTYCZNY. Laboratorium analityczne. GABINET ELEKTRYCZNY. Badanie i leczenie elektrycznością.

f

Przyjęcia od godz. 10 r. — 4 p.p.

PIERWSZORZĘDNA RESTAURACJA

„ Z A C I S Z E ”

Wilno, ul. Ad. Mickiewicza 15.

*Codziennie podczas obiadów i kolacji przygrywa
kwartet koncertowy.*

W I L E Ń S K I D O M
T O W . - P R Z E M Y S Ł O W Y

Br." J A B Ł K O W S C Y

SP. AKC.

U

£}

Wilno, Mickiewicza 18.

L

TOWARY WŁÓKNISTE,
GALANTERIA MĘSKA I DAMSKA,
KONFEKCJA MĘSKA,
NORYMBERSZCZYŻNA,
PORCELANA, CERATY,
P E R F U M Y , M Y D Ł A , M E B L E .

Książki ze wszelkich dziedzin wiedzy
oraz pamiątki z Wilna

p o l e c a

Księgarnia Wacława Mikulskiego

j ^ Wilno, Wileńska 25.

Telef. 664 - ^ J

r

**BANK
TOWARZYSTW SPÓŁDZIELCZYCH**

ODDZIAŁ w WILNIE,
ul. Ad. Mickiewicza 29, d. wł.

**INSTYTUCJA CENTRALNA
w WARSZAWIE.**

H -

**CUKIERNIA
BOLESŁAW SZIRRIE**

nagrodzona złotym medalem na wystawie Przemysłowo-
Handlowej w Paryżu.

WILNO, UL. AD. MICKIEWICZA róg Tatarskiej
TEL. Nr. 451.

POLECA WŁASNE WYROBY CUKIERNICZE
PIERWSZORZĘDNEJ JAKOŚCI.

KONCERTY OD GODZ. 5% WIECZ.

LETNIA WERANDA W OGRODZIE.

VI

Ł 000-1 000 000-0000 000000-000000 ^

| PIERWSZORZĘDNE CUKIERNIE |

j 5 EBR5TJRM R GDMICKIEŚO w Wilnie f

1 1) Róg Trockiej i Wileńskiej, |

| 2) Mickiewicza 1. |

| CODZIENNE KONCERTY (

! 11 i 1111111 11111 111 111 11 11 • 111111 111111111111 1111 111111111111 • 11 •• 11 • 11 1111 1111 11 • 11 111111 • 11 • 11 ~

POZNANSKO - WARSZAWSKI BANK UBEZPIECZEŃ

TOW. AKCYJNE W POZNANIU

ODDZIAŁ WILEŃSKI

ul. Adama Mickiewicza 7. Tel. 825.

Ubezpieczenia od ognia, kradzieży z włamaniem, szkód wodociągowych, nieszczęśliwych wypadków, odpowiedzialności prawnocywilnej i auto casco.

i

BIURO REKLAMOWE STEFANA GRABOWSKIEGO

W WILNIE

GARBARSKA 1 (na piętrze). Tel 82.

Przyjmuje ogłoszenia i reklamy do WSZYSTKICH pism miejscowych i zamiejscowych.

NA WARUNKACH NAJBARDZIEJ ULGOWYCH.

iu

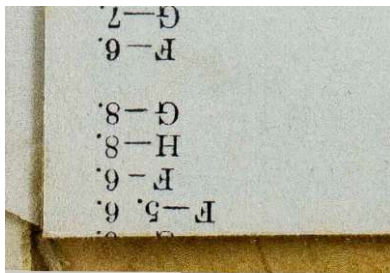
m

m. Wilna.

G _ _ _ J _____ H

uoid

9 11

•npf^H
ISUIOSOL)
{trBz
TSiJSUUpf)
13MOZI3*
fL< T T " " " "

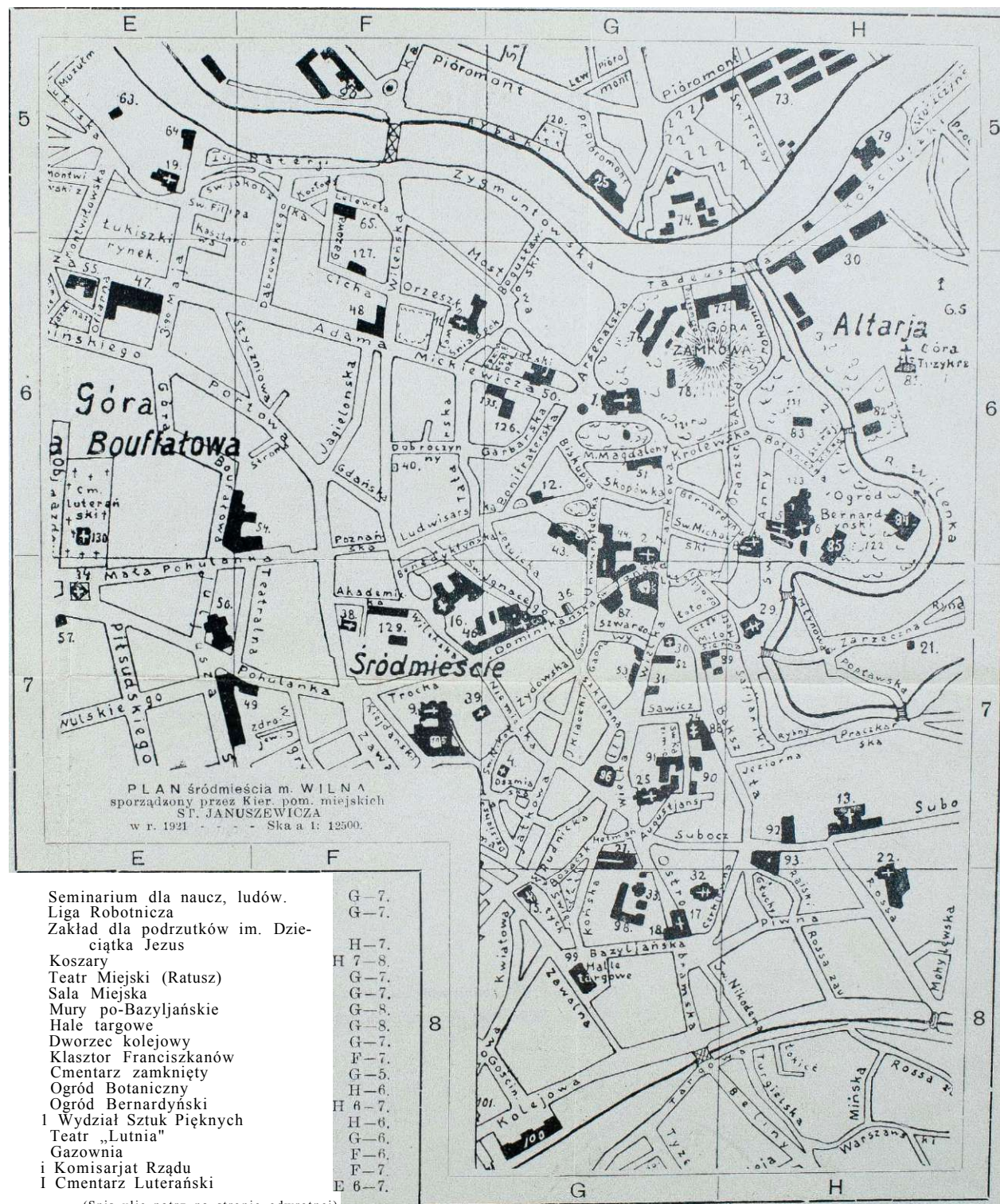
Plan śródmieścia m. Wilna.

SKOROWIDZ

WAŻNIEJSZYCH GMACHÓW

śródmieścia m. Wilna.

1 Katedra Św. Stanisława	G-6.
2 Kościół Św. Jana	G 6-7.
3 Kościół Św. Ducha (Dominik.)	Gr-7.
4 Kościół Św. Mikołaja	G-7.
5 Kościół Św. Anny	H-6.
6 Kościół Bernardyński	H-6.
7 Gradusy albo Scala Clirysti	11-6.
8 Kościół Św. Michała	H-6.
9 Kościół Franciszkański	F-7.
11 Kościół Św. Jerzego	F-6.
12 Kościół Bonifraterski	G-6.
13 Kościół Misjonarski	H-7.
15 Kościół Wszystkich Świętych	G-8.
IG Kościół Św. Katarzyny	F-7.
17 Kościół Sw. Teresy	G-8.
18 Ostra Brama (Kaplica)	G-8.
19 Kościół Św. Jakóba	E-5.
20 Kościół Św. Rafała	F-5.
21 Kościół św. Bartłomieja	H-7.
22 Klasztor Wizytek	H-8.
21 Kościół Św. Andrzeja	G-7.
25 Kościół Sw. Kazimierza	G-7.
29 Sobór Preczysteński	H-7.
30 Cerkiew Piatnicka	G-7.
31 Cerkiew Mikołajewska	G-7.
32 Klasztor prawosławny Św. Ducha	G-8.
33 Klasztor prawosławny Św. Trójcy	G-8.
34 Cerkiew Aleksandra	E-7.
35 Cerkiew Aleksandra Newskiego	G-9.
36 Kościołek Św. Trójcy	li-7.
38 Kościół Ewangelicko-Reformowany	F-7.
39 Kireha Luteraska	F G-7.
40 Kaplica Dobroczyńności	F-6.
43 Pałac Naczelnika Państwa	(i-6.
44 Uniwersytet Stefana Batorego	G 6-7.
45 Poczta i Telegraf	G-7.
46 Zarząd Miejski (Magistrat)	F G-7.
47 Sąd Okręgowy	E-6.
48 Gmach Rządowy	F-6.
49 Główny Zarząd Kolei Państwowych	E F-7.
50 Bank Państwowy	G-6.
51 Gmach Rządowy	G-6.
52 Dom Uniwersytecki	G-7.
53 Dowództwo Bryg. Kaw.	G-7.
54 Gimnazjum męskie Zym. Augusta	E F-6.
55 Gimnazjum im. Lelewela	E-6.
56 Teatr Polski na Pohulance	E-7.
57 Zarząd Dóbr Państwa	E-7.
63 Kamera Dezynfekcyjna	E-5.
84 Szpital Św. Jakóba	E-5.
65 Muzeum i Bibliot. Tow. Przyj. Nauk	F-5.
73 Stajnie wojskowe	H-5.
74 Koszary	G-5.
75 Miejska Stacja elektryczna	G-5.
76 Koszary	G-6.
77 Zarząd inżynier.-wojskowy	GH-6.
78 Inspektorat Artnji	G 6.
79 Więzienie śledcze wojskowe	H-6.
80 Koszary	H 5-6.
81 Trzy Krzyże	H-6.
82 Resursa obywatelska	H-6.
83 Szkoła tkacka	H-6.
84 Teatr Polski Letni	H-6.
85 Miejska stacja pomp	II 6-7.
87 Centrala związ. Chrz. Robotn.	G-7.
88 Mury po -Augustyńskie	G-7.
89 Szpital Św. Łazarza	G H-7.

Seminarium dla naucz. ludów.	G-7.
Liga Robotnicza	G-7.
Zakład dla podzrzątków im. Dzieciątka Jezus	H-7.
Koszary	H 7-8.
Teatr Miejski (Ratusz)	G-7.
Sala Miejska	G-7.
Mury po-Bazylijańskie	G-8.
Hale targowe	G-8.
Dworzec kolejowy	G-7.
Klasztor Franciszkanów	F-7.
Cmentarz zamknięty	G-5.
Ogród Botaniczny	H-6.
Ogród Bernardyński	H 8-7.
Wydział Sztuk Pięknych	H-6.
Teatr „Lutnia”	G-6.
Gazownia	F-6.
Komisariat Rządu	F-7.
Cmentarz Luteranski	E 6-7.

(Spis ulic patrz na stronie odwrotnej).

Spis ulic śródmieścia m. Wilna.

Św. Anny	H—7. 6.	Św. Jańska	G--7.	Młynowa	H—7.	Juljusza Słowackiego	E. F- 7.
Akademicka	F--7.	•jakóba Jasińskiego	D g-	Muzułmański zauł.	E—5.		E. P—6.
Aleja Róż	F--6.	Św. Jakóbska	E F- 5.			Styczniowa	
Augustjańska	G--7.	Jatkowa	G--7.	Niemiecka	G—7.	Aleja Syrokomli	
Arsenalska	G- 6.	Św. Jerski zauł.	G- 6.	Św. Nikodema	G—7.	Subocz	Ci, H—7,
		Jeziorna	H--7.			Suwalska	E—6
Bakszta	G. H--7.	Jezuicka	G-6. 7.	Ofiarna	E—6,	Szeptyckiego	E—7.
1-ej (konnej) Baterji	E. F—5.			Oranżeryjny	G. H—6.	Straszuna	F-7.
Bazyłjańska	G- 8.	Św. Ignacego	G--7.	Orzeszkowej	F—6.	Szerejkiska	H-6.
Belmy	H--8.	Im bary	U--7.	Ostrobramska	G—8.	Szklana	G—7.
Benedyktyńska	F--6. 7.			Oszmiańska	G-7.	Szpitalna	F—7.
Bernardyńska	G. H—6.	Kasztanowa	E--6.			Szwarcowy zauł.	G—7.
Biskupia	G- 6.	Św. Kazimierza	G--7.	Pańska	E—5.		
Bogusławska	G- 6.	Kiejdański zauł.	F--7.	Piaskowa	E—6.	Targowa	G. H-8.
Bonifraterska	G—6.	Juljana Klaczki	G--7.	Piekielko	E—6.	Tatarska	P—6
Bosaczkowa	G-7. 8.	Kocia	G- 8.	Piłsudskiego	E. F--7. 8.	Teatralna	F—7
Botaniczna	H--6.	Końska	G--S.	Pióromont		Św. Teresy	H—5.
Góra Bouffałowa	E--6.	Tadeusza Kościuszki	H--5.	prawy z.	1 F. G.	Trocka	F—7.
		Kozłowy zauł.	F- 5.	„ lewy z.	(H—5.		
Cerkiewna	G. H—7. 8.	Królewska	G. H-6.	„ mały z.	j	Uniwersytecka	G-6. 7.
Cicha	F--6.	Kwiatowa	G--8.	Piwna	H-8.		
		Lelewela	F--5.	Pohulanka Wielka	E. F—7.	Wielka	(i 7
Dobroczyzna	P--6.	Literacki zauł.	G--7.	Pohulanka Mała	E. F.—7.6.	Antoniego Wiwulskiego	
Dominikańska	G--7.	Lidwisarska	F- 6.	Poznańska	F—6.		D. E—7.
Dominikański zauł.	G--7.			Podzamcze	G—6.	Wileńska	F—7.
Dziśnieńska	G- 7.	Łotoczek	G- 6.	Portowa	E. F-6.	Wingry	F-7.
Dąbrowskiego	-5. 6.	Łokieć	H- 8.	Prochowa	H—5.	Wolana	H—fi.
		Łukiska	E- 5.	Przejazdowa	E-6.	Wszystkich Świętych	G—8.
Św. Filipa	E--5.			Przeskok	G-e.		
Franciszkański z.	F--7.	3-go Maja	E—5. 6.	Rajski —	H-8.	Zamkowa	G—6
		Marji Magdaleny	G- 6.	ilyn.iki—	XT—7.	Zarzecze	H—7
Gaona	G- 7.	-Metropolitalna	-ii	Rossa zauł.	H-8.	Wwtm	F—0.
Przyłp	G--6.	Św. Michalski z.	G- 6.	Bybny zauł.	H—7.	Żyguntowska	F.G—5 6.
Gazowa	F fi.	Św. Mikołaja	G- 7.				
Gdańska	p- 6.	Miłosierna	G. H- 7.	Plac Piotra Skargi	G-6.	Żydowska	G—7
Głuchy zauł.	H—8.	Mińska	H 8.	Sadowa	G—8.		
Gościnną	G--8.	Adama Mickiewicza	E. F. G—5. 6.	Satjaniki	H—7.		
		Montwiłłowska	E- 5.	Sawicz	G-7.		
Hajda	F- 6.	Montwiłłowski prz.	E- 5.	Skopówka	G-6.		
Hetmańska	G--7.	Mostowa	F. G 5. 6.	Śniadeckich	F. G-6.		
Jagiellońska	P- 6.						

Nakładem tej księgarni ukazał się i jest do nabycia we wszystkich księgarniach
Plan m. Wilna (w kolorach) ze spisem wszystkich ulic oraz ważniejszych gmachów.

TOWARZYSTWO UBEZPIECZEŃ „PRZEZORNOŚĆ“

S. A. w WARSZAWIE
Plac Małachowskiego 4.

Założone w roku 1892.

**Życie - Wypadki - Ogień - Kradzież z włamaniem -
Transporty**

**UBEZPIECZENIE JEST OSTOJĄ
BYTU RODZINY, BOWIEM:**

ONO TYLKO zapewnia najłatwiejsze zebranie kapitału na starość.

ONO TYLKO zabezpiecza byt rodziny w razie przedwczesnej śmierci żywiciela.

ONO TYLKO zapewnia zebranie posagu dla córek i kapitału na warsztat pracy dla synów.

Przedwczesna śmierć niestety niejedyną przyczyną — Ubezpieczenie niweczy materialne skutki przedwczesnej śmierci.

**UBEZPIECZENIE JEST OSTOJĄ
DOBROBYTU, BOWIEM:**

ONO TYLKO zabezpiecza dobytek od ognia i kradzieży z włamaniem.

ONO TYLKO zabezpiecza transporty.

Straż ogniowa ugasi płomień, policja odszuka złodziei — ani straż ogniowa jednak, ani policja nie zwróci wartości spalonego czy skradzionego.

TOWARZYSTWO UBEZPIECZEŃ „PRZEZORNOŚĆ“ S. A.
jest obecnie zrzeszone z najpotężniejszą wszechświatową
instytucją ubezpieczeniową

„THE PRUDENTIAL ASSURANCE COMPANY LIMITED“
Holborn Bars London E. C. I. z r. 1848.

Oddział Towarzystwa „Przezorność“ S. A. w Wilnie na Województwa:
Wileńskie, Nowogródzkie, Poleskie, Białostockie i Wotyńskie
Wilno, ul. Adama Mickiewicza Nr. 24, tel. Nr. 19 i 649.

(—) Dyrektor Józef Korolec.